

এ্যাসোসিয়েশন অব ল্যাণ্ড এণ্ড ল্যাণ্ড রিফর্মস অফিসার্স
ওয়েস্ট বেঙ্গল -এর মুখ্পত্র

চালা

এ্যাসোসিয়েশন অব ল্যাণ্ড এণ্ড ল্যাণ্ড রিফর্মস অফিসার্স,
ওয়েষ্ট বেঙ্গল-এর মুখ্যপত্র

অষ্টদশ (দ্বি-বার্ষিক) রাজ্য-সম্মেলন

৭-৮ই মে, ২০২২

নিমাইপুরাদ মুখোপাধ্যায় মধ্য

মৌলালী যুবকেন্দ্র

কলকাতা

বিশেষ মংথ্যা

পত্রিকা উপযোগিতা

প্রণব দত্ত, অরিন্দম বক্সী, চথগল সমাজদার, দেবৱৰত ঘোষ,
বাঙাদিত্য ব্যানার্জী শুভান্ত ঘটক, ত্রিপুরা সেনগুপ্ত

সম্পাদক

অন্নান দে

১. আমাদের কথা	পঃ
২. অষ্টাদশ রাজ্য-সম্মেলন উপলক্ষ্যে গঠিত অভ্যর্থনা কমিটি	৩
৩. সম্মেলন-পরিক্রমা	৪
৪. সংবাদপত্র ও সংবাদপত্রের স্বাধীনতা আন্দোলনের পরিপ্রেক্ষিতে	৬
৫. রামমোহন রায়	দেবত্বত ঘোষ
৬. নজরদারি 'রাষ্ট্র' ও 'মিডিয়া'	কৃশ্ণনু দেব
৭. পরিবেশ ও রাজনীতি	অম্বান দে
৮. সত্যজিতের রবীন্দ্রনাথ	বাঙ্গাদিত্য ব্যানার্জী
৯. জন্মশতবর্ষে আলোয় সোমনাথ হোৱ	প্রণব দত্ত
	১৭
	২৩
	৩০
	৩৫
	৪০

প্রচন্দ-পরিচিতি

১. দেবত্বত ঘোষ	....সমিতির কেন্দ্রীয় সম্পাদকমণ্ডলীর সদস্য
২. কৃশ্ণনু দেব	.... সাধারণ সম্পাদক, এ্যাসোসিয়েশন অব ল্যান্ড এন্ড ল্যান্ড রিফর্মস অফিসার্স ওয়েস্ট বেঙ্গল
৩. অম্বান দে	.... সমিতির মুখ্যপত্র 'আলো'-র সম্পাদক
৪. বাঙ্গাদিত্য ব্যানার্জী	.... সমিতির কেন্দ্রীয় কমিটির সদস্য
৫. প্রণব দত্ত	.... সমিতির কেন্দ্রীয় সম্পাদকমণ্ডলীর সদস্য

প্রচন্দ-পরিচিতি

ঐতিহাসিক 'তে-ভাগা' আন্দোলনের ৭৫ বর্ষ পূর্বি ও বরেণ্য শিল্পী সোমনাথ হোৱ (১৯২১-২০০৬)-এর জন্মশতবর্ষপূর্তিকে স্মরণ করে এই বিশেষ সংখ্যার প্রচন্দে মুদ্রিত হল শিল্পীর কালজয়ী তেভাগা-চিত্রমালার একটি অসামান্য 'উডকাট'। জন্মশতবর্ষপূর্তির স্মরণ-শুদ্ধার্থ্যরন্পে কালচেতনার শিল্পী সোমনাথ হোৱের জীবন ও শিল্পকৃতিকে নিয়ে একটি লেখাও স্থান পেয়েছে এই বিশেষ সংখ্যায়।

ଆମାଦେର କଥା

୧୯୮୭ ସାଲେର ୨୩ଶେ ମେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକଭାବେ ଆଉପ୍ରକାଶ କରେଛିଲ ଆମାଦେର ପ୍ରିୟ ସମିତି ‘ଏୟୋସିସ୍ୟେଶନ ଅବ ଲ୍ୟାନ୍ଡ ଏନ୍ ଲ୍ୟାନ୍ଡ ରିଫର୍ମସ ଅଫିସାର୍ସ, ଓରେସ୍ଟ ବେଙ୍ଗଳ’; ପ୍ରାୟ ଚାର ଦଶକେର ଗୌରବୋଜ୍ଜୁଳ ପଥ-ପରିକ୍ରମାୟ ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶେର ଅବିଚିଲ ଥେକେ ନାନା ଘାତ-ପ୍ରତିହାତେର ମଧ୍ୟେ ଦିଯେ ଚଲତେ ଚଲତେ କ୍ୟାଡାରସ୍ଵାର୍ଥରକ୍ଷାୟ ବରାବର ‘ଚ୍ୟାମ୍ପିଯନ’-ଏର ଭୂମିକା ପାଲନ କରେ ଏସେହି ଆମରା, କ୍ୟାଡାରଦେର ମଧ୍ୟେ ଏକ୍ ଓ ସଂହତି ବଜାଯ ରେଖେ କ୍ରମାଗତ ପଥ ହେଁଟେଛି ସାମନ୍ନର ଦିକେ । ବିଭେଦ ଓ ପ୍ରରୋଚନାର କାନାଗଲିତେ ରାସ୍ତା ନା ହାରିଯେ ସୁବିଧାବାଦ ଓ ହଠକାରିତାର ଚୋରାବାଲି ଏଡିଯେ ଦୃଢ଼ପଣ ମାନସିକତାଯ ଆମରା ପେରିଯେ ଏସେହି ଅନେକ ବିଷୟମଙ୍କୁଳ ପଥ । ଚଲାର ବେଗେ ପାଯେର ତଳାୟ କ୍ରମଶଃ ଜେଗେ ଉଠିଛେ ନତୁନ ନତୁନ ରାସ୍ତା । ପୂର୍ବସୂରୀଦେର ଶ୍ରମ ଓ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ସଂଗ୍ରହନେର ଯେ ମଜବୁତ ଭିତ ଗଡ଼େ ଦିଯେଛିଲ, ନତୁନ ଅଜନ୍ମେର ନେତୃତ୍ୱ ସେଥାନେ ଦାଁଡିଯେଇ ଧାରାବାହିକ ସଂଗ୍ରାମ-ଆନ୍ଦୋଳନେର ପତାକାକେ ଉଡ଼ିବା ରାଖିତେ ସଚେଷ୍ଟ ଥେକେହେନ । ସାମାଜିକ ଦାୟବନ୍ଦତାର ସୁତ୍ରେ ଏକେର ପର ଏକ ନାନାନ କର୍ମସୂଚୀ ସାଫଲ୍ୟେର ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହେଁଛେ ସାଂଗ୍ରହିକ ଉଦ୍ୟୋଗେ ।

ସଂଗ୍ରହନେର ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ କାଠାମୋଯ ପରବତୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପ୍ରହଣେର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ମଧ୍ୟ ‘ରାଜ୍ୟ-ସମ୍ମେଲନ’; ସମିତିର ପ୍ରଯାତ ନେତୃତ୍ୱ ଶନ୍ଦେଯ ନିମାଇପ୍ରସାଦ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ ନାମାକ୍ଷିତ ମଧ୍ୟେ କଲକାତାର ମୌଳାଲି ଯୁବକେନ୍ଦ୍ରେ ଗତ ୭-୮ଇ ମେ, ୨୦୨୨-ୟ ସାଫଲ୍ୟେର ସଙ୍ଗେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଁଛେ ସମିତିର ଅଷ୍ଟାଦଶ (ଦି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ-ସମ୍ମେଲନ । ଏହି ଉପଲକ୍ଷେ ସମିତିର ମୁଖ୍ୟ ଆଲୋ’-ର ଏହି ବିଶେଷ ସଂଖ୍ୟାଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେଁଛେ ‘ସମ୍ମେଲନ-ସ୍ମରଣିକ’ ରାପେ ।

ବାଂଲାର ନବଜାଗରଣେର ଭଗୀରଥ ରାଜା ରାମମୋହନ ରାଯେର ଜନ୍ମେର ଆଡାଇଶ ବଛର, ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପୀ ସୋମନାଥ ହୋରେର ଜନ୍ମଶତବର୍ଷପୂର୍ଣ୍ଣ, ସତ୍ୟଜିତ ରାଯେର ଜନ୍ମଶତବର୍ଷ ଇତ୍ୟାଦି ଉପଲକ୍ଷକେ ସ୍ମରଣ କରେ ଏବଂ ଏହି ସମୟେର ଦୁଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆର୍ଥ-ସାମାଜିକ ପ୍ରସଙ୍ଗେ ପାଂଚଟି ବିଭିନ୍ନ ଲେଖାୟ ସଞ୍ଜିତ କରା ହେଁଛେ ‘ଆଲୋ’-ର ଏହି ବିଶେଷ ସଂଖ୍ୟାଟିକେ ।

ଏହି ‘ସ୍ମରଣିକ’ ପ୍ରକାଶେ ସୁତ୍ରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ (ଦି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ-ସମ୍ମେଲନକେ ସାଫଲ୍ୟମଣ୍ଡିତ କରତେ ଯେ ସମସ୍ତ ସୁଧୀଜନ ଓ ଶୁଭାନୁଧ୍ୟାୟୀରା ଆମାଦେର ସର୍ବପକାର ସାହାଯ୍ୟ-ସହଯୋଗିତା କରେହେନ, ତାଦେର ହାର୍ଦ୍ୟ ଶୁଭେଚ୍ଛା ଜ୍ଞାପନ କରେ ସମସ୍ତ ସହ୍ୟୋଦ୍ଧାବନ୍ଧୁଦେର ଜାନାଇ ସଂଗ୍ରାମୀ ଅଭିନନ୍ଦନ ।

ଅନ୍ଧକାରେର ଦାର ଛିନ୍ନ କରେ ଆଲୋର ପଥ୍ୟାତ୍ରୀଦେର ଅବିରାମ ଯାତ୍ରାର ଚିର-ସଞ୍ଚର୍ଷ ବିଭାଗିତ କରକ ଆଗାମୀ ଦିନେର ପଥଚଲାକେ ।

এ্যাসোসিয়েশন অব ল্যাগু এণ্ড ল্যাগু রিফর্মস অফিসার্স, ওয়েষ্ট বেঙ্গল
অষ্টাদশ (দ্বি-বার্ষিক) রাজ্য সম্মেলন

৭-৮ই মে, ২০২২

নিমাইপ্রসাদ মুখোপাধ্যায় মন্ত্র

মৌলানি যুবকেন্দ্র

কলকাতা

সভাপতি : শ্রী মনোরঞ্জন চৌধুরী

উপদেষ্টা মণ্ডলী : সুমিত্রঞ্জন মুখোপাধ্যায়, মনোরঞ্জন পাত্র, সুরজ রাউথ, রাজা বাগ, অমিত চৌধুরী,
সৌমেন্দ্র বেরা, সুভাষ দেবনাথ, তথাগত মুখাজ্জী, সৌম্য দাস

কার্যকরী সভাপতি : অমৃত ঘোষ, দেবপ্রসদ মুখাজ্জী

সহ-সভাপতি : রাজৰ্ণি পাল, শুভজিৎ সান্যাল, বিশ্বরূপ ঘোষ, কৌশিক চ্যাটাজ্জী

কার্যকরী সম্পাদকদ্বয় : অমলেশ ঘোষ, সহিদ হাসান সিমন

যুগ্ম-সম্পাদকদ্বয় : শুভদীপ চ্যাটাজ্জী, সৌরভকান্তি বেরা

দপ্তর সম্পাদক : কৃশানু সেন

কোষাধ্যক্ষ : আদিত্য মজুমদার

উপসমিতি

দপ্তর : কৃশানু সেন (আহ্বায়ক), প্রণব সাঁতরা, দৈপায়ন ঘোষ

অর্থ : আদিত্য মজুমদার (আহ্বায়ক), সৌমেন্দ্র ধাড়া, রূপাঙ্ক দাম

খাদ্য : মানব সরকার (আহ্বায়ক), উৎপল বিশ্বাস, সবুজ চ্যাটাজ্জী

আবাসন : রাধাবিলাস মণ্ডল, শুভদীপ সরকার

ଉପସମିତି

ମଥ୍ବ ଓ ପ୍ରଚାର : ନିଉଟନ ରାୟ, ଅଞ୍ଜନା ଭୁଟ୍ଟାଚାର୍ୟ

ପରିବହଣ : ଧନଞ୍ଜୟ ବିଶ୍ୱାସ, ଜ୍ୟଦୀପ ମଲ୍ଲିକ, ଭରତ ମାଇଟି

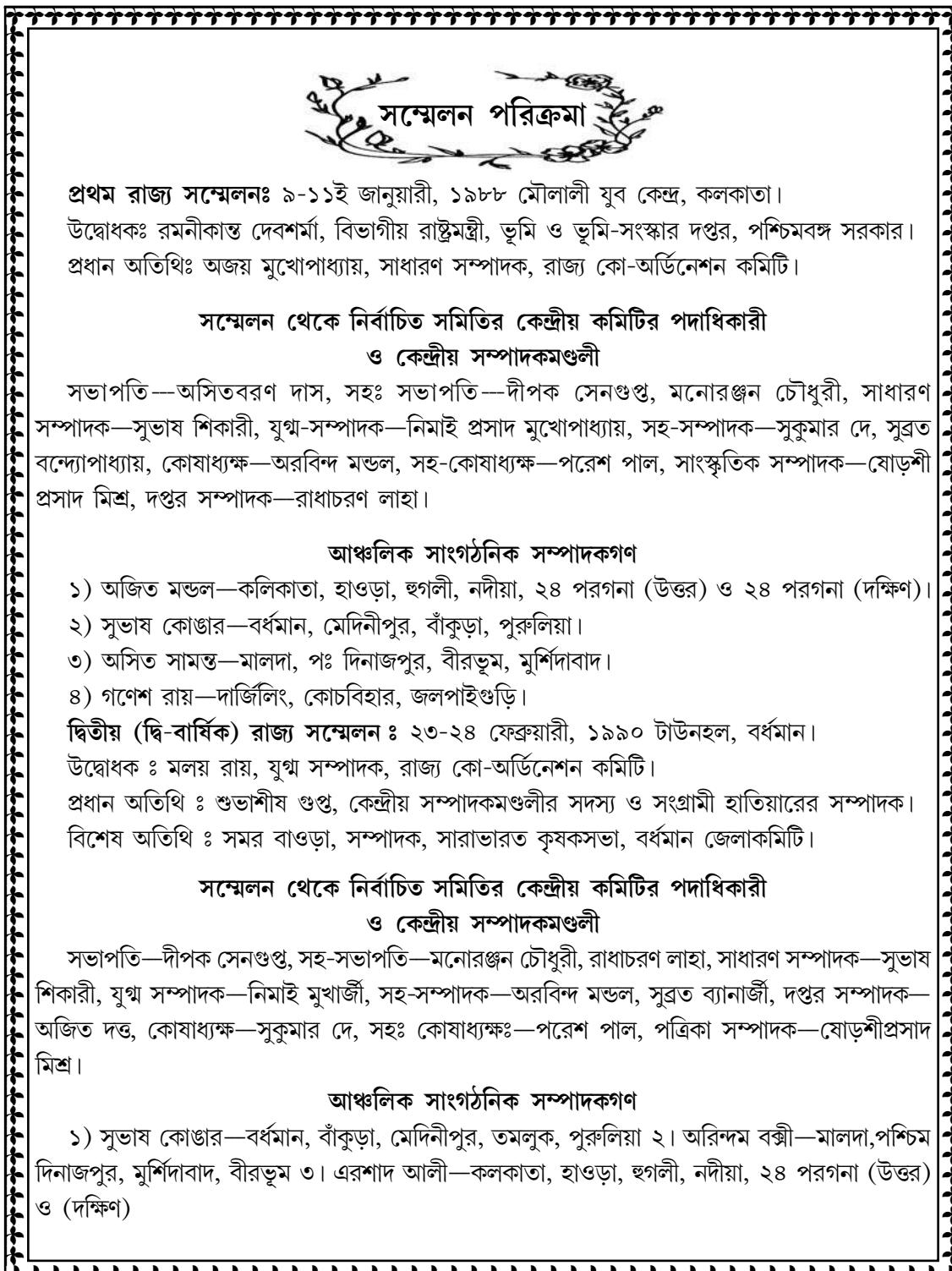
ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ : ଅଭିଜିତ ବିଶ୍ୱାସ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଣ୍ଗଳ

ମହିଳା : ଜ୍ୟସ୍ତି ଚକ୍ରବତୀ, ଜାବିନ ବାରି, ସାଯନ୍ତି ମଣ୍ଗଳ

ସାଂକ୍ଷତିକ : ଆମିନୁଲ ଇସଲାମ ଖାନ, ଦୀପାହିତା ପାଲ, ଶତାବ୍ଦୀ ସରକାର

ସେଚ୍ଛାସେବକ : କମଳେଶ ଗାୟେନ, ସୌମେନ୍ଦ୍ରନାଥ ପାଲ, ସୁରେଶ ପ୍ରାମାଣିକ, ଦିବାକର ବିଶ୍ୱାସ, ଅଶୋକ ମାହାତୋ, କୁତୁବୁଦ୍ଦିନ ମଣ୍ଗଳ, ସୌଜିତ ସାହା, ନୀଳାଞ୍ଜନା ସିନ୍ହା, ବିଶ୍ୱଜିତ ହାଲଦାର

ସମ୍ମେଲନ ପରିକ୍ରମା

ପ୍ରଥମ ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନଃ ୯-୧୧ଇ ଜାନୁଆରୀ, ୧୯୮୮ ମୌଳାନୀ ଯୁବ କେନ୍ଦ୍ର, କଳକାତା ।
ଉଦ୍ବୋଧକଃ ରମଣୀକାନ୍ତ ଦେବଶର୍ମା, ବିଭାଗୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ, ଭୂମି ଓ ଭୂମି-ସଂକ୍ଷାର ଦପ୍ତର, ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ ସରକାର ।
ପ୍ରଧାନ ଅତିଥିଃ ଅଜୟ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ସମ୍ମେଲନ ଥିକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ଅସିତବରଣ ଦାସ, ସହଃ ସଭାପତି—ଦୀପକ ସେନଗୁପ୍ତ, ମନୋରଞ୍ଜନ ଚୌଧୁରୀ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ସୁଭାସ ଶିକାରୀ, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକ—ନିମାଇ ପ୍ରସାଦ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ସୁକୁମାର ଦେ, ସୁରତ ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ଅରବିନ୍ଦ ମନ୍ତଳ, ସହ-କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ପରେଶ ପାଲ, ସାଂସ୍କୃତିକ ସମ୍ପାଦକ—ଯୋଡ଼ଶୀ ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ଦପ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—ରାଧାଚରଣ ଲାହା ।

ଆପ୍ଳଲିକ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକଗଣ

- ୧) ଅଜିତ ମନ୍ତଳ—କଲିକାତା, ହାଓଡ଼ା, ହଗଲୀ, ନଦୀଯା, ୨୪ ପରଗନା (ଉତ୍ତର) ଓ ୨୪ ପରଗନା (ଦକ୍ଷିଣ) ।
- ୨) ସୁଭାସ କୋଣାର—ବର୍ଧମାନ, ମେଦିନୀପୁର, ବାଁକୁଡ଼ା, ପୁରଲିଯା ।
- ୩) ଅସିତ ସାମନ୍ତ—ମାଲଦା, ପଂ ଦିନାଜପୁର, ବୀରଭୂମ, ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ।
- ୪) ଗଣେଶ ରାୟ—ଦାର୍ଜିଲିଂ, କୋଚବିହାର, ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ (ଦ୍ୱି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ : ୨୩-୨୪ ଫେବ୍ରୁଅରୀ, ୧୯୯୦ ଟାଉନହଳ, ବର୍ଧମାନ ।

ଉଦ୍ବୋଧକ : ମଲଯ ରାୟ, ଯୁଗ୍ମ ସମ୍ପାଦକ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ପ୍ରଧାନ ଅତିଥି : ଶୁଭାଶୀୟ ଗୁପ୍ତ, କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀର ସଦୟ ଓ ସଂଗ୍ରାମୀ ହାତିଆରେର ସମ୍ପାଦକ ।

ବିଶେଷ ଅତିଥି : ସମର ବାଓଡ଼ା, ସମ୍ପାଦକ, ସାରାଭାରତ କୃଷକସଭା, ବର୍ଧମାନ ଜେଲାକମିଟି ।

ସମ୍ମେଲନ ଥିକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ଦୀପକ ସେନଗୁପ୍ତ, ସହ-ସଭାପତି—ମନୋରଞ୍ଜନ ଚୌଧୁରୀ, ରାଧାଚରଣ ଲାହା, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ସୁଭାସ ଶିକାରୀ, ଯୁଗ୍ମ ସମ୍ପାଦକ—ନିମାଇ ମୁଖାଜୀ, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ଅରବିନ୍ଦ ମନ୍ତଳ, ସୁରତ ବ୍ୟାନାଜୀ, ଦପ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—ଅଜିତ ଦତ୍ତ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ସୁକୁମାର ଦେ, ସହଃ କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ପରେଶ ପାଲ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ଯୋଡ଼ଶୀ ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର ।

ଆପ୍ଳଲିକ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକଗଣ

- ୧) ସୁଭାସ କୋଣାର—ବର୍ଧମାନ, ବାଁକୁଡ଼ା, ମେଦିନୀପୁର, ତମଲୁକ, ପୁରଲିଯା ୨ । ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ରୀ—ମାଲଦା, ପଶ୍ଚିମ ଦିନାଜପୁର, ମୁର୍ଶିଦାବାଦ, ବୀରଭୂମ ୩ । ଏରଶାଦ ଆଲୀ—କଲକାତା, ହାଓଡ଼ା, ହଗଲୀ, ନଦୀଯା, ୨୪ ପରଗନା (ଉତ୍ତର) ଓ (ଦକ୍ଷିଣ)

୩ୟ (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ: ୨୪-୨୬ ଫେବ୍ରୁଆରୀ, ୧୯୯୨ ବହରମପୁର କର୍ମାର୍ଥ କଲେଜ, ମୁଶିଦାବାଦ।
ଉଦ୍ବୋଧକ: ମଲ୍ଲଯ ରାଯ, ଯୁଗ୍ମ ସମ୍ପାଦକ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି।

ବିଶେଷ ଅତିଥି: ଜୟନାଳ ଆବେଦିନ, କୃଷକ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅପ୍ରଗଣ୍ୟ ନେତ୍ରତ୍ୱ ଓ ସାଂସଦ ଏବଂ ଜୋହାକ ଆଲି, ସମ୍ପାଦକ, ସାରାଭାରତ କୃଷକସଭା, ମୁଶିଦାବାଦ ଜେଳା କମିଟି।

ସମ୍ମେଲନ ଥିକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଙ୍ଗଳୀ

ସଭାପତି—ଦୀପକ ସେନଗୁଣ୍ଠ, ସହ-ସଭାପତି—ନିମାଇ ପ୍ରସାଦ ମୁଖାର୍ଜୀ, ପରେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ପାଲ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—
ସୁଭାଷ ଶିକାରୀ, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକ—ମୋଡ଼ଶୀପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ଅରବିନ୍ଦ ମନ୍ଦଲ, ସୁବ୍ରତ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ,
କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ସୁକୁମାର ଦେ, ସହ-କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ସୋମନାଥ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ମନୋରଞ୍ଜନ ଚୌଧୁରୀ, ଦପ୍ତର
ସମ୍ପାଦକ—ଅଜିତ ଦତ୍ତ, ସଦସ୍ୟ—ମୋଶାରଫ ହୋସେନ, ବିମଲ ପାଲ ଚୌଧୁରୀ, ସ୍ଥାଯୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟ—ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ରୀ।

ଆପ୍ତିକ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକଗଣ

୧) ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ରୀ—ହଙ୍ଗଲୀ, ହାଓଡ଼ା, ତମଲୁକ ୨। ଏରଶାଦ ଆଲୀ—ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗଣ, ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗଣ,
କଳକାତା, ନଦୀଯା ୩। ସୁଭାଷ କୋଞ୍ଚାର—ମୁଶିଦାବାଦ, ବୀରଭୂମ, ବର୍ଧମାନ ୪। ଦେବେନ ମାହାତୋ—ପୁରଲିଯା, ବାଁକୁଡ଼ା,
ମେଦିନୀପୁର ୫। ସୁବ୍ରତ ଚକ୍ରବତୀ—ମାଲଦହ, ପଶ୍ଚିମ ଦିନାଜପୁର, ୬। ଗଣେଶ ରାଯ—ଦାର୍ଜିଲିଂ, କୋଚବିହାର,
ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି।

୪୯ (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ: ୨୫-୨୭ ଫେବ୍ରୁଆରୀ ୧୯୯୪, ଅଡିଓ ଭିସ୍ୟାଲ ହଲ, ଆଲିପୁର, ଦକ୍ଷିଣ
୨୪ ପରଗଣ।

ଉଦ୍ବୋଧକ: ମଲ୍ଲଯ ରାଯ, ଯୁଗ୍ମ ସମ୍ପାଦକ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି।

ପ୍ରଧାନ ଅତିଥି: ଡା: ସୁର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ ମିଶ୍ର, ପଞ୍ଚାଯେତ ଓ ଗ୍ରାମ ଉନ୍ନାନ ମନ୍ତ୍ରୀ, ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ ସରକାର।

ସମ୍ମେଲନ ଥିକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଙ୍ଗଳୀ

ସଭାପତି—ଦୀପକ ସେନଗୁଣ୍ଠ, ସହ-ସଭାପତି—ନିମାଇ ପ୍ରସାଦ ମୁଖାର୍ଜୀ, ପରେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ପାଲ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—
ସୁଭାଷ ଶିକାରୀ, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକ—ମୋଡ଼ଶୀପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ସୁବ୍ରତ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ, ମୋଶାରଫ ହୋସେନ,
କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ସୋମନାଥ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ, ହିସାବ ରକ୍ଷକ—ବିମଲ ପାଲ ଚୌଧୁରୀ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ମନୋରଞ୍ଜନ ଚୌଧୁରୀ,
ଦପ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—ଅଜିତ ଦତ୍ତ, ସଦସ୍ୟ—ମାନ୍ଦିର ମାନ୍ଦିର, ମାନ୍ଦିର ଚକ୍ରବତୀ, ସମ୍ପାଦକମଙ୍ଗଳୀର ସ୍ଥାଯୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ
ସଦସ୍ୟ—ସୁକୁମାର ଦେ, ଅରବିନ୍ଦ ମନ୍ଦଲ, ଦେବେନ ମାହାତୋ, ପାର୍ଥ ମୁଖାର୍ଜୀ, ସୁଭାଷ ସାମନ୍ତ।

ଆପ୍ତିକ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକଗଣ

୧) ଗଣେଶ ରାଯ—ଦାର୍ଜିଲିଂ, ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି, କୋଚବିହାର ଅଥ୍ବଳ ୨। ସୁବ୍ରତ ଚକ୍ରବତୀ—ଉଃ ଦିନାଜପୁର, ଦଃ
ଦିନାଜପୁର ମାଲଦା ଅଥ୍ବଳ ୩। ଦେବେନ ମାହାତୋ—ପୁରଲିଯା, ବାଁକୁଡ଼ା, ମେଦିନୀପୁର, ତମଲୁକ ଅଥ୍ବଳ ୪। ଆଦୁଲ
ଆରିଫ—ବର୍ଧମାନ, ବୀରଭୂମ, ମୁଶିଦାବାଦ ଅଥ୍ବଳ ୫। ପାର୍ଥ ମୁଖାର୍ଜୀ—ହାଓଡ଼ା, ହଙ୍ଗଲୀ, ନଦୀଯା ଅଥ୍ବଳ ୬। ସୁଭାଷ
ସାମନ୍ତ—କଳକାତା, ଉଃ ୨୪ ପରଗଣ, ଦଃ ୨୪ ପରଗଣ ଅଥ୍ବଳ।

୫ୟ (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ ୯-୧୧ଇ ଫେବ୍ରାରୀ, ୧୯୯୬ କମଃ ଅମ୍ଲାନ ସେନ ମଞ୍ଚ (ବିଦ୍ୟାସାଗର ଶିକ୍ଷକ-ଶିକ୍ଷଣ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ) ମେଦିନୀପୁର ।

ଉଦ୍ବୋଧକ : ସୁଶୀଳ ବ୍ରନ୍ଦ, ସହ-ସଭାପତି, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଆର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ପ୍ରଧାନ ଅତିଥି : ତରଣ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ସହ-ସଭାପତି, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଆର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ବିଶିଷ୍ଟ ଅତିଥି : ବିନ୍ୟ ଚୌଧୁରୀ, ଭୂମି ଓ ଭୂମି-ସଂକ୍ଷାର ମନ୍ତ୍ରୀ, ପଶ୍ଚିମବନ୍ଦ ସରକାର ।

ସମ୍ମେଲନ ଥେକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ

ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ଦୀପକ ସେନଙ୍ଗୁପ୍ତ, ସହ-ସଭାପତି—ନିମାଇ ପ୍ରସାଦ ମୁଖାର୍ଜୀ, ପରେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ପାଲ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ଯୋଡ଼ଶୀପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ଯୁଗ୍ମ ସମ୍ପାଦକ—ମୋଶାରଫ ହୋସେନ, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ସୁବ୍ରତ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ ଓ ମୃଣାଳ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ଦପ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—ଅଜିତ ଦତ୍ତ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ସୋମନାଥ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ, ହିସାବ ପରିକ୍ଷକ—ବିମଳ ପାଲ ଚୌଧୁରୀ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ମନୋରଞ୍ଜନ ଚୌଧୁରୀ, ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀର ସଦସ୍ୟ—ସୁଭାଷ ଶିକାରୀ, ଆରିନ୍ଦମ ବକ୍ରୀ, ପ୍ରଥମ ଦତ୍ତ, ସୌମେନ ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟ, ସ୍ଥାଯୀ ଆମାନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟ—ଦେବେନ ମାହାତୋ, ସୁଭାଷ ସାମନ୍ତ, ପାର୍ଥ ମୁଖାର୍ଜୀ, ଅରବିନ୍ଦ ମନ୍ଦଲ ।

ଆଧ୍ୟଲିକ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକ

୧। ସୁଭାଷ ସାମନ୍ତ—କଳକାତା—ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗଣା—୨୪ ପରଗଣା ୨। ପାର୍ଥ ମୁଖାର୍ଜୀ—ହାଓଡ଼ା-ହୁଗଲୀ-ନଦୀଯା ୩। ଦେବେନ ମାହାତୋ—ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରଙ୍ଗିଲ୍ଲା-ତମଳୁକ-ମେଦିନୀପୁର ୪। ଧନପତି ମଜୁମଦାର—ବର୍ଧମାନ-ବୀରଭୂମ-ମୁଶିଦାବାଦ ୫। ଗଣେଶ ରାୟ—ମାଲଦିହ-୨୪ ପରଗଣା-ଦକ୍ଷିଣ ୬। ସୁନୀଲ ବର୍ମଣ—ଦାଙ୍ଗିଲ-ଜଳପାଇଣ୍ଡି-କୋଚବିହାର ।

୬୯ (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ : ୫-୭ଇ ଜୁଲାଇ, ୧୯୯୮, କମରେଡ ନୀରେନ ଚୌଧୁରୀ ମଞ୍ଚ, ରବିନ୍ଦ୍ରଭବନ, ଚୁଚ୍ଚଡ଼ା ହୁଗଲୀ ।

ଉଦ୍ବୋଧକ : ଶ୍ରୀରଜିଏ ରାୟଚୌଧୁରୀ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଆର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ପ୍ରଧାନ ଅତିଥି : ଡା: ସୁର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ ମିଶ୍ର, ଭାରପ୍ରାଣ୍ତ ମନ୍ତ୍ରୀ, ଭୂମି ଓ ଭୂମି-ସଂକ୍ଷାର ଦପ୍ତର, ପଶ୍ଚିମବନ୍ଦ ସରକାର ।

ବିଶିଷ୍ଟ ଅତିଥି : ତରଣ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ସହ-ସଭାପତି, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଆର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ସମ୍ମେଲନ ଥେକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ

ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ନିମାଇ ପ୍ରସାଦ ମୁଖାର୍ଜୀ, ସହ-ସଭାପତି—ପରେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ପାଲ, ସୁବ୍ରତ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ଯୋଡ଼ଶୀପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ଯୁଗ୍ମ ସମ୍ପାଦକ—ଅଜିତ ଦତ୍ତ, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ରୀ, ସୌମେନ ଚୟଟାର୍ଜୀ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ସୋମନାଥ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ, ଦପ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—ପ୍ରବୀର ଘୋଷ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ମନୋରଞ୍ଜନ ଚୌଧୁରୀ, ହିସାବ ରକ୍ଷକ—ପ୍ରଥମ ଦତ୍ତ, ସଦସ୍ୟଗଣ—ସୁଭାଷ ଶିକାରୀ, ମୃଣାଳ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ପ୍ରବୀର ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ ଓ ଅର୍ଣ୍ବ ସାହା, ସ୍ଥାଯୀ ଆମାନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟଗଣ—ଦୀପକ ସେନଙ୍ଗୁପ୍ତ, ମୋଶାରଫ ହୋସେନ, ବିମଳ ପାଲଚୌଧୁରୀ, ପାର୍ଥମାର୍ତ୍ତିଷ ମୁଖାର୍ଜୀ, ଅଲୋକ ଗୁପ୍ତ ।

ଆଧ୍ୟଲିକ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକ

୧। ଅଲୋକ ଗୁପ୍ତ—କଳକାତା—ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗଣା ୨। ପାର୍ଥ ମୁଖାର୍ଜୀ—ହାଓଡ଼ା-ହୁଗଲୀ-ନଦୀଯା ୩। ଦେବେନ ମାହାତୋ—ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରଙ୍ଗିଲ୍ଲା-ତମଳୁକ-ମେଦିନୀପୁର ୪। ରବିଉଲ ଇସଲାମ—ବର୍ଧମାନ-ବୀରଭୂମ-ମୁଶିଦାବାଦ, ୫। କାଦେର

ହୋସେନ—ମାଲଦହ-ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର, ୬ । ସୁନୀଲ ବର୍ମଣ—ଦାର୍ଜିଲିଂ-ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି-କୋଚବିହାର ।

୭ମ (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ ୧୩-୧୫ଇ ଆଗସ୍ଟ, ୨୦୦୦ ସିଟିଡ଼ି ଡି.ଆର.ଡି.ଏ. ହଳ, ବୀରଭୂମ ଉତ୍ତୋଧକ ଶୁଶ୍ରୀ ବ୍ରଜନ, ସହ-ସଭାପତି, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ପ୍ରଥାନ ଅତିଥି : ଅଜୟ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ, ସହ-ସଭାପତି, ସାରା ଭାରତ ରାଜ୍ୟ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ଫେଡାରେଶନ ।
ବିଶିଷ୍ଟ ଅତିଥି : ଡା: ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ ମିଶ୍ର, ଭୂମି ଓ ଭୂମି-ସଂକାର ମନ୍ତ୍ରୀ, ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାର ।

ସମ୍ମେଲନ ଥେକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ନିମାଇ ପ୍ରସାଦ ମୁଖ୍ୟାଜୀ, ସହ: ସଭାପତି—ସୁବ୍ରତ ବ୍ୟାନାଜୀ, ଅସୀମ ବ୍ୟାନାଜୀ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ଯୋଡ଼ଶୀପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ଯୁଗ୍ମ ସମ୍ପାଦକ—ଅଜିତ ଦନ୍ତ, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ଅରିନ୍ଦମ ବଞ୍ଚୀ, ଅର୍ଗବ ସାହା, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ସୋମନାଥ ବ୍ୟାନାଜୀ, ହିସାବ ରକ୍ଷକ—ଅସିତ କୁମାର ଦାସ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ମନୋରଙ୍ଗନ ଚୌଧୁରୀ, ଦନ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—କୃଷ୍ଣକାନ୍ତ ମୁଖ୍ୟାଜୀ, ସଦସ୍ୟ—ବିଶ୍ୱଜିତ ବସୁ, ସମୀରଣ ରାଯ়ଚୌଧୁରୀ, ପରିଚୟ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ଇରଶାଦ ଆଲି । ସ୍ଥାଯୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟ—ଦୀପକ ସେନଗୁପ୍ତ, ପାର୍ଥସାରଥୀ ମୁଖ୍ୟାଜୀ, ଅଲୋକଗୁପ୍ତ, ସମୀରକୁମାର ବସୁ, ପ୍ରଣବ ଦନ୍ତ, ମୃଣାଳ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ।

ଆଧ୍ୟଲିକ ସାଂଗଠନିକ ସମ୍ପାଦକ

୧ । ଅଲୋକ ଗୁପ୍ତ—କଳକାତା-ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗାନ-ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗନା ୨ । ସମୀର ବସୁ-ହାଓଡ଼ା-ହଗଲୀ-ନଦୀଯା, ୩ । ଦେବେନ ମାହାତୋ-ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରୁଳିଯା-ତମଲୁକ-ମେଦିନୀପୁର ୪ । ରବିଉଲ ଇସଲାମ-ବର୍ଧମାନ-ବୀରଭୂମ-ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ୫ । କାଦେର ହୋସେନ—ମାଲଦହ-ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର-ଦକ୍ଷିଣ ଦିନାଜପୁର, ୬ । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ରାୟ—ଦାର୍ଜିଲିଂ-ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି-କୋଚବିହାର ।

୮ମ (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ : ୧୦-୧୧ଇ ମେ, ୨୦୦୨ ରବୀନ୍ଦ୍ରଭବନ (ଅମଲ ବିକାଶ ଦନ୍ତ ମଞ୍ଚ) କୋଚବିହାର ।

ଉତ୍ତୋଧକ : ଜ୍ୟୋତିପ୍ରସାଦ ବସୁ, ଯୁଗ୍ମ ସମ୍ପାଦକ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ପ୍ରଥାନ ଅତିଥି : ତରଳ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ସହ-ସଭାପତି, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ବିଶିଷ୍ଟ ଅତିଥି : ଦୀନେଶଚନ୍ଦ୍ର ଡାକୁଯା, ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନ୍ତ୍ରୀ, ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାର ।

ସମ୍ମେଲନ ଥେକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ନିମାଇ ପ୍ରସାଦ ମୁଖ୍ୟାଜୀ, ସହ: ସଭାପତି—ସୁବ୍ରତ ବ୍ୟାନାଜୀ, ଦେବେନ ମାହାତୋ, ଅସୀମ ବ୍ୟାନାଜୀ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ଯୋଡ଼ଶୀପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ଯୁଗ୍ମ ସମ୍ପାଦକ—ଅଜିତ ଦନ୍ତ, ସହ ସମ୍ପାଦକ—ଅରିନ୍ଦମ ବଞ୍ଚୀ, ଅର୍ଗବ ସାହା, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—କୃଷ୍ଣକାନ୍ତ ମୁଖ୍ୟାଜୀ, ଦନ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—ଅସିତ କୁମାର ଦାସ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ପ୍ରଣବ ଦନ୍ତ, ହିସାବ ରକ୍ଷକ—ଅଶୋକ କୁମାର ଦେବନାଥ, ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀର ସଦସ୍ୟ—ପରିଚୟ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ଦୀନେଶଚନ୍ଦ୍ର ଆଲି, ବିଶ୍ୱଜିତ ବସୁ, ସମୀରଣ ରାଯଚୌଧୁରୀ, ସ୍ଥାଯୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟ—ମନୋରଙ୍ଗନ ଚୌଧୁରୀ, ଦୀପକ ସେନଗୁପ୍ତ, ଅଲୋକ ଗୁପ୍ତ, ସୋମନାଥ ବ୍ୟାନାଜୀ, ପାର୍ଥସାରଥୀ ମୁଖ୍ୟାଜୀ

ଆଥଗଲିକ ସାଂଗଠନିକ ସମ୍ପାଦକ

୧। ମୃଗାଳ ଚକ୍ରବତୀ—କଲକାତା-ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗଣା-ହାଓଡ଼ା-ହଙ୍ଗଲୀ । ୨। ଧନଞ୍ଜୟ ବିଶ୍ୱାସ—ନଦୀଯା-ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗଣା । ୩। କାର୍ତ୍ତିକ ଘୋଷାଳ-ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରଲିଯା । ୪। ଧନପତି ମଜୁମଦାର—ବର୍ଧମାନ-ବୀରଭୂମ ୫। ମହମ୍ମଦ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ—ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର-ଦକ୍ଷିଣ ଦିନାଜପୁର ୬। ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ରାୟ—ଦାଜିଲିଂ-ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି-କୋଚବିହାର ୭। ସୁଭାଷ ବେରା—ମାଲଦହ-ମୁର୍ଶିଦବାଦ ୮। ନିତାଇ ସାମନ୍ତ—ପୂର୍ବ ମେଦିନୀପୁର-ପଶ୍ଚିମ ମେଦିନୀପୁର ।

୯ମ (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ : ୨୩-୨୫ ଶେ ଜାନୁଯାରୀ, ୨୦୦୪ ସରଶୁଳା କଲେଜ, ବେହାଲା, ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗଣା ।

ଉଦ୍ବୋଧକ : ସୁଶୀଳ ବ୍ରନ୍ଦା, ସହ-ସଭାପତି, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ପ୍ରଥାନ ଅତିଥି : ଅଜୟ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ, ସହ-ସଭାପତି, ସାରା ଭାରତ ରାଜ୍ୟ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ଫେଡାରେଶନ ।

ବିଶିଷ୍ଟ ଅତିଥି : ଆବୁର ରେଜାକ ମୋଲ୍ଲା, ଭୂମି ଓ ଭୂମି ସଂକାର ମନ୍ତ୍ରୀ, ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ ସରକାର ।

ସମ୍ମେଲନ ଥିକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ

ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ସୁରତ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ, ସହ-ସଭାପତି—ଅସୀମ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ, ଯୋଡ଼ଶୀପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ସମୀର ବସୁ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ଅଜିତ କୁମାର ଦତ୍ତ, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକ—ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ସୀ, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ଅର୍ଣ୍ବ ସାହା, ବିଶ୍ୱଜିଂ ବସୁ, ଦପ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—ଅସିତ କୁମାର ଦାସ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ-କୃଷ୍ଣକାନ୍ତି ମୁଖାର୍ଜୀ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ପଣ୍ଠ ଦତ୍ତ, ହିସାବ ରଙ୍କକ—ବିମଲେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମହଲାନାରୀଶ, ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀର ସଦସ୍ୟ—ପରିଚୟ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ସମୀରଣ ରାୟଚୌଧୁରୀ, ପ୍ରୀତିରଙ୍ଗନ ଅଧିକାରୀ, ଶାନ୍ତା ଦତ୍ତ, ସ୍ଥାରୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟ—ମନୋରଙ୍ଗନ ଚୌଧୁରୀ, ଦୀପକ ସେନଗୁପ୍ତ, ଅଲୋକ ଗୁପ୍ତ, ସୋମନାଥ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ, ନିମାଇପ୍ରସାଦ ମୁଖାର୍ଜୀ ।

ଆଥଗଲିକ ସାଂଗଠନିକ ସମ୍ପାଦକ

୧। ହରିମୋହନ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ—କଲକାତା-ହାଓଡ଼ା-ହଙ୍ଗଲୀ-ଦ୍ୱ ୨୪ ପରଗଣା । ୨। ଧନଞ୍ଜୟ ବିଶ୍ୱାସ—ନଦୀଯା-ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗଣା । ୩। କାର୍ତ୍ତିକ ଘୋଷାଳ-ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରଲିଯା । ୪। ଧନପତି ମଜୁମଦାର—ବର୍ଧମାନ-ବୀରଭୂମ ୫। ନିଖିଲସୁନ୍ଦର ଚକ୍ରବତୀ—ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର-ଦକ୍ଷିଣ ଦିନାଜପୁର । ୬। ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ରାୟ—ଦାଜିଲିଂ-ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି-କୋଚବିହାର ୭। ଅଶୋକ ଦେବନାଥ—ମାଲଦହ-ମୁର୍ଶିଦବାଦ ୮। ନିତାଇ ସାମନ୍ତ—ପୂର୍ବ ମେଦିନୀପୁର-ପଶ୍ଚିମ ମେଦିନୀପୁର ।

୧୦ମ (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ : ୧୦-୧୨୬ ଫେବ୍ରୁଅୟାରୀ, ୨୦୦୬ କମ୍ ସୋମନାଥ ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟ, ଶର୍ଣ୍ଣ ସଦନ, ହାଓଡ଼ା ।

ଉଦ୍ବୋଧକ : ଜ୍ୟୋତିପ୍ରସାଦ ବସୁ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ପ୍ରଥାନ ଅତିଥି : ଅଶୋକ ଚକ୍ରବତୀ, ସହ୍ୟୋଗୀ ସମ୍ପାଦକ, 'ସଂଗ୍ରାମୀ ହାତିଆର' ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀର ସଦସ୍ୟ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ବିଶେଷ ଅତିଥି : ଆବୁର ରେଜାକ ମୋଲ୍ଲା, ଭୂମି ଓ ଭୂମି ସଂକାର ମନ୍ତ୍ରୀ, ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ ସରକାର ।

ସମ୍ମେଲନ ଥିକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ

ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ଯୋଡ଼ଶୀପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ସହ-ସଭାପତି—ମନୋରଙ୍ଗନ ଚୌଧୁରୀ, କୃଷ୍ଣକାନ୍ତି ମୁଖାର୍ଜୀ, ପ୍ରୀତିରଙ୍ଗନ ଅଧିକାରୀ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ ---ଅଜିତ କୁମାର ଦତ୍ତ, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକଦୟ ---ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ସୀ, ବିଶ୍ୱଜିଂ ବସୁ,

ସହ-ସମ୍ପାଦକଦୟ—ଅସିତ କୁମାର ଦାସ ଓ ପରିଚୟ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ଦପ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—ଚଥ୍ରଲ ସମାଜଦାର, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ଅଶୋକ ଦେବନାଥ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ପ୍ରଣବ ଦତ୍ତ, ହିସାବ ରକ୍ଷକ—ସୁମିତରଙ୍ଗନ ମୁଖାଜୀ, ସମ୍ପାଦକମଙ୍ଗଳୀର ସଦସ୍ୟ—ଶାନ୍ତା ଦତ୍ତ, ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଘୋଷ, ଶୋଭନ ଚନ୍ଦ୍ରବତୀ, ସ୍ଥାୟୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟ—ଅଲୋକ ଗୁପ୍ତ, ନିମାଇପ୍ରସାଦ ମୁଖାଜୀ ଈର୍ଶାନ ଆଲି, ତପନ ମଣ୍ଡଳ ।

ଆଧ୍ୱଳିକ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକ

୧। ସମୀର ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ—କଲକାତା-ହାଓଡ଼ା-ହଗଲୀ-ଦଃ ୨୪ ପରଗଣା । ୨। ବାସୁଦେବ ରାୟ—ନଦୀୟା-ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗଣା । ୩। କାର୍ତ୍ତିକ ଘୋଷାଳ—ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରଙ୍ଗଲିଆ ୪। ଧନପତି ମଜୁମଦାର—ବର୍ଧମାନ-ବୀରଭୂମ ୫। ସମୀରଣ ରାୟଚୌଧୁରୀ—ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର-ଦକ୍ଷିଣ ଦିନାଜପୁର । ୬। ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ରାୟ—ଦାଜିଲିଂ-ଜଲପାଇଗୁଡ଼ି-କୋଚବିହାର ୭। ମହମ୍ମଦ ଆଲାଉଦ୍ଦିନ—ମାଲଦାହ-ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ୮। ତାପସରଙ୍ଗନ ମିତ୍ର—ପୂର୍ବ ମେଦିନୀପୁର-ପଶ୍ଚିମ ମେଦିନୀପୁର

ଏକାଦଶ (ଦ୍ୱି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ : ୨୨-୨୪ଶେ ଫେବୃରୀ, ୨୦୦୮, ଟାଉନହଳ, ମାଲଦା

ଉଦ୍ବୋଧକ : ଅନନ୍ତ ବନ୍ଦ୍ୟୋଗାଧ୍ୟାୟ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ପ୍ରଥାନ ଅତିଥି : ଜ୍ୟୋତିପ୍ରସାଦ ବସୁ, କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଙ୍ଗଳୀର ସଦସ୍ୟ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ବିଶେଷ ଅତିଥି : ଆବୁର ରେଜାକ ମୋଲ୍ଲା, ଭୂମି ଓ ଭୂମି-ସଂକ୍ଷାର ମନ୍ତ୍ରୀ, ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ ସରକାର ।

ସମ୍ମେଲନ ଥିକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ

ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଙ୍ଗଳୀ

ସଭାପତି—ଯୋଡ଼ଶୀପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ସହ-ସଭାପତି—ମନୋରଙ୍ଗନ ଚୌଧୁରୀ, କୃଷ୍ଣକାନ୍ତି ମୁଖାଜୀ, ପ୍ରୀତିରଙ୍ଗନ ଅଧିକାରୀ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ --- ଅଜିତ କୁମାର ଦତ୍ତ, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକଦୟ --- ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ସି, ବିଶ୍ଵଜିଃ ବସୁ, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ଅସିତ କୁମାର ଦାସ ଓ ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଘୋଷ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ଅଶୋକ ଦେବନାଥ, ହିସାବ ରକ୍ଷକ—ଓୟାହିଦ ଆନୋଯାର ଖାନ, ଦପ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—ଚଥ୍ରଲ ସମାଜଦାର, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ପ୍ରଣବ ଦତ୍ତ, ସମ୍ପାଦକମଙ୍ଗଳୀର ସଦସ୍ୟ—ଶ୍ରୀମତୀ ଶାନ୍ତା ଦତ୍ତ, ତପନ ମଣ୍ଡଳ, ଅର୍ଗବ ସାହା, ସ୍ଥାୟୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟ—ଅଲୋକ କୁମାର ଗୁପ୍ତ, ଈର୍ଶାନ ଆଲି, ପରିଚୟ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ଦୀପକର ଗାନ୍ଦୁଲୀ ।

ଆଧ୍ୱଳିକ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକ

୧। ସୁନୀତ ବ୍ୟାନାଜୀ—କଲକାତା-ଦାଜିଲିଂ-କୋଚବିହାର । ୨। ସୌମେନ ଘୋଷ—ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର-ଦକ୍ଷିଣ ଦିନାଜପୁର । ୩। ସୁଦୀଶ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ—ମାଲଦା-ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ୪। ସଞ୍ଚିତ ବ୍ୟାନାଜୀ—ବର୍ଧମାନ-ବୀରଭୂମ ୫। କାର୍ତ୍ତିକ ଘୋଷାଳ—ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରଙ୍ଗଲିଆ ୬। ପ୍ରଭାସ ବିଶ୍ୱାସ—ନଦୀୟା-ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗଣା ୭। ବାସୁଦେବ ରାୟ—କଲକାତା-ହଗଲୀ-ହାଓଡ଼ା-ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗଣା । ୮। ଅସିତ ସାମନ୍ତ—ପୂର୍ବ ମେଦିନୀପୁର-ପଶ୍ଚିମ ମେଦିନୀପୁର ।

ଦ୍ୱାଦଶ (ଦ୍ୱି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ : ୧୩-୧୫େ ମାର୍ଚ୍ଚ, ୨୦୧୦, ରବିନ୍ଦ୍ରଭବନ, ବାରାସାତ, ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗଣା ।

ଉଦ୍ବୋଧକ : ସମୀର ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ଯୁଗ୍ମ ଆହ୍ସାଯକ, ୧୨େ ଜୁଲାଇ କମିଟି ଏବଂ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଙ୍ଗଳୀର ସଦସ୍ୟ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ପ୍ରଥାନ ଅତିଥି : ପ୍ରୀତିର ମୁଖାଜୀ, ସହକାରୀ ସମ୍ପାଦକ ଏବଂ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଙ୍ଗଳୀର ସଦସ୍ୟ, ରାଜ୍ୟ କୋ-ଅର୍ଡିନେଶନ କମିଟି ।

ବିଶିଷ୍ଟ ଅତିଥି : ଆବୁର ରେଜାକ ମୋଲ୍ଲା, ଭୂମି ଓ ଭୂମି-ସଂକାର ମନ୍ତ୍ରୀ, ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ ସରକାର।

ସମ୍ମେଳନ ଥିକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ମନୋରଞ୍ଜନ ଚୌଧୁରୀ, ସହ-ସଭାପତି—କୃଷ୍ଣକାନ୍ତ ମୁଖାର୍ଜୀ, ଅଜିତ କୁମାର ଦନ୍ତ, ଅସିତ କୁମାର ଦାସ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ସୀ, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକ—ବିଶ୍ୱଜିଃ ବସୁ, ପ୍ରଣବ ଦନ୍ତ, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଘୋଷ, ଚଥ୍ରଲ ସମାଜଦାର, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ଅଶୋକ ଦେବନାଥ, ହିସାବରକ୍ଷକ—ତପନ ମନ୍ଦଲ, ଦପ୍ତରସମ୍ପାଦକ—ଦୀପକ୍ଷର ଗାନ୍ଧୁଲୀ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ଅଲୋକ ଗୁଣ୍ଡ, ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀର ସଦସ୍ୟ—ଓୟାହିଦ ଆନୋଯାର ଖାନ, ଆଶିସ ଗୁଣ୍ଡ, ସୋମା ଗାନ୍ଧୁଲୀ, ସ୍ଥାଯୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟ—ଯୋଡ଼ଶୀପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ପ୍ରିତିରଙ୍ଗନ ଅଧିକାରୀ, ଈର୍ଶାଦ ଆଲି, ଜରିତା ଦାସ, ଆବୁଲ୍ଲା ଜାମାଲ।

ଆଧ୍ୱଲିକ ସାଂଗଠନିକ ସମ୍ପାଦକ

୧। ସ୍ଵପନ ପାତ୍ର—ଜଲପାଇଗୁଡ଼ି-ଦାଜିଲିଂ-କୋଚବିହାର ୨। ସୌମେନ ଘୋଷ—ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର-ଦକ୍ଷିଣ ଦିନାଜପୁର ୩। ସୁବ୍ରତ ଚତ୍ରବତୀ—ମାଲଦା-ମୁର୍ଶିଦବାଦ ୪। ସଞ୍ଜିତ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ—ବର୍ଧମାନ-ବୀରଭୂମ ୫। କାର୍ତ୍ତିକ ଘୋଷାଲ—ବାଁକୁଡ଼ା, ପୁରୁଣିଯା ୬। ପ୍ରଭାତ ବିଶ୍ୱାସ—ନଦୀଯା-ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗଣ ୭। ସୌମେନ ଚଟ୍ଟୋପାଧ୍ୟାୟ—କଲକାତା-ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗଣ ୮। ବାସୁଦେବ ରାଯ—ହାଓଡ଼ା-ହଗଲୀ ୯। ଅଭିଜିଃ ଭୁଲ୍ଲିଏଣ—ପୂର୍ବ ମେଦିନୀପୁର-ପଶ୍ଚିମ ମେଦିନୀପୁର।

ଅଭ୍ୟାସ ପାତ୍ର (ଦ୍ୱି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଳନ : ୨୪-୨୬ଶେ ଫେବ୍ରୁରୀ, ୨୦୧୨, ମୌଲାଲୀ ଯୁବ କେନ୍ଦ୍ର, କଲକାତା ।
ଉଦ୍ବୋଧକ : ଡଃ ପ୍ରଭାତ ଦନ୍ତ, ଶତବାର୍ଷିକୀ ଅଧ୍ୟାପକ, ରାଷ୍ଟ୍ରବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗ, କଲକାତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ।

ସମ୍ମେଳନ ଥିକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ

ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ଅଜିତ ଦନ୍ତ, ସହ-ସଭାପତି—ଅଶୋକ ଦେବନାଥ, ଦୀପକ୍ଷର ଗାନ୍ଧୁଲୀ, ଜରିତା ଦାସ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ସୀ, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକ—ବିଶ୍ୱଜିଃ ବସୁ, ପ୍ରଣବ ଦନ୍ତ, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଘୋଷ, ଶୁଭାଶୀୟ ମଜୁମଦାର, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ମହଃ କାଲାମଟିଦିନ, ହିସାବ ରକ୍ଷକ—ଆଶିସ ଗୁଣ୍ଡ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ଚଥ୍ରଲ ସମାଜଦାର, ଦପ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—କୃଶାନୁ ଦେବ, ସଦସ୍ୟ—ସୋମା ଗାନ୍ଧୁଲୀ, ଦୀପକ୍ଷର ମନ୍ଦଲ, ଅନ୍ନାନ ଦେ, ସ୍ଥାଯୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ—ଯୋଡ଼ଶୀପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ମନୋରଞ୍ଜନ ଚେଧୁରୀ, ଦେବଦାସ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ଶିଲାଦିତ୍ୟ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ପୁଷ୍ପେନ୍ଦୁ ସାହା ।

ଆଧ୍ୱଲିକ ସାଂଗଠନିକ ସମ୍ପାଦକ

୧। ଅଯନ ଚ୍ୟାଟାର୍ଜୀ—ଜଲପାଇଗୁଡ଼ି-ଦାଜିଲିଂ-କୋଚବିହାର ୨। ମଦନ ମନ୍ଦଲ—ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର-ଦକ୍ଷିଣ ଦିନାଜପୁର ୩। ବିଶ୍ୱଜିଃ ମାଇତି—ମାଲଦା-ମୁର୍ଶିଦବାଦ ୪। ଦେବରତ ସାଉ—ବର୍ଧମାନ-ବୀରଭୂମ ୫। ଅସିତ ଦାସ—ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରୁଣିଯା ୬। ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଜାନା—ପୂର୍ବ ମେଦିନୀପୁର-ପଶ୍ଚିମ ମେଦିନୀପୁର ୭। ବାସୁଦେବ ରାଯ—ହାଓଡ଼ା-ହଗଲୀ ୮। ସମୀରଣ ରାଯଚୌଧୁରୀ—ନଦୀଯା-ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗଣ ୯। ଅସୀମ ସାହା—କଲକାତା-ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗଣ ।

ଚର୍ତୁଦଶ (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ : ୧୫-୧୬ই ଫେବୃଆରୀ, ୨୦୧୪, ଜେଳା ପରିସଦ ଅଡ଼ିଟୋରିୟାମ ହଲ, ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି ।

ଉଦ୍ବୋଧକ : ଡଃ ଶ୍ୟାମଲ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ଅଧ୍ୟାପକ, କଲକାତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ।

ସଭାପତି—ଶ୍ରୀ ପ୍ରଣବ ଦନ୍ତ, ସହ ସଭାପତି—ଶ୍ରୀ ଅସିତ ଦାସ, ଶ୍ରୀ ସମର ତାଲୁକଦାର, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ଶ୍ରୀ ଚଥ୍ରଲ ସମାଜଦାର ଯୁଗ୍ମ ସମ୍ପାଦକ—ଶ୍ରୀ ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଘୋସ, ଶ୍ରୀ ଶୁଭାଶୀୟ ମଜୁମଦାର, ସହ ସମ୍ପାଦକ—ଶ୍ରୀ ଆଶିସ କୁମାର ଗୁଣ୍ଡ, ଶ୍ରୀ କୌଶିକ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ଶ୍ରୀ ଗୌତମ ସାଁତରା, ହିସାବ ରକ୍ଷକ—ଶ୍ରୀ ଅଞ୍ଜାନ ଦେ, ଦପ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱଜିତ ମାଇତି, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ଶ୍ରୀ କୃଶାନୁ ଦେବ, ସଦସ୍ୟ—ଶ୍ରୀ ଅରିନ୍ଦମ ବଙ୍ଗୀ, ଆବୁଲ୍ଲା ଜାମାଲ, ଶ୍ରୀ ସୁଦୀପ ସରକାର, ସ୍ଥାଯୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟ—ଶ୍ରୀ ମନୋରଞ୍ଜନ ଚୌଧୁରୀ, ଶ୍ରୀ ଅଜିତ ଦନ୍ତ, ଶ୍ରୀମତୀ ସୋମା ଗାଙ୍ଗୁଲୀ, ଶ୍ରୀ ରୂପବିଲାସ ମନ୍ଦଲ, ଶ୍ରୀ ଶୁଭାଶୀୟ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ।

ଜୋନାଲ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକବ୍ୟନ୍ଦ

୧। ଶ୍ରୀ ନୀଲୋଂପଲ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ—ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି-ଦାର୍ଜିଲିଂ-କୋଚବିହାର ୨ । ଶ୍ରୀ ମଦନ ମନ୍ଦଲ—ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର-ଦକ୍ଷିଣ ଦିନାଜପୁର ୩ । ଶ୍ରୀ ସଞ୍ଜୟ ମୁଖାର୍ଜୀ—ମାଲଦା-ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ୪ । ଶ୍ରୀ ସୁଶାନ୍ତ କୁଣ୍ଡ—ବର୍ଧମାନ-ବୀରଭୂମ ୫ । ଶ୍ରୀ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ରାଟ୍ଟି—ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରୁଳିଯା ୬ । ଶ୍ରୀ ପୁଷ୍ପେନ୍ଦୁ ସାହା—ପୂର୍ବ ମେଦିନୀପୁର-ପଶ୍ଚିମ ମେଦିନୀପୁର ୭ । ଶ୍ରୀ ବାସୁଦେବ ରାୟ—ହାଓଡ଼ା-ହୁଗଲୀ ୮ । ଶ୍ରୀ ନିରଞ୍ଜନ ଗାୟେନ—ନଦୀଯା-ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗାନ ୯ । ଶ୍ରୀ ଶିଲାଦିତ୍ୟ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ—କଲକାତା-ଦକ୍ଷିଣ ୧୦ ୨୪ ପରଗାନ ।

ପଥ୍ରଦଶ (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ : ୧୬-୧୭ଇ ଜାନୁଯାରୀ, ୨୦୧୬, ମୌଳାଲି ଯୁବକେନ୍ଦ୍ର, କଲକାତା ।

ଉଦ୍ବୋଧକ : ଅଧ୍ୟାପକ ସୁବିମଲ ସେନ ।

ସମ୍ମେଲନ ଥେକେ ନିର୍ବାଚିତ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ ଓ ଅନ୍ୟନ୍ୟ ସଦସ୍ୟବ୍ୟନ୍ଦ

ସଭାପତି—ପ୍ରଣବ ଦନ୍ତ, **ସହ-ସଭାପତି—**ଅସିତ କୁମାର ଦାସ, କୌଶିକ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ସୋମା ଗାଙ୍ଗୁଲୀ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ଚଥ୍ରଲ ସମାଜଦାର, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକ—ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଘୋସ, ଶୁଭାଶିସ ମଜୁମଦାର, **ସହ-ସମ୍ପାଦକ—**ଆଶିସ ଗୁଣ୍ଡ, ସୁଦୀପ ସରକାର, ଦପ୍ତର-ସମ୍ପାଦକ—ବିଶ୍ୱଜିତ ମାଇତି, ପତ୍ରିକା-ସମ୍ପାଦକ—ଅଞ୍ଜାନ ଦେ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ଗୌତମକୁମାର ସାଁତରା, ହିସାବ ରକ୍ଷକ—ଶୈବାଲ ମିତ୍ର, ସଦସ୍ୟ—ଅରିନ୍ଦମ ବଙ୍ଗୀ, ଆବୁଲ୍ଲା ଜାମାଲ, ସୁଶାନ୍ତ କୁଣ୍ଡ, କୃଶାନୁ ଦେବ, ପୁଷ୍ପେନ୍ଦୁ ସାହା, ଶୁଭାଂଶୁ ବସୁ; ସ୍ଥାଯୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟ—ମନୋରଞ୍ଜନ ଚୌଧୁରୀ, ଅଜିତ ଦନ୍ତ, ବାସୁଦେବ ରାୟ, ଶିଲାଦିତ୍ୟ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ, ପ୍ରଗବେଶ ପୁରକାଇତ, ଶାନ୍ତନୁ ଗାଙ୍ଗୁଲୀ ।

ଜୋନାଲ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକବ୍ୟନ୍ଦ

୧। ଶ୍ରୀ ନୀଲୋଂପଲ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ—କୋଚବିହାର-ଦାର୍ଜିଲିଂ-ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି-ଆଲିପୁରଦୁଯାର ୨ । ରାହ୍ଲ ବ୍ରନ୍ଦ—ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର-ଦକ୍ଷିଣ ଦିନାଜପୁର ୩ । ଶୁଭାଶିସ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ—ମାଲଦା-ମୁର୍ଶିଦାବାଦ ୪ । ସୁମନ ଘୋସ—ପୂର୍ବ ମେଦିନୀପୁର-ପଶ୍ଚିମ ମେଦିନୀପୁର ୫ । କୌଶିକ ସାମନ୍ତ—ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରୁଳିଯା ୬ । ଦେବବ୍ରତ ସାଉ—ବୀରଭୂମ-ବର୍ଧମାନ ୭ । ରାଜତ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ—ହୁଗଲୀ-ହାଓଡ଼ା ୮ । ବାସୁଦେବ ସରକାର—ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗାନ-ନଦୀଯା ୯ । ନିରଞ୍ଜନ ଗାୟେନ—କଲକାତା-ଦକ୍ଷିଣ ୧୦ ୨୪ ପରଗାନ ।

ଶୋଡଶ ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ : ୨୦-୨୧ଶେ ଜାନୁଆରି ୨୦୧୮, ମୌଳାଲି ଯୁବକେନ୍ଦ୍ର, କଳକାତା ।

ଉଦ୍ଘର୍ଥକ: ନନ୍ଦିନୀ ମୁଖାଜ୍ଞୀ, ଅଧ୍ୟାପିକା, ଯାଦବପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ।

ଶୋଡଶ ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ ଥେକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଦସ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ପ୍ରଣବ ଦତ୍ତ, ସହ-ସଭାପତି—ସୋମା ଗାନ୍ଦୁଲି ଗୋତମ ସାଁତରା, ଶୈବାଲ ମିତ୍ର, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ଚଥଳ ସମାଜଦାର, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକ—ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଘୋସ, ବିଶ୍ୱଜିଃ ମାଇତି, ସହ-ସମ୍ପାଦକ—ଆଶିସ ଗୁଣ୍ଡ, ଶାନ୍ତନୁ ଗାନ୍ଦୁଲୀ, ଦପ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—କୃଶାଗୁ ଦେବ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ଅଞ୍ଜନ ଦେ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ଆବଦୁଲ୍ଲାଜାମାଲ, ହିସାବରକ୍ଷକ—ଅଦିତି ସର୍ବଜ୍ଞ, ସଦସ୍ୟ—ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ସୀ, ଶୁଭାଶୀଷ ମଜୁମଦାର, ଗୋତମ ସର୍ଦାର, ସୁଶାନ୍ତ କୁଣ୍ଡ, ଶୁଭାଂଶୁ ବସୁ, ପ୍ରଣବେଶ ପୂରକାଇତ, ସ୍ଥାୟୀ ଆମନ୍ତିତ ସଦସ୍ୟ—ଅଜିତ ଦତ୍ତ, ଅସିତ ଦାସ, ବାସୁଦେବ ରାୟ, ଅନିମେଷ ଘୋସ, ସୁଦୀପ ସରକାର, ମହଂ ସିଂଦ ହାସାନ ସିମନ ।

ଜୋନାଲ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକବ୍ୟନ୍ଦ

୧। ଦାର୍ଜିଲିଂ-କାଲିମ୍ପଂ-ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି-କୋଚବିହାର-ଆଲିପୁରଦୁଯାର—ନୃପେନ୍ଦ୍ରନାଥ ସରକାର, ୨। ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର-ଦକ୍ଷିଣ ଦିନାଜପୁର—ସୁଭାଷ ମୋହାତ୍, ୩। ମାଲଦା-ମୁର୍ଶିଦାବାଦ—ଆସିମ କୁମାର ଦାସ, ୪। ପୂର୍ବ ମେଦିନୀପୁର-ପଶ୍ଚିମ ମେଦିନୀପୁର-ବାଡ଼ଗାମ—ଶକ୍ର ନନ୍ଦର, ୫। ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରଗଲିଯା—ସୁଦୀପ ସୋରେନ, ୬। ବୀରଭୂମ-ବର୍ଧମାନ—କୋଶିକ ପାତ୍ର, ୭। ହଙ୍ଗଲୀ-ହାଓଡ଼ା—ସୁଦେଶ ରାୟ, ୮। ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗଣ-ନଦୀଯା—ଶିବପ୍ରସାଦ ଦାସ, ୯। କଲିକାତା-ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗଣ—ନିରଙ୍ଗନ ଗାୟେନ ।

ସଞ୍ଚାର (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ : ୧୧-୧୨ଇ ଜାନୁଆରି, ୨୦୨୦, କାପ୍ତନଜଞ୍ଜା ସ୍ଟେଡ଼ିଆମ, ଶିଲିଗୁଡ଼ି ।

ଉଦ୍ଘର୍ଥକ : ରଜତ ବନ୍ଦେଯାପାଖ୍ୟାୟ, ପ୍ରାକ୍ତନ ରେଜିସ୍ଟ୍ରାଟ୍, ଯାଦବପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ।

ସମ୍ମେଲନ ଥେକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ

ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ

ସଭାପତି—ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଘୋସ, ସହ-ସଭାପତି—ଗୋତମକୁମାର ସାଁତରା, ସୋମା ଗାନ୍ଦୁଲି, ଦେବବ୍ରତ ଘୋସ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—ଚଥଳ ସମାଜଦାର, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକ—ଆଶିସକୁମାର ଗୁଣ୍ଡ ଓ କୃଶାଗୁ ଦେବ, ସହକାରୀ ସମ୍ପାଦକ—ଶାନ୍ତନୁ ଗାନ୍ଦୁଲୀ ଓ ଶୁଭାଂଶୁ ବସୁ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ଆବଦୁଲ୍ଲାଜାମାଲ, ଦପ୍ତର-ସମ୍ପାଦକ—ସୁଶାନ୍ତ କୁଣ୍ଡ, ହିସାବରକ୍ଷକ—ରିମ୍ପା ସାହା, ପତ୍ରିକା-ସମ୍ପାଦକ—ଅଞ୍ଜନ ଦେ, ସଦସ୍ୟବ୍ୟନ୍ଦ—ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ସୀ, ପ୍ରଣବ ଦତ୍ତ, ବିଶ୍ୱଜିଃ ମାଇତି, ଅନିମେଷ ଘୋସ, ମହଂ ସିଂଦ ହାସାନ, ଗୋତମ ସର୍ଦାର, ସ୍ଥାୟୀ ଆମନ୍ତିତ ସଦସ୍ୟ—ବାସୁଦେବ ରାୟ, ସୁଦୀପ ସରକାର, ପ୍ରଣବେଶ ପୂରକାଇତ, ସୌଗତ ବିଶ୍ୱାସ, ଦେବାଂଶୁ ସରକାର, ଶିବପ୍ରସାଦ ଦାସ ।

ଜୋନାଲ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକବ୍ୟନ୍ଦ

ଦାର୍ଜିଲିଂ-କାଲିମ୍ପଂ-ଜଳପାଇଗୁଡ଼ି-ଆଲିଦୁପଦୁଯାର-କୋଚବିହାର—ନୃପେନ୍ଦ୍ରନାଥ ସରକାର; ମାଲଦା ଓ ମୁର୍ଶିଦାବାଦ—ଶୁଭବ୍ରତ ମିତ୍ର, ପୂର୍ବ ବର୍ଧମାନ, ପଶ୍ଚିମ ବର୍ଧମାନ ଓ ବୀରଭୂମ—କୋଶିକ ପାତ୍ର, ବାଁକୁଡ଼ା ଓ ପୁରଗଲିଯା—ତାରକ

ହାଲଦାର, ପୂର୍ବ ମେଦିନୀପୁର, ପଞ୍ଚମ ମେଦିନୀପୁର, ଝାଡ଼ଗ୍ରାମ—କୌଣସିକ ସାମନ୍ତ, ହାଓଡ଼ା ଓ ହଗଳୀ—ବାଙ୍ଗାଦିତ୍ୟ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ, ନଦୀଯା ଓ ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗନା—ଶୁଭାନ୍ତ ସ୍ଟଟକ, କଳକାତା ଓ ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗନା—କୃଶ୍ଚାନୁ ସେନ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ (ଦ୍ଵି-ବାର୍ଷିକ) ରାଜ୍ୟ ସମ୍ମେଲନ ୧ ୭-୮୩ ମେ, ୨୦୨୨, ନିମାଇପ୍ରସାଦ ମୁଖୋପାଥ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟ, ମୌଳାଲି ଯୁବକେନ୍ଦ୍ର, କଳକାତା ।

ଉଦ୍ବୋଧକଃ ସବ୍ୟସାଚୀ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପୀ; ବିଶେଷ ଅତିଥି: ଡ. ଅର୍ଣ୍ଣାଭ ମିଶ୍ର, ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଲେଖକ ।

**ସମ୍ମେଲନ ଥେକେ ନିର୍ବାଚିତ ସମିତିର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ କମିଟିର ପଦାଧିକାରୀ
ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସମ୍ପାଦକମଣ୍ଡଲୀ**

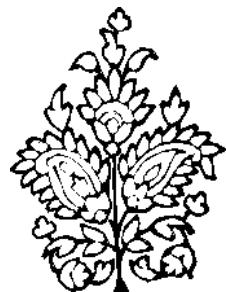
ସଭାପତି—ଦିବ୍ୟସୁନ୍ଦର ଘୋଷ, **ସହ-ସଭାପତି**—ସୁଶାନ୍ତ କୁଣ୍ଡ, ସୋମା ଗାଙ୍ଗୁଲୀ, ଦେବବ୍ରତ ଘୋଷ, ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ—କୃଶ୍ଚାନୁ ଦେବ, ଯୁଗ୍ମ-ସମ୍ପାଦକ—ଶାନ୍ତନୁ ଗାଙ୍ଗୁଲା, ସୁଦୀପ ସରକାର, **ସହ-ସମ୍ପାଦକ**—ମହଂ ସଂଦ ହାସାନ ସିମନ, ରିମ୍ପା ସାହା, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ—ଆବଦୁଲ୍ଲା ଜାମାଲ, ଦନ୍ତର ସମ୍ପାଦକ—ଅନିମେସ ଘୋଷ, ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦକ—ଅନ୍ନାନ ଦେ, ହିସାବରଙ୍କକ—ଖଦ୍ଦି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ସଦସ୍ୟ—ଚତ୍ଵର ସମାଜଦାର, ଆଶୀର୍ବାଦ କୁମାର ଗୁପ୍ତ, ବିଶ୍ଵଜିଂ ମାଇତି, ଶୁଭାଂଶୁ ବସୁ, ଦେବାଂଶୁ ସରକାର, ତାରିକୁଳ ଇସଲାମ, ସୌଗତ ବିଶ୍ୱାସ, ଶିବପ୍ରସାଦ ଦାସ, ସ୍ଥାଯୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟ—ପ୍ରଣବେଶ ପୁରକାଇତ, ଗୋତମ ସର୍ଦାର, ପ୍ରଣବ ଦନ୍ତ, ଅରିନ୍ଦମ ବକ୍ରୀ

ଜୋନାଲ ସାଂଗ୍ଠନିକ ସମ୍ପାଦକବ୍ଳନ୍ଦ

ଦାଜିଲିଂ-କାଲିମ୍ପଂ-ଜଲପାଇଣ୍ଡି, ଆଲିପୁରଦୁଯାର, କୋଟିବିହାର—ଶ୍ୟାମ କୁମାର ଦେଓଯାନ, ଉତ୍ତର ଦିନାଜପୁର-ଦକ୍ଷିଣ ଦିନାଜପୁର—ମନୋତୋସ ଅଧିକାରୀ, ମାଲଦା-ମୁଶିଦାବାଦ—ସ୍ଵରାପ ଦନ୍ତ, ବୀରଭୂମ-ପଞ୍ଚମ ବର୍ଧମାନ-ପୂର୍ବ ବର୍ଧମାନ—ଶ୍ରୀକାନ୍ତ ଦେ, ବାଁକୁଡ଼ା-ପୁରଙ୍ଗିଯା—ତାରକ ହାଲଦାର, ଝାଡ଼ଗ୍ରାମ-ପଞ୍ଚମ ମେଦିନୀପୁର-ପୂର୍ବ ମେଦିନୀପୁର—କୌଣସିକ ସାମନ୍ତ, ହାଓଡ଼ା-ହଗଳୀ—ବାଙ୍ଗାଦିତ୍ୟ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ, ନଦୀଯା-ଉତ୍ତର ୨୪ ପରଗନା—ଶୁଭାନ୍ତ ସ୍ଟଟକ, କଳକାତା-ଦକ୍ଷିଣ ୨୪ ପରଗନା—ଦେବପ୍ରସାଦ ମୁଖୋପାଥ୍ୟାୟ ।

With Best
Compliments from :

R.C.G. FILLING STATION

(Indian Oil Petrol Pump)

DEALER : *Smt. Rita Ghorai*

KURMIPATHRA, BALIGERIA
NAYAGRAM, JHARGRAM
PH : 8637561616

সংবাদপত্র ও সংবাদপত্রের স্বাধীনতা আন্দোলনের প্রক্ষিতে রামমোহন রায়
দেববত ঘোষ

“Rammohan Roy was a truly great man, a man who did a truly great work, and whose name, if it is right to prophesy, will be remembered for ever as one of the great benefactors of mankind. The German name for Prince is Furst, in English first, he who always to the fore, he who courts the place of danger, the first place in fight, the last in fight. Such a furst was Rammohan Roy, a true Prince, real Rajah, if Rajah also like Rex means originally the Statesman, the man at the Helm.”

—Max Muller

ভারতের বর্তমান যুগের অলৌকিক (miraculous) ও অতিপ্রাকৃতিক (supernatural) বস্তুতে বিশ্বাস এতে বেড়েছে যে লোকে যখনই কোন আশ্চর্যবস্তু দেখে, তখনই সেটি তাঁদের পৌরাণিক যুগের বীরগণের কিংবা বর্তমানের সাধু সন্ন্যাসীদের ওপর আরোপ করে, এবং তার সুস্পষ্ট কারণ বর্তমান থাকলেও সেটা অগ্রহ্য করে। কিন্তু তার কারণ তো যাদের সুস্থ মন ও যারা ন্যায় অনুরাগী তাঁদের কাছে প্রচল্ল থাকে না। ইউরোপের লোকদের অনেক অত্যাশ্চর্য আবিষ্কার, বাজীকরের হাত সাফাই ও নৈপুণ্য প্রভৃতি এমন অনেক জিনিস আছে, যার কারণ দৃশ্যত যেন অজ্ঞাত এবং মানববোধ শক্তির বহির্ভূতবলেই মনে হয়; কিন্তু বিশেষজ্ঞদের শিক্ষাজ্ঞাত তীক্ষ্ণ অস্তদৃষ্টি দিয়ে যদি দেখা যায় তাহলেই এই আপাত-গুহ্য কারণগুলি বেশ সম্মোহনক ভাবেই জানা যায়। এই সন্ধান পেলে অতিপ্রাকৃতিক ঘটনায় বিশ্বাসীদের দ্বারা বুদ্ধিমান লোকেরা আর প্রতারিত হবেন না। তবে এ বিষয়ে আমরা বড় জোর এই বলতে পারি যে, কোন কোন ব্যাপারে, তীক্ষ্ণ গভীর অনুসন্ধান সত্ত্বেও অনেক আশ্চর্য ঘটনার কারণটা লোকের অজ্ঞাত থেকেই যায়। সে সব ক্ষেত্রে আমাদের সুযুক্তির উপর নির্ভর করা উচিত; এবং নিজেকে এই প্রশ্নই করা উচিত যে এর কারণটার জন্য আমাদের বোঝাবার বর্তমান অক্ষমতাই আসলেদায়ী, না, প্রাকৃতিক নিয়মের বহির্ভূত অসম্ভব কোন মাধ্যমের উপর আরোপ করা যুক্তিসঙ্গত। শত শত বছর আগে কোন মরা মানুষকে বাঁচিয়ে তোলা হয়েছে, বা কেউ স্বর্গারোহণ করেছে ইত্যাদি অসম্ভব ও অযৌক্তিক ব্যাপারে তথ্য অনুসন্ধান করবার এমন কি দরকার পড়ে?

এইরকম একটা দোলাচলে থাকা সামাজিক অবস্থানের মধ্যে থেকেও ‘ভারত পথিক’ রামগোহন ধর্ম বা ধর্মগুলোকে অস্বীকার না করেও শুধুমাত্র ভারত নয় গোটা পৃথিবীর জন্য লিখলেন ‘মানাজারু তুল্ম আদিয়ান’ নামক নিবন্ধ। যার বাংলা তর্জমা করলে দাঁড়ায় ‘নানা ধর্ম সম্পন্নে আলোচনা’। পৃথিবীর প্রত্যেকটি ধর্মের ধর্মগ্রন্থ (সেই ভাষাতেই) অনুসন্ধান করে এবং প্রচলিত সামাজিক ব্যবস্থার অনুসঙ্গে ধর্মের সাথে তার দ্বন্দ্ব বিশ্লেষণ করে ঐ বিখ্যাত গ্রন্থ তিনটির প্রথম একটি সংক্ষিপ্ত উপসংহার টানলেন। হাফেজ, কোরাণ, বাইবেল, রামায়ণ, জেন্দ আবেস্তা, ত্রিপিটক সব জায়গা থেকেই তিনি এনে হাজির করলেন একটাই শিক্ষা—‘বিশ্বানবকে শান্তি দাও!’ উপনীত হলেন উপসংহারে:—

“‘ধর্মগুরু’, ‘সেখের’ বল ভগুমাপূর্ণ কাজের কোন মূল্যই নেই। লোকের অন্তরে শাস্তি দাও, ইহাই একমাত্র

ପାରମାର୍ଥିକ ଉପଦେଶ”।

ମାନବଜାତିର ସାଧାରଣ ଲୋକକେ ତିନି ଭାଗ କରିଲେନ ଚାର ଶ୍ରେଣୀତେ—

ଏକ. ଏକ ଶ୍ରେଣିର ଲୋକକେ ପ୍ରତାରକ ବଳା ଯାଇ, ଯାରା ଲୋକକେ ତାଦେର ଦଲେ ଟାନବାର ଜନ୍ୟ ଇଚ୍ଛେମତୋ ନାନା ମତବାଦ, ଧର୍ମତ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଭୃତି ବାନିଯେ ପ୍ରଚାର କରେ, ଲୋକକେ କଷ୍ଟ ଦେଇ ଓ ତାଦେର ମଧ୍ୟେ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରେ।

ଦୁଇ. ଆର ଏକ ଶ୍ରେଣିର ଲୋକକେ ପ୍ରତାରିତ ବଳା ଯାଇ, ଯାରା କୋନ ସତ୍ୟ ଖବର ନା ଜେନେଇ ଅନ୍ୟେର ଦଲେ ଯୋଗ ଦେଇ।

ତିନ. ଏକ ଶ୍ରେଣିର ଲୋକ—ଯାରା ପ୍ରତାରକ ଏବଂ ପ୍ରତାରିତ। ତାରା ଅନ୍ୟେର ଉତ୍କିଳେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଏବଂ ଅପରକେଓ ତା ଆଁକଡ଼େ ଧରତେ ପ୍ରବୋଚିତ କରେ।

ଚାର. ଯାରା ଈଶ୍ୱରେର ଅନୁଗ୍ରହେ ପ୍ରତାରକ ନୟ, ପ୍ରତାରିତ ନୟ। ‘କାରୋ ଅନିଷ୍ଟେର ଚେଷ୍ଟା କରୋନା, ଆର ଯା ଖୁଶୀ ତାଇ କରୋ। କାରଣ ଅନ୍ୟେର ଅନିଷ୍ଟକରା ଭିନ୍ନ ଆମାଦେର କାହେ ଆର କୋନାଓ ପାପ ନେଇ’—ହାଫେଜ

ଆଜ ୨୦୨୨ ସାଲେର ଶେଷେର ଦିକେ ଦାଁଡ଼ିଯେ କଥାଗୁଲୋ ଶୁନିଲେ ସମ୍ପ୍ରଦୟ-ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ରେଣିର ଛାତ୍ରେର ଲେଖା କୋନାଓ ନିବନ୍ଧ ପଡ଼ୁଛି ବଲେଇ ମନେ ହେଉଟା ସ୍ଵାଭାବିକ କିନ୍ତୁ ଏକସମୟ ଏହି ଉପସଂହାରଇ ଛିଲ ବୈପ୍ଲବିକ ଯା ‘ଭାରତ ପଥିକ’-ଏର ଉତ୍ତରମୂର୍ତ୍ତି ହିସେବେ ଆଜଓ ଆମାଦେର ଗର୍ବିତ କରେ, ଉତ୍ସାହିତ କରେ, ଦାଯିତ୍ବ ବୋଧେ ଉନ୍ନାତ କରେ ‘ଏ ପୃଥିବୀଟାକେ ଶିଶୁର ବାସଯୋଗ୍ୟ କରାର’ ଲଡାଇଯେ ସାମାନ୍ୟତମ ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ନିତେ।

ଆମାଦେର ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଷୟ ଅବଶ୍ୟ ‘ଭାରତ ପଥିକ’-ଏର ଏହେନ ଉପଲବ୍ଧିଟାକେ ପ୍ରତିଫଳିତ କରା ନୟ, ଏମନକୀ ଭାରତ ଗୌରବ ‘ଭାରତ ପଥିକ’ର ଯେ ସମସ୍ତ ସାମାଜିକ ସଂକ୍ଷାର ଇତିହାସେର ପାତାଯ ଜୁଲ ଜୁଲ କରଛେ ସେଗୁଲୋକେ ପୁନର୍ବାର ସ୍ମରଣ କରା ନୟ ବରଂ ବଳା ଯେତେ ପାରେ ଯେ ଦେଶେର ଏହି ଯେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମଗୋଟୀ, ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ ଗୋଟୀ, ବିଭିନ୍ନ ସାଂସ୍କୃତିକ ଗୋଟୀ, ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥନୈତିକ ଗୋଟୀ ଯାଦେର ମଧ୍ୟେ ଆବାର ନିରକ୍ଷର ଶିକ୍ଷିତ ଅଂଶ, ସାକ୍ଷର ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ଅଂଶ, ନାରୀଦେର ସମାଜେ ଅସମ ଅବସ୍ଥା—ସାମଗ୍ରିକଭାବେ ଏହି ଭିନ୍ନତାର ମଧ୍ୟେଓ ଆଧୁନିକ ଭାରତ ତୈରୀର ଯେ ବାସନା ଏବଂ ସେଇ ବାସନା ଚରିତାର୍ଥ କରତେ ସାମଗ୍ରିକ ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷାଯ ସକଳକେ ଶିକ୍ଷିତ କରତେ ହେବେ ଏହି ଭାବନାୟ ତଥନ ମଶଣ୍ଡଲ ଆମାଦେର ‘ଭାରତ ପଥିକ’। ସମାଜେର ସମଗ୍ର ଅଂଶେର ମାନୁସକେ ବିଦ୍ୟାଲୟେର ଦ୍ୱାରପାଞ୍ଚେ ପୌଛେ ଦେଓଯାର ବାସ୍ତବତା ତଥନେ ତୈରୀ ନେଇ। ଖୁବ ଅଙ୍ଗ ସଂଖ୍ୟକ କିଛୁ ତୈରୀ କରା ଯାଇ ତାଓ ଆବାର ବିଦେଶୀଦେର ସହ୍ୟୋଗିତାୟ। ଆଛେ ସମାଜେ ନାରୀ-ପୁରୁଷେର ଅବସ୍ଥାନେର ଭିନ୍ନତା। ଭାବତେ ଦେରୀ କରେନନି ଦେଶେର ପ୍ରଥମ ଆଧୁନିକ ମାନୁସଟି। ଇଉରୋପ ଯେ କାଯଦାଯ ଏଗୋଛେ ଭାରତକେ ସେଇ ଏକଇ ପଥେ ଏଗାତେ ହେବେ ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷାଯ ତାର ଜନଗଣକେକେ ଶିକ୍ଷିତ କରତେ। ଦେଶେ ଏହି ଭାବନାର ପଥିକ୍ ଭାରତ ପଥିକ’ ସ୍ଵର୍ଗଂ। ହିସେବ କରେ ଦେଖିଲେନ ଏକମାତ୍ର ସଂବାଦପତ୍ରର ଖୁବ ସହଜେ ଏହି ଦାଯିତ୍ବ ପାଲନେ ସମର୍ଥ । ନିରପେକ୍ଷ-ନିର୍ଭୀକ ସଂବାଦ ପତ୍ରେର ଗୁରୁତ୍ୱ ଅନୁଧାବନ କରେ ଶୁରୁ କରିଲେନ ଏକ ନତୁନ ଯୁଗେର । ନିଜେଇ ନାମଲେନ ଆସରେ; ‘ଭାରତ ପଥିକ’-ଏର ବହୁ ସାମାଜିକ କାଜଓ ଲଡାଇ ବହୁ ଚର୍ଚିତ କିନ୍ତୁ ଏହି ବିଷୟଟା ଖାନିକ ଆଭାଲେଇ ଥେକେ ଗେଛେ ବରାବର । ସେଦିକଟାତେଇ ସନ୍ତୋଷମତୋ ଆଲୋକପାତ କରାର ଜନ୍ୟଇ ଏହି ନିବନ୍ଧ ତୈରୀର ପ୍ରଯାସ ।

‘His political views were far in advance of the age and his conception of international brotherhood, though it had little effect in the 19th century, may be said to have inspired even the great Rabindranath in the present century. To Sum up: Rammohan Roy did not create the new age, but he was one of the greatest representative of that age and reflected in himself many distinguished features in himself many distinguished features that heralded Renaissance in Bengal.’

—Ramesh Ch. Mazumder

ଶୁରୁଦେର ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ଏକବାର ବଲେହିଲେନ, ରାଜା ରାମମୋହନ ରାଯ ଯେ କାଲେ ବିରାଜ କରେନ ସେ କାଲ ଯେମନ

অতীতে তেমনি অনাগতে পরিব্যাপ্ত, আমরা তাঁর সেই কালকে আজও উদ্ভিদ হতে পারিনি। মধ্যযুগীয় ভারতকে তিনি হঠাতে আধুনিক যুগের দ্বারদেশে এনে উপস্থাপিত করলেন, বহু বছরের সঞ্চিত জড়ত্বের যবনিকা অপসারিত করে মুক্তিসুর্যের আলোকে চতুর্দিকে প্রদীপ্ত করে তুললেন এবং অচলায়তনের অবরুদ্ধ বাতায়ন উন্মুক্ত করে বহির্বিশ্বের অবাধ হাওয়া তার মধ্যে প্রবেশ করিয়ে দিলেন। তাঁর অমরচিত্তা ও মননের সাক্ষ্য বহন করে তার সম্পাদিত সংবাদপত্রগুলো।

সাংবাদিকতায় রামমোহনের ভূমিকা সবচেয়ে তাৎপর্যপূর্ণ হয়ে আছে সংবাদপত্রের স্বাধীনতার সপক্ষে তাঁর ইতিহাসিক ভূমিকায়। ১৮২৩। সাংবাদিকতায় ভারতীয়দের অভিজ্ঞতার মেয়াদ তখন পাঁচ বছর। ইস্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীও বিশিষ্ট। পাশ্চাত্য সভ্যতা আর স্থানীয় প্রাচ্য সভ্যতার আঁচলে জড়ানো ধর্মীয় কুসংস্কারের মিশ্রণ। টানাপোড়েন-অনাচার-অসহিষ্ণুতা- উচ্ছৃঙ্খলতা। একদিকে যখন নৈতিক অবক্ষয়ের চিত্ররূপ অন্যদিকে তখন ‘নেটিভ’দের কাছে জানার ও শেখার এক বিরাট উন্মুক্ত অঙ্গন ধীরে ধীরে প্রসারিত হচ্ছে। দুয়ের দ্বন্দ্বের মধ্যেই উঠে এলো এক পরিবর্তনের আবহাওয়া; যা পরবর্তীকালে বাংলার তথা দেশের সর্বাঙ্গীন বিকাশের দ্যোতক। ১৭৮০। হিকির বেঙ্গল গেজেট যখন প্রকাশিত হচ্ছে, রামমোহন রায়ের বয়স তখন আট বছর। ১৮১৪। হগলী জেলা থেকে রামমোহন রায় পাকপাকি ভাবে চলে আসেন কলকাতায়। তখন তার বয়স বিশিষ্ট। ১৭৮০ থেকে ১৮১৪ এই সময়কালে কলকাতা থেকে প্রকাশিত হয়েছে মোট এগারোটি সংবাদপত্র। যদিও তার সবই ছিল ইংরেজ মালিকাধীন এবং ইংরাজী ভাষায়। দৈনিক পত্রিকা একটিও তখন ছিল না। ছিল সাতটি মাসিক এবং চারটি সাপ্তাহিক পত্রিকা। ১৮১৮। সালটি বাংলার সংবাদপত্রের ইতিহাসে সর্বিশেষ উল্লেখযোগ্য। এই বছরেই বিশিষ্ট সামাজিক চরম অধিকার প্রতিষ্ঠিত হয়। আর এই বছরেই ভারতীয়দের পরিচালনা-সম্পাদনায় এবং খাঁটি ভারতীয় ভাষায় প্রথম ভারতীয় সংবাদপত্র প্রকাশিত গঙ্গাকিশোর ভট্টাচার্যের ‘বেঙ্গল গেজেট’ (সাপ্তাহিক) প্রকাশনার মধ্য দিয়ে (প্রকাশকাল নিয়ে মতভেদ আছে)। এই ‘বেঙ্গল গেজেট’ প্রকাশের আগেই রামমোহনের বন্ধু জেমস সিঙ্ক বাকিংহামের সম্পাদনায় ‘ক্যালকাটা জার্নাল’ ভারতবর্ষ তথা বাংলার সংবাদপত্র ও সাংবাদিকতার ক্ষেত্রে একটি বলিষ্ঠ উদাহরণ হয়ে আছে, ১৮১৮ সালেই লর্ড হেস্টিংস ভারতে গভর্নর জেনারেলের দায়িত্বভার গ্রহণ করেন এবং ‘মুদ্রণ নিয়ন্ত্রণ বিষয়ক আইন’ যা পূর্বে চালু ছিল তা প্রত্যাহার করে নেন। হেস্টিংসের উদারনীতির পূর্ণ সুযোগের সদ্ব্যবহার করতে যে গুটিকয়েক বুদ্ধিজীবী এগিয়ে এসেছিলেন, রামমোহন রায় ছিলেন তাঁদের মধ্যে অগ্রগণ্য।

হিন্দুধর্মের প্রতি অযৌক্তিক আক্রমণের বিরুদ্ধে রামমোহন রায় ১৮২১ সালের সেপ্টেম্বরে প্রকাশকরলেন ইংরাজীতে Brahmanical Magazine এক পৃষ্ঠায় আর অন্য পৃষ্ঠায় বাংলায় ‘ব্রাহ্মণ সেবধী’। ইংরাজীতে মূল রচনা, বাংলায় তাঁর নিজেরই অনুবাদ। হগলী জেলার শ্রীরামপুরের খিস্টান মিশনারী দ্বারা প্রকাশিত ‘সমাচার দর্পণ’-এর এক বিতর্কিত ও আপত্তিকর মন্তব্যের প্রেক্ষিতে তিনি একটি প্রতিবাদ পত্র পাঠিয়েছিলেন। ‘সমাচার দর্পণ’-এর সম্পাদক প্রথম অংশ ছাপতে রাজী হলেও, দ্বিতীয় অংশ না ছাপানোর প্রতিবাদে তিনি পত্রিকাটি প্রকাশ করলেন। সংবাদপত্র প্রথম থেকেই ছিল তাঁর কাছে প্রতিবাদের মাধ্যম। পরবর্তী পর্যায়ে সংক্ষারমূলক রচনা ‘সতী’ প্রকাশের জন্য ব্যাপটিস্ট মিশন থেকে প্রকাশিত ‘বেঙ্গল গেজেট’-এর দ্বারস্থ হয়েছিলেন। এর কারণ হতে পারে যে ‘আত্মীয় সভার’ অন্যতম সদস্য হরচন্দ্র রায় ছিলেন তখন ‘বেঙ্গল গেজেট’-এর সম্পাদক এবং এই পত্রিকাটি তখন কলকাতার সমাজে খুবই জনপ্রিয় ছিল। রামমোহনের স্বাধীন চেতনা সংশ্লিষ্ট সংবাদপত্র ‘সমাদ কৌমুদী’ প্রকাশিত হয় ১৮২১ সালের ৪ ডিসেম্বর। সাপ্তাহিক। সম্পাদক ছিলেন ভবানীচরণ বন্দ্যোপাধ্যায়, প্রকাশক ছিলেন

ତାରାଚାନ୍ଦ ଦନ୍ତ । ରାମମୋହନ ରାୟ ଛିଲେନ ଏହି ପତ୍ରିକାର ମୂଳଶଙ୍କିତ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଗୋଟାମି ଓ କୁସଂକ୍ଷାର-ବିରଳ ମତେର ତଥା ପ୍ରଗତିଶୀଳ ମନୋଭାବେର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ରାମମୋହନ ରାୟେର ଲେଖା ‘କୌମୁଦୀ’ର ଅନ୍ୟତମ ବିଷୟ ହେଁ ଉଠିଲ । ଗଞ୍ଜାକିଶୋର ଭଡ଼ାଚାରେର ‘ବେଙ୍ଗଲ ଗେଜେଟ’-ଏର ପର ‘ସମ୍ବାଦ କୌମୁଦୀ’-ଇ ବାଂଲା ଭାଷାଯ ପ୍ରକାଶିତ, ବାଙ୍ଗଲି ସମ୍ପାଦିତ ସାମାଜିକ ପତ୍ର । ସ୍ଵଦେଶୀବାସୀକେ ଉପଯୁକ୍ତ ଯୁକ୍ତିନିଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା, ବିଜ୍ଞାନ-କାରିଗରୀ-ଚିକିତ୍ସା ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା, ବିଜ୍ଞାନ-କାରିଗରୀ-ଚିକିତ୍ସା ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ସମ୍ପର୍କେ ଅବଗତ କରାର ମହାନ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରତୋ ‘ସମ୍ବାଦ କୌମୁଦୀ’ । ଏହି ପତ୍ରିକାର ମଧ୍ୟ ଦିଯେ ରାମମୋହନ ରାୟ ଯେ ଅନେକଟାଇ ସଫଳ ହେଁଛିଲେନ ତାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ଵରୂପ ହାଜିର କରା ଯାଇ ଏକଟି ତଥ୍ୟ । ୧୮୨୨ ଏ ଡକ୍ଟର ଜେମସନେର ଅଧୀନେ କୁଡ଼ିଜନ ଛାତ୍ରକେ ବୃତ୍ତି ଦିଯେ ଚିକିତ୍ସା ବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରା ହେଁ ।

ସାମାଜିକ ନାନା ବିଷୟ ଯେମନ, ହିନ୍ଦୁଦେହ ମୃତ୍ୟୁରେ ସଂକାରେର ଜନ୍ୟ ସ୍ଥାଯି ଶଶାନଘାଟ, ବିଧବାବିବାହ, କୌଲିନ୍ୟ ପ୍ରଥା, ଶିଶୁତ୍ୟା, ସତୀଦାହ ଦିଯେ ନିଯେ ‘ସମ୍ବାଦ କୌମୁଦୀ’-ତେ ଲେଖାଲେଖି ଓ ଚିଠିପତ୍ର ଛାପନୋର ମଧ୍ୟ ଦିଯେ ସମାଜ ସଂକ୍ଷାରେ ଏକ ନବଦିଗତ ଉନ୍ମୋଚିତ ହେଁ । ଅପରାଦିକେ ହିନ୍ଦୁର ସମ୍ପତ୍ତି ଅଧିକାର ଆଇନେର ସଂଶୋଧନ ଚାଓୟା, ଅପରିଣିତ ବୟକ୍ତିଦେର ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାର ଦାନ ନିଯିନ୍ଦକ କରାର ପ୍ରସ୍ତାବ, ବିଦେଶୀ ଶାସନେର ଏକପେଶେ ଅନ୍ୟାୟ ନୀତି, ସ୍ଵଦେଶୀବାସୀର ନିରାପତ୍ତାହୀନତା, ତାଁଦେର ପ୍ରତି ଚରମ ବୈସମ୍ବଲୁକ ବ୍ୟବହାର, ଅନ୍ୟାୟ ବିଚାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସବକିଛୁ ନିଯେଇ ‘ସମ୍ବାଦ କୌମୁଦୀ’ ସମାଜେ ଏକଟା ପ୍ରତିବାଦେର ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ହିସେବେ ହାଜିର ହେଁ । ଯେ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗେର ମଧ୍ୟେ ଲୁକାଯିତ ଜୀବିତାବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନେର ଦାବାନଳ । ରାମମୋହନ ରାୟେର ଲେଖନୀତିରେ ବାର ବାର ଝଲମେ ଉଠିଲେ ଥାକେ ଅର୍ଥନୈତିକ ସମସ୍ୟା ସମ୍ପର୍କେ ଦେଶୀବାସୀକେ ସଜାଗ କରାର ବାର୍ତ୍ତା, ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ, ସଂକ୍ଷିଳ୍ପ ‘ସମ୍ବାଦ କୌମୁଦୀ’ ଏକସମୟ ସାମାଜିକ-ରାଜନୈତିକ ଦିକ ଥେବେ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ପରାଧୀନ ଏକଟି ଜାତିର ମୁଖପତ୍ର ରୂପେ ନିଜେକେ ହାଜିର କରେ । ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ଵାଧୀନତା, ସାମାଜିକ ଉନ୍ନତି, ସ୍ଵାଦେଶିକତାର ପ୍ରଚାରେ ‘ସମ୍ବାଦ କୌମୁଦୀ’ ଯେବାବେ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ନିଯେଛିଲ ତାର ଜନ୍ୟ ସଂବାଦପତ୍ରେର ଇତିହାସେ ଏହି ପତ୍ରିକାଟି ଅବିଶ୍ୱରଣୀୟ । ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଯ ସମାଜ ସଂକ୍ଷାରେ ‘ସମ୍ବାଦ କୌମୁଦୀ’ର ଭୂମିକା ସମାଜେର ରକ୍ଷଣଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିଦେର ଅସଂତୋଷେର କାରଣ ହେଁ । ସ୍ଵୟଂ ସମ୍ପାଦକ ଭବାନୀଚରଣ ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟଇ ରାମମୋହନ ରାୟେର ସମାଜ-ସଂକ୍ଷାର ନୀତିତିତେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଛିଲେନ ନା । ଭବାନୀଚରଣ ପତ୍ରିକା ଗୋଟୀ ଥେବେ ବେଢ଼ିଯେ ଯାନ ୧୮୨୨ ସାଲେ । ଏ ବହୁର ରାମମୋହନ ରାୟ ସ୍ଵୟଂ ପତ୍ରିକାର ଦାୟିତ୍ୱ ନେନ ଏବଂ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟେ ସମ୍ପାଦକେର ଦାୟିତ୍ୱ ନେନ ରାମମୋହନ ରାୟେରପୁତ୍ର ରାଧାପ୍ରସାଦ ରାୟ । ‘ସମ୍ବାଦ କୌମୁଦୀ’କେ କେନ୍ଦ୍ର କରେଇ ରାମମୋହନ ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଏବଂ ସଚେତନଭାବେ ସଂବାଦପତ୍ର ଜଗତେ ପ୍ରବେଶ କରେନ । ବାଂଲାର ସଂବାଦପତ୍ରେର ବିକାଶେ ଯୋଗ ହେଁ ଏକ ନତୁନମାତ୍ରା । ମାତ୍ର ତେରୋଟି ସଂଖ୍ୟାର ପର ଭବାନୀଚରଣ ୧୮୨୨ ସାଲେ ବେଢ଼ିଯେ ଯାବାର ପର ପତ୍ରିକାଟି ଆରୋ ବାରୋ ବଚର ଚଲେଛିଲ ଏବଂ ୧୮୩୪ ସାଲପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଟି ନିୟମିତ ପ୍ରକାଶିତ ହେଁ । ସମସାମ୍ୟିକାଳେ ଦେଶେ ଶିକ୍ଷିତ ମହଲେ ଫାର୍ସି ଭାଷାଯ ବିଦ୍ୟାର୍ଚା କରାର ମାନୁଷେର ସଂଖ୍ୟା ନେହାୟ କମ ଛିଲ ନା । ଏହିବାର ଶିକ୍ଷିତଦେର ଜନ୍ୟ ଫାର୍ସି ଭାଷାଯ ଏକଟି ସଂବାଦପତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରାର ସଂକଳ୍ପ କରେନ ରାମମୋହନ ରାୟ । ୧୮୨୨ ସାଲେର ୧୨ ଏପ୍ରିଲ ‘ମିରାଟ-ୱୁଲ-ଆଖବାର (ସଂବାଦେର ଦର୍ପଣ)’ ନାମେ ରାମମୋହନ ରାୟେର ସମ୍ପାଦନାୟ ଏକଟି ପତ୍ରିକା ଆଉପ୍ରକାଶ କରେ । ପ୍ରତି ଶୁକ୍ରବାର ଛିଲ ପ୍ରକାଶେର ଦିନ । ପତ୍ରିକାଟି ଦେଶୀବାସୀକେ ତାଦେର ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାର ଉନ୍ନତିର ଜନ୍ୟ ଅଭିଭିତ୍ତା ଅର୍ଜନେ ସହ୍ୟୋଗିତା କରତୋ । ଏକଇସଙ୍କେ ଏହି ପତ୍ରିକା ଶାସକ ଶ୍ରୀକେ ତାର ପ୍ରଜାଦେର ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା କୀ ଏବଂ ଜନଗଣେର ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗେ ଶାସକଗୋଟୀର କୀ ଭୂମିକା ହେଁଯା ଉଚିତ ମେ ବ୍ୟପାରେ ପତ୍ରିକା ନିଜେର ମତାମତ ଜାନାବେ—ଏହି ଛିଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସୁତରାଂ ଏକଥା ଅନସ୍ତୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ଦେଶେ ରାମମୋହନ ରାୟଇ ପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ସଂବାଦପତ୍ରକେ ଗଗମାଧ୍ୟମ ହିସେବେ ଦେଖାର ମାନସିକତାର ଜନ୍ୟ ଦିଯେଛିଲେନ ଏବଂ ସଂବାଦପତ୍ରେର ମଧ୍ୟ ଦିଯେ ଦେଶୀବାସୀକେ ତାଦେର ଅଧିକାର ସମ୍ପର୍କେ ସଚେତନ କରତେ ପ୍ରୟାସୀ ହେଁଲେନ ।

ମିରାୟ ପତ୍ରିକାଯ ଜାତୀୟ ସଂବାଦେର ପାଶାପାଶି ନାନାନ ଧରନେର ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସଂବାଦଓ ଗୁରୁତ୍ୱ ସହକାରେ ଛାପାନୋ ହତୋ । ଏହି ପତ୍ରିକାଯ ରାଜନୈତିକ ଆଲୋଚନା ସ୍ଵାଭାବିକଭାବେଇ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପେତୋ, ଧର୍ମର ସଙ୍ଗେ ରାଜନୀତିର କୋନୋ ବିରୋଧ ତିନି ମାନତେନ ନା ଫଳେ ଧର୍ମ ଓ ରାଜନୀତି ସମ୍ପର୍କିତ ରାମମୋହନେର ମତାର୍ଥ ଏହି ପତ୍ରିକାଯ ଏକଇ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଚାରିତ ହତୋ । ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟ, ଧର୍ମ ବଲତେ ରାମମୋହନ ସଠିକ କୀ ବୁଝାତେଇ ଆଲୋଚନା କରେ ନେଓଯା ହେଁବେ ଫଳେ ବିତର୍କେର ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର ଅବକାଶ ଯେଣ ନା ଥାକେ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ସମସାମ୍ୟିକ କାଳେର ଭିତ୍ତିତେ ସାମାନ୍ୟିକ ପ୍ରୟାସଟିକେ ବିଶ୍ଲେଷଣ କରାଇ ହବେ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ଗଣତନ୍ତ୍ରକେ ସମ୍ରଥନ କରଲେଓ, ଅନଭିଜ୍ଞ ଜନଗଣେର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଗଣତନ୍ତ୍ର ସମ୍ପର୍କେ ତିନି ବିରଦ୍ଧ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ପୋଷଣ କରତେନ । ମୁସଲିମଦେର ସମ୍ପର୍କେ ବିଦେଶୀଦେର ଯେ ଆନ୍ତ ଧାରଣା ଛିଲ ତା ଦୂର କରାର ଜନ୍ୟ ରାମମୋହନ ସ୍ୟାଂ ହାଫେଜେର ବୟାନ ଅନୁଦିତ କରେ ମୁସଲିମଦେର ଉଦାର ଧର୍ମବାଦ ସୁଫୀ ଧର୍ମୀୟ ନିତିଗୁଣିକେ ପତ୍ରିକା ମାରଫତ ପ୍ରଚାର କରେନ । ଦେଶ ବିଦେଶେର ଯେ କୋନୋ ଘଟନାର ସଂବାଦ ଓ ସେ ସମ୍ପର୍କେ ତାର ମତାମତ ନିଭୀକଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରେ ରାମମୋହନ ରାୟ ସଥାର୍ଥ ସାଂବାଦିକେର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିଷ୍ଠାର ସଙ୍ଗେ ପାଲନ କରେଛେ । ‘ସମ୍ବାଦ କୌମୁଦି’ ଓ ‘ମିରାୟ-ଉଲ-ଆଖବାର’-ଏ ରାମମୋହନେର ମୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାର ଏବଂ ଗଣଚେତନା ଜାଗାନୋର ଏକାନ୍ତିକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାକେ ଏକଦିକେ ଯେମନ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ସମାଜ ରକ୍ଷକରା ତଥା ଶାସକ ଶ୍ରେଣୀର ଏକଟି ଅଂଶକେ କ୍ଷୁର୍କ କରେଛିଲ ଅପରଦିକେ ଦେଶୀୟ କିଛୁ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ମାନୁଷ ଏବଂ ଶାସକେର ଏକଟି ଅଂଶେର ପୃଷ୍ଠପୋକତାଓ ପେଯେଛିଲ । ଏ ଦ୍ୱାନ୍ତିକତାର ମଧ୍ୟେଇ ଉକ୍ତ ସଂବାଦପତ୍ରର ବେଶ କିଛୁ ନିବନ୍ଧ ସରାସରି ସମସାମ୍ୟିକ ଇଂରାଜୀ ପତ୍ରିକାଯ ସ୍ଥାନ ପେତୋ ଏବଂ ରୀତିମତୋ ସେଇ ପତ୍ରିକାଗୁଣୀତେ ସମାଲୋଚନା ଆହୂତ ହତୋ ଏବଂ ଏହି କାରଣେଇ ରାମମୋହନେର ଏସଣା ଐତିହାସିକଦେର କାହେ ତଥ୍ୟସମ୍ପଦ ହିସେବେ ବିବେଚିତ ହୁଏ । ୧୮୨୩ ସାଲେ ଆୟାଭାରେ ବ୍ୟକ୍ତି-ସ୍ଵାଧୀନତା ହରଣକାରୀ ମୁଦ୍ରଣ-ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଆଇନ ତଥନ ବଲ୍‌ବର୍ତ । କଳକାତାର ବିଶ୍ଵପ ଡଃ ମିଲଟନେର ମୃତ୍ୟୁତେ କାଗଜେ ପ୍ରକାଶିତ ଶୋକ ସଂବାଦକେ କେନ୍ଦ୍ର କରେ ତ୍ରିଭୁବନ ନିଯେ କିଛୁ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ଏବଂ ପାରସ୍ୟେର ରାଜକୁମାରେର ସଙ୍ଗେ ବଡ଼ଲାଟେର ସାକ୍ଷାଂକାର ନିଯେ ସରକାରୀ କିଛୁ ଅତିରିକ୍ଷିତ ସଂବାଦେର ପ୍ରେକ୍ଷିତେ ସମାଲୋଚନା ମିରାୟ ଉଲ ଆଖବାର-ଏ ପ୍ରକାଶିତ ହେଁବାଯ ପତ୍ରିକାଟି ଉକ୍ତ ଆଇନବଲେ ଶାସକେର ରୋଧାନଲେ ପଡ଼େ । ଗର୍ଜେ ଓଠେନ ରାମମୋହନ । ଦେଶେର ଶିକ୍ଷିତ ଜନଗଣେର ପ୍ରତି ଅବମାନନାକର ଏହି ଆଇନ ରଦେ ଏବଂ ଦେଶବାସୀର ନ୍ୟାଯ ଅଧିକାର ଅକ୍ଷୁଷ୍ଣ ରାଖିତେ ତିନି ପଥେ ନାମେନ । ସୁପ୍ରିମ କୋର୍ଟେ କାଳା-ଆଇନଟି ବାତିଲେର ଜନ୍ୟ ତିନି ଆବେଦନ କରେନ । ଖୁବ ଅଳ୍ପ ସମୟେର ମଧ୍ୟେ ଛିଲେନ ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର, ହରଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷ, ଗୌରାଚିରଣ ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟ, ପ୍ରସମକୁମାର ଠାକୁର ପ୍ରୟୁକ୍ଷ । ଆବେଦନ ପତ୍ରଟି ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳେ ଭାରତେର ସ୍ଵାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମେର ନିୟମତାନ୍ତ୍ରିକ ଆନ୍ଦୋଳନେର ଭିତ୍ତି ପ୍ରସ୍ତର ହିସାବେ ପରିଚିତ ଲାଭ କରେ । ରାମମୋହନ ଜୀବନିକାର ମିସ କଲେଟ ଏହି ଆବେଦନପତ୍ରଟିକେ ଭାରତୀୟ ଇତିହାସେର ‘ଅୟାରିଓପ୍ୟାଗିଟିକ’ ବଳେ ଉଲ୍ଲେଖ କରେଛେ ।

‘ବ୍ରାନ୍କଣ ସେବଧୀ’କେ ସବାଦପତ୍ର ବଲା ଯାଯ କିନା ତା ବିତର୍କେର ବିଷୟ, ‘ମିରାୟ-ଉଲ ଆଖବାର’ ଏର ମଧ୍ୟେ ସଂବାଦ କତୋଖାନି ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଁବେ ତାଓ ବଲା କଠିନ କାରଣ ତାର ମୂଳ କପି ଖୋଜାର କାଜ ଆଜଓ ଗବେଷକେରା ଚାଲିଯେ ଯାଚେନ । ତବେ, ସଂବାଦପତ୍ରର କଟ୍ଟରୋଧେର ବିରଳଦେ ଏବଂ ନିର୍ଭର ସାହସୀ ସଂବାଦପତ୍ର ସମାଜେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରତେ ତୃକାଳୀନ ସମୟେ ରାମମୋହନେର ଯେ ଭୂମିକା ଦେଖି ନିଶ୍ଚଦେହେ ତା ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ । ସଂବାଦପତ୍ରର କଟ୍ଟରୋଧ-ଏର ବିରଳଦେଇ ରାମମୋହନେର ସେଇ ବିଖ୍ୟାତ ଉପଲବ୍ଧି, ‘ହଦ୍ୟେର ଶତ ଶତ ଫୋଟୋ ଶୋଣିତେର ବିନିମୟେ ଅର୍ଜନ କରେଛ ଯେ ଅମୂଳ୍ୟ ସମ୍ମାନ, ପ୍ରିୟ ମୋର, ତୁଚ୍ଛ ଦାରୋଯାନେର ଅନୁଗ୍ରହ ପାବାର ଆଶାଯ ତାକେ କରୋନା ବିକ୍ରି ।’

‘ମିରାୟ-ଉଲ-ଆଖବାର’-ଏର ପାଶାପାଶି ରାମମୋହନ ରାୟ ୧୮୨୨ ଏର ମାର୍ଚ ଥେକେ ପ୍ରକାଶଶୁରୁ କରେନ ସଂବାଦପତ୍ର ‘ଜାନ-ଇ-ଜାହାପନାମା’ । ଅବଶ୍ୟାଇ ସାପ୍ତାହିକ । ୧୮୨୨-ଏର ୧୨ ମେ ଥେକେ ଏହି ପତ୍ରିକାର ଏଟି ଅଷ୍ଟମ ସଂଖ୍ୟା ଥେକେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ

ଓ ପାରଶିଯାନ ଭାଷାଯ ଭାରତୀୟ ସଂବାଦପତ୍ର ହିସେବେ ପ୍ରକାଶ ହତେ ଶୁରୁ କରେ । ‘ବେଙ୍ଗଲ ହେରାଲ୍ଡ’ ନାମେ ଆରେକଟି ପତ୍ରିକାର ମାଲିକଙ୍କ ଛିଲେନ ରାମମୋହନ ରାୟ । ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶନା ୧୦ ମେ ୧୮୨୨ । ସମ୍ପାଦକ ଛିଲେନ ମେରି ମାରଲିନ । ଚାରଟି ଭାଷାଯ ପତ୍ରିକାଟି ପ୍ରକାଶିତ ହତୋ । ଆଜକେର ସଂବାଦପତ୍ରେର ଯେ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟରେ ସଙ୍ଗେ ଆମରା ପରିଚିତ । ଦୁଶ୍ଵରହ ଆଗେ ସେଇ ଚେହରା ଆଶା କରା ଯାଇନା । ତାଇ ସମ୍ପାଦକ ହିସେବେ ରାମମୋହନେର ଭୂମିକା ଓ ଅବଦାନ ଯତୋଖାନି ସାଂବାଦିକହିସେବେ ହୟତୋ ଠିକ ତତୋଟା ନଯ । ସେଟା ସନ୍ତ୍ବନ୍ତ ଛିଲନା । ସେକାଳେର ସମ୍ପତ୍ତ ସଂବାଦପତ୍ର କିଂବା ସାମ୍ଯିକ ପତ୍ର ଇଂରେଜ କର୍ମଚାରୀ ଅଥବା ଇଂରାଜୀ ଜାନା ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ବ୍ୟବସାୟୀ ବାଙ୍ଗାଲି ନିର୍ଭର ଛିଲ ଫଳେ ସେଇମର ସଂବାଦପତ୍ରେର ବିକାଶ ଓ ଅଗ୍ରଗତି ଏହି ଶ୍ରେଣିର ପ୍ରତିନିଧିଦେର ଘରେଇ ଗଡ଼େ ଉଠେଛିଲ କିନ୍ତୁ ସେଇ ଘରାନାର ପରିବର୍ତ୍ତନେ ରାମମୋହନେର ଭୂମିକା ପ୍ରମାଣ କରେ ଯେ ତିନିଇ ପ୍ରଥମ ଭାରତୀୟ ଯେ ତୃକଲୀନ ଯୁଗାବୟବେ ପ୍ରକାଶନା ଓ ସାଂବାଦିକତାକେ ସାମାଜିକ ଭାବନାୟ ସଂଖିଷ୍ଟ କରେ ଜନମତ ସଂଗ୍ରହନେ ପ୍ରୟୋଗ କରେଛିଲେନ । ତୃକଲୀନ ସୀମାବନ୍ଦ ସଂବାଦପତ୍ର ଜଗତେ କଲକାତା ଭିତ୍ତିକ ମୁଦ୍ରଣ ଶିଳ୍ପେର ହାତ ଧରେ ସାଂବାଦିକତାର କ୍ରମବିକାଶେର ପ୍ରେକ୍ଷାପଟେଇ ହୋଇ ଉଚିତ ରାମମୋହନ ରାୟର ବିଶେଷଣ । ଉନିଶ ଶତକେର ପୂର୍ବେ କଲକାତାର ସଂବାଦପତ୍ରେର ଜନ୍ୟଇ ଲଡ଼ାଇ କୋନାଓ ଏକଟି ବିଚିନ୍ନ ଘଟନା ନଯ । ଏ ଶତକେର ପ୍ରଥମ ଅର୍ଦ୍ଦେ ଏହି ମାଟିର ସନ୍ତାନଦେର ବିନଷ୍ଟ କରାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ବିରଳଦେ ଏକଇ ଶତକେର ଦିତୀୟ ଅର୍ଦ୍ଦେ (ବା ପର୍ଯ୍ୟାୟ ବଲା ଭାଲୋ) ରାମମୋହନେର ନେତୃତ୍ୱ ଏକଇ ପ୍ରଜନ୍ମେର ସାମାଜିକ-ରାଜନୈତିକ-ସାମ୍ୟ-ମୈତ୍ରୀର ସ୍ଵାଧୀନତାର ଉଚ୍ଚକାଙ୍କ୍ଷାର ସଙ୍ଗେଇ ମାନୁଷେର ଅଧିକାରେର ଅଂଶ ହିସାବେ ଗଣ୍ୟ କରେଛେ ସଂବାଦପତ୍ରେର ଧାରଣାଟିକେ । ଯଦିଓ ହିକି ଥେକେ ବାକିଂହାମେର ସଂବାଦପତ୍ର ଜଗତ ରାମମୋହନେର କାହେ ଏକଟା ପ୍ରେକ୍ଷାପଟ ହିସାବେଇ ଛିଲ । ଆର ଧାରଣା ଛିଲ ବଲେଇ ହୟତୋ ବାଁଧନ ଛେଡାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାଓ ଛିଲ ପ୍ରବଳ । ଏହି ପ୍ରବଳତାକେ ସଠିକଭାବେ ନେତୃତ୍ୱ ଦିର୍ଘତାକୁ ଦିର୍ଘ ସ୍ଵର୍ଗ ରାମମୋହନ ରାୟଇ ।

୧୮୩୦/୧୫ଇ ନଭେମ୍ବର । ଭାରତ ପଥିକ ରାମମୋହନ ରାୟ ବିଳେତ ଯାନ ଏବଂ ୧୮୩୩ ସାଲେର ୨୭ଶେ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମେଥାନେଇ ତାର ମତ୍ୟ ହୟ । ଅର୍ଥାତ୍ ତାର ଧର୍ମଜୀବନ ଏବଂ କର୍ମଜୀବନ ଏଦେଶେ ମାତ୍ର ୧୫ ବର୍ଷରେ, ୧୮୧୮ ଥେକେ ୧୮୩୦ । ଆର ସଂବାଦପତ୍ରେର ସାଥେ ତାର ଯୁକ୍ତ ଥାକାର ସମୟ ମାତ୍ର ୯ ବର୍ଷ, ୧୮୨୧ ଥେକେ ୧୮୩୦ । ଅର୍ଥାତ୍ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଓ ଉନିଶ ଶତକେର ଯଥାକ୍ରମେ ଶେଷ ଓ ଶୁରୁ ପର୍ବେ, ବାଂଲାର ଓ ଉନିଶ ଶତକେର ଯଥାକ୍ରମେ ଶେଷ ଓ ଶୁରୁ ପର୍ବେ, ବାଂଲାର କ୍ଷେତ୍ରେ ଯେ ବିଷୟେଇ ଆଲୋଚନା ହୋଇ, ରାମମୋହନ ରାୟକେ ବାଦ ଦିଯେ ତା ହୋଇ ସନ୍ତ୍ବନ୍ତ ନଯ । ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଭିନ୍ନ ଭାବେ ରାମମୋହନ ରାୟକେ ଦେଖାର ଓ ଦେଖାନୋର ଚେଷ୍ଟା କରେଛେନ । ଆଛେ ବହ ଦିଧା ଦନ୍ତ, ବିତର୍କ କିନ୍ତୁ ସବକିଛୁର ଉର୍ଦ୍ଦେ ଉଠେ ଆମରା ଯଦି ଶୁଧୁମାତ୍ର ସଂବାଦପତ୍ର ଓ ସଂବାଦପତ୍ରେର ସାଧୀନତାର ଆନ୍ଦୋଳନେର ପ୍ରେକ୍ଷାପଟେ ଏହି ମହାନପୁରୁଷକେ ଦେଖାର ଚେଷ୍ଟା କରି ତାହଲେ ତାକେ ଯେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନେର ପ୍ରାଣପୁରୁଷ ବଲା ଯାଇ ତା ନିଯେ କୋନାଓ ବିତର୍କେର ଅବକାଶ ଥାକେ ନା ।

ସୂଚନା :

୧. ନିବନ୍ଧ, ଜାର୍ମାନ ଇନ୍‌ସିଟିଟିଟ୍ ଅବ ଅଲ୍ଟାରନେଟିଭ ଏନାର୍ଜିର ଏକ ଇଞ୍ଜିନୀୟାରେର ଲେଖା ।
୨. ଡକ୍ଟର ଅଜିତ କୁମାର ଘୋଷ (ପ୍ରଧାନ ସମ୍ପାଦକ ସମ୍ପାଦିତ ରାମମୋହନ ରାଜନୈତିକାରୀ) ।
୩. ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ।
୪. ଶ୍ରୀରାମପୁରେର ଇତିହାସ

ନଜରଦାରି ‘ରାଷ୍ଟ୍ର’ ଓ ‘ମିଡ଼ିଆ’

କୃଶ୍ଣାନୁ ଦେବ

‘ନଜରଦାରୀ’—ଏই ଶବ୍ଦଟା ଶୁଣିଲେଇ ଯେନ ସାମ୍ପନ୍ଦିତ ହିଲାର ମନେ ହୁଏ ! ତାଓ ଆବାର ରାଷ୍ଟ୍ରେ ? ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ରାଷ୍ଟ୍ରେ ? ବାସ୍ତଵଟା କିନ୍ତୁ ଠିକ ସେଇକମିହ ! ଆଜ ଆମାଦେର ଦେଶ ତଥା ଦଶେର ତଥେର ଭାଗ୍ୟରେ ଓପର ଦଖଲଦାରି, ତାର ସରବରାହ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ମିଡ଼ିଆର ପରିସରେ ତଥେର ଓପର ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ କର୍ପୋରେଟ ପୁଁଜିର ନିୟମନ୍ତ୍ରଣ ସର୍ବାତ୍ମକ । ସମଯେର ସାଥେ ସାଥେ ପରିକାଠାମୋଯ ବ୍ୟାପକ ବଦଳ ଘଟିଛେ । ଉଲ୍ଟୋଦିକେ ତେମନିଇ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଙ୍ଗଲୋଓ ତୀର ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଚେ । ନାଗରିକେର ତଥ୍ ଜାନାର ସନ୍ଧମତା ବାଡ଼ାର ଆପାତ ସଭାବନାର ଆଡ଼ାଲେ ଆଦତେ ମିଡ଼ିଆ-ପରିସରେ ସନ୍ଧୁଚିତ ଓ ନିୟମିତ କରା ହେଚେ ନାଗରିକ ସତ୍ରିଯତା ।

ଏକଟୁ ପିଛିଯେ ଯାଇ । ଯେ ସମୟକାଳେ ଆଜ ଆମରା ଜୀବନ୍ୟାପନ କରାଇ ତାର ସଂଘରପଥେର ସମ୍ଯକ ଧାରଣା ପେତେ ଗେଲେ ଅନେକଟା ପେଛନ ଫିରେ ତାକାତେ ହବେ ଏବଂ ତା ସଠିକଭାବେ ବୁଝାତେ ହେଯତୋ ଆମାଦେର ଅନେକେଇ ଜୀବନ କାବାର ହେଯେ ଯାବେ । ରାଜନୈତିକ, ସାମାଜିକ, ସାଂକ୍ଷ୍ରିତିକ, ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରତ୍ୟେକଟା କ୍ଷେତ୍ରେ ଆଜ ମିଡ଼ିଆର ଭୂମିକା ଆରା ବିସ୍ତୃତ ହେଯେଛେ । ଜୋହାନାସ ଗୁଟେନବାର୍ଗେର (Johannes Gutenberg) ଛାପାଖାନା ଆବିଷ୍କାରେର ପର ଥେକେ ଆଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମାଦେର ତଥ୍ ସଂରକ୍ଷଣ, ସମ୍ପାଦନା ଓ ପରିବେଶନାର କ୍ଷେତ୍ରେ ଆକାଶ ପାତାଳ ପରିବର୍ତନ ଘଟେ ଗେଛେ । ଆବିଷ୍କାରେର ଚାର ଶତକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାପାଖାନା, ସମାଜଜୀବନେ ଯେ ପରିବର୍ତନ ବା ରୂପାନ୍ତର ଏନେହେ ତା ଆବିଷ୍କାରେର (୧୪୪୦) ପଥଗଣ ବଛର ପରେও (୧୪୯୫) ମେନ୍ଟନ୍ଜ (Mainz) ଶହରେ (ଗୁଟେନବାର୍ଗେର ବାସସ୍ଥାନ) କୋନ ବାସିନ୍ଦାର ପକ୍ଷେଇ ଠାହର କରାର କଥା ନଯ, ତାହା ତା ପାରେନ୍ତି ନି । ନବଜାଗରଣେର ଚାରେବେତିତେ କ୍ୟାଥିଲିକ ଚାର୍ଟେର ଆଧିପତ୍ୟକେ ଚ୍ୟାଲେଞ୍ଜ କରେ, ବ୍ରନ୍ଦନାର ମତୋ ମାନୁସଦେର ଆୟୁତ୍ୟାଗେର ମଧ୍ୟ ଦିଯେ ଯେ ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନେର ପଥଚଳା ତା ତଥ୍ ପରିବେଶନାର ଜଗତେ ଆଜ ଛାପାଖାନା, ବେତାର, ଦୂରଦର୍ଶନକେ ପାର କରେ ଗତ ଦିନ ଦଶକେ ଡିଜିଟାଲ କନଭାର୍ଜେସେର 5G/ ମେଟାଭାରସ ପରିଯେବା କ୍ଷେତ୍ରେ ଏସେ ଦାଁଡିଯେଛେ, ତୈରି ହେଯେଛେ ଏର ଆଗେ ନା ଶୋନା ବହୁ ଜୀବିକା ଓ ଶିଳ୍ପ, ଆମୂଳ ପରିବର୍ତନ ଘଟେ ଗେଛେ ଆମାଦେର ଚିନ୍ତାଭାବନାର ଜଗତେ ଏମନକି ଶିଶ୍ୱବ୍ୟାପନେଓ । ଏହାହା ଆରୋ ଅନେକ, ଅନେକ କିଛୁ । ତବେ, ଯେ ମୌଳିକ ପ୍ରକ୍ଷଟା ଏଥିନ ସବକିଛୁ ଛାପିଯେ ବାରବାର ସାମନେ ଚଲେ ଆସିବେ ସେଠା ହଲ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ କର୍ପୋରେଟ ପୁଁଜିବାଦେର ସାଂଭାଷିତି ତଥ୍ ନିୟମନ୍ତ୍ରଣ ଓ ପରିବେଶନେର କ୍ଷେତ୍ରେ ନାଗରିକ ସନ୍ଧମତାର ସଂକୋଚନେର ବିଷୟ । ୧୪୯୫ କେନ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଲାମ ? କାରଣ ଡିଜିଟାଲ ଟେକନୋଲୋଜିର ଉତ୍ସବେର ପର ଥେକେ ଆମରା ସମ୍ବୂର୍ତ୍ତ ପ୍ରାୟ ପାଂଚଦଶକ ଅତିକ୍ରମ କରେ ଫେଲେଛି । ଯଦିଓ ଖୁବ ଧାପେ ଧାପେ ଆମାଦେରକେ ଆର୍ଥ-ସାମାଜିକଭାବେ ଏହି ନତୁନ ଯୁଗେ ଥାଇସେ ନେଇଯାନେ ହେଚେ ତବୁଓ ଆମାଦେର ଧାରଣାହିଁ ନେଇ ଯେ ଆମରା କୋଥାଯ ଯେତେ ଚଲେଛି, ସବଟାହି ଯେନ ସେଇ ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକକଥାର ‘ଅନ୍ଧେର ହସ୍ତୀଦର୍ଶନ’-ଏର ଗଲ୍ଲେର ମତୋ—ସବାଇ କିନ୍ତୁ ଦେଖିବେ ଆଂଶିକ ଛବି, କେଉଠି ପୁରୋଟା ଦେଖିବେ ପାଇଁ ନା । ଆମାଦେର ସଚେତନତାର ଏହି ସ୍ତରଟାକେ ଖ୍ୟାତନାମା ସାଇବାରିସ୍ପେସ ବିଶେଷଜ୍ଞ ମ୍ୟାନ୍ୟୁଲେ କାସଲ୍ସ୍ (Manuel Castells) ବଲେଛିଲେନ informed bewilderment । ତାହିଁ, ମତ ବିନିମୟରେ ଏହି ପରିସରେ ଦାଁଡିଯେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ତରେ ଏବଂ ଗଣମାଧ୍ୟମେର କ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ କମ୍ପ୍ୟୁଟର ନେତ୍ରିବାଚକ ପ୍ରବନ୍ଧତାର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଇ ଯା ନୟା ଉଦାରବାଦୀ ଜମାନାଯ ଆଜ ଆମାଦେରକେ ଚ୍ୟାଲେଞ୍ଜ ଛୁଁଡ଼େ ଦିଚେ ।

ପ୍ରଥମତଃ, ସେଠା ବଲତେ ହୁଏ ଯେ ସ୍ଵାଧୀନତାର ୭୫ ବଚର ପାର ହୁଏ ଗେଲେଓ ମିଡ଼ିଆର ସ୍ଵାଧୀନତାର ସଙ୍କୋଚନ ଆଜିଓ ଅବ୍ୟାହତ । ଆଜ ଶାସକଶ୍ରେଣୀ ତଥା ସରକାର ପ୍ରେସେର ସ୍ଵାଧୀନତା ବା ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ସହନଶୀଳତାର ନ୍ୟନତମ ଶିଷ୍ଟାଚାର ବଜାଯ ରାଖିତେ ରାଜି ନୟ । ସଂବାଦ ମଧ୍ୟମେର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବିଷୟେଓ ଚଲଛେ ହ୍ସକ୍ଷେପ । ଚ୍ୟାନେଲ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷେର ଓପର ଚାପ ତୈରୀ କରେ ସମ୍ପାଦକ, ସଂବାଦଦାତା, ସଂବାଦ ଉପସ୍ଥାପକକେ ହମକି ଦେଓୟା ହୁଚେ । ଶାସକେର ନା-ପ୍ରସନ୍ଦ ସଂବାଦ ପରିବେଶିତ ହଲେ ଚାକରି ରାଖାଇ ମୁଶକିଳ, ପ୍ରୋମୋଶନ, ବେତନ ବୁନ୍ଦି ତୋ ପରେର କଥା । ପରିବେଶିତ ସଂବାଦ ପଞ୍ଚନ୍ଦ ନା ହଲେ ସାଂବାଦିକେର ନାମେ ଥାନାଯ FIR କରା ହୁଚେ । ପ୍ରଶାସନିକ ସଦର ଦପ୍ତରେ ସାଂବାଦିକଦେର ଯାତାଯାତ ନିୟମିତ ହୁଚେ । ତାତ୍ପର୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ହଲେ ଶାସକେର ଏହି ଭୂମିକା ସଂବାଦମାଧ୍ୟମେର ଏକଟା ବଡ଼ୋ ଅଂଶ ମେନେଓ ନିଯୋହେ । ସରକାରି ବିଜ୍ଞାପନକେ ବ୍ୟବହାର କରେ ମିଡ଼ିଆର ସମ୍ପାଦକୀୟ ନୀତିକେ ନିୟମିତ କରା ହୁଚେ । ଭିନ୍ନମତେର ସଂବାଦ ପରିବେଶନାର ରୋଧାନଲେ ନିୟମନୀତିର ତୋଯାଙ୍କା ନା କରେଇ ସରକାରି ବିଜ୍ଞାପନ ଥିକେ ବଧିତ କରା ହୁଚେ । କୋନୋ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟେ ପ୍ରକ୍ଷଣ ତୋଲାର ସାଂବାଦିକସୁଲଭ ପ୍ରବନ୍ତତା କ୍ରମଶ ଦମିତ ହୁଚେ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀର ସାର୍ବଭୌମତ୍ତ୍ଵର ବିଷୟ ବା ନାଗରିକ ଅଧିକାର ହରଣେର ମତୋ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟେଓ କୋନୋ କୋନୋ ତଥାକଥିତ ପ୍ରଥମସାରିର ସଂବାଦମାଧ୍ୟମ ଦାୟସାରାଭାବେ ଦୁଁଚାର କଥା ବଲାର ପରେଇ ବିଷୟାଟିକେ ଅପସାନ୍ଦିକ କରେ ଦିଚେ । ଏକ ପ୍ରକାଶିତ ଜନମତ ବିବର୍ଜିତ ନାଗରିକ ସମାଜ ତୈରିର ଉଦ୍ୟୋଗ-ମତ ବିବର୍ଜନେର ରାଜନୀତି (politics of exclusion) । ଏର ସଙ୍ଗେ ରଯେଛେ ରାଷ୍ଟ୍ରଦ୍ରୋହିତାର ଅଭିଯୋଗ । ଏମକି ସ୍ଵାଧୀନ ମତପ୍ରକାଶେର ଆଧିକାର କିଭାବେ ଲଞ୍ଜିତ ହୁଚେ ତାର ଉଦ୍ଧାରଣ—ନରେନ୍ଦ୍ର ଦାତୋଲକର, ଦାନିଶ ସିଦ୍ଧିକୀ, ଗୌରୀ ଲକ୍ଷ୍ମେଶ୍ଵର ମୃତ୍ୟୁ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ଏଟାଓ ଠିକ ଯେ, ସ୍ଵାଧୀନତାର ଆଗେ ଥେକେଇ ବାଣିଜ୍ୟକ ମିଡ଼ିଆ ମୁନାଫା ଲାଭେର ଜନ୍ୟ ସଚେଷ୍ଟ ଛିଲ । ସ୍ଵାଭାବିକ । ତବେ, main stream ବାଣିଜ୍ୟକ ମିଡ଼ିଆ fourth estate ହିସାବେ ବହୁବଚର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକଟା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିଯୋହିଛି । କିନ୍ତୁ, ଆଜ ? ସ୍ଵାଧୀନତାର ୭୫ ବଚର ପାର ହୁଏ ଯାଓୟା ଗଣତନ୍ତ୍ରେ ମିଡ଼ିଆ ହାଉସେର ମାଲିକାନା ଓ ବିଜ୍ଞାପନେର ପ୍ରସାଦେର ଓପର ସାତିଶ୍ୟ ନିର୍ଭରତା କର୍ପୋରେଟ ପୁଁଜିର ଆବାହନେର ରାସ୍ତାକେ ରାଜପଥ କରେ ତୁଳେଛେ । ‘ସ୍ଵାଧୀନ’ ଦେଶେର ‘ସ୍ଵାଧୀନ’ ମିଡ଼ିଆ ଆଜ ଆମ-ଜନତାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରାର ବଦଳେ ପୁଁଜି ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଦୋସର ହୁଏ ଉଠେଛେ । ନୟ ଉଦ୍ଧାରବାଦୀ ଏହି ଜମାନାୟ ଏଟା ଆର ବଲା ଯାଚେ ନା ଯେ ସରକାରୀ ମାଲିକାନାଧୀନ ମିଡ଼ିଆଇ ‘ପଞ୍ଚପାତଦୁଷ୍ଟ’ ବରଂ ପେଶାଦାର ଓ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତିଠାନ ହିସାବେ ‘ସ୍ଵାଧୀନ’ ମିଡ଼ିଆର ଜନସ୍ଵାର୍ଥବାହୀ ଭୂମିକା ଆଜ ବିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ପ୍ରୟୁକ୍ତି ଯତଇ ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକୃତ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସହାୟକ ହୋକ, ଯତଇ ବହୁବାଦୀ ଅଂଶଗ୍ରହଣେର ସୁଯୋଗ ବାଢ଼ୁକ ନା କେନ, ବଦ୍ଧ ପୁଁଜିର ଏକଚେଟିଆ ଆଗ୍ରାସନ ସ୍ଵାଧୀନ ପ୍ରେସେର ଭୂମିକାକେ ଖର୍ବ କରଛେ । ମିଡ଼ିଆ କୀ ଛାପବେ, କୀ ଲିଖବେ, କୀ ଦେଖାବେ ତା ଠିକ କରେ ଦିଚେ ବିନିଯୋଗକାରୀରା, ବିଜ୍ଞାପନଦାତାରା । ଆର, ଏଖାନେଇ ଆସିଛେ ନଜରଦାରିର ପ୍ରକ୍ଷଣ । ଏହି କର୍ପୋରେଟ ମିଡ଼ିଆର ନିର୍ଭର ନଜରଦାରରା ଏଟା ବୋଝେ ଯେ ଦେଶେର ସିଂହଭାଗ ନାଗରିକ ଭାଲୋ କ୍ରେତା (potential consumer) ନୟ, ତାଇ ଏହି ପ୍ରାଣ୍ତିକ, ଦାରିଦ୍ରସୀମାୟ ଥାକା ଆମଜନତା media space ଏର ଆଓତାର ବାହିରେ, ତାଇ ତାଙ୍କେର ବ୍ୟାପାରେ ଏହି ମିଡ଼ିଆ ଉଦ୍ସୀନ, ଫଳତଃ ବୃଦ୍ଧତା ନାଗରିକ ସମାଜ ଥାକେ ଭାବ୍ୟ ହୁଏ । ଏହି କର୍ପୋରେଟ ମିଡ଼ିଆର ସାଙ୍ଗାଂ ହୁଏ ଏକଦିକେ ସରକାର ଯେମନ ଢାଲାଓ ବେସରକାରୀକରଣ, ବିଲଗିକରଣ କରଛେ ଆର ପଞ୍ଚାନ୍ତରେ ମିଡ଼ିଆ ତାର ହୁଏ ସେୟାଳ କରେ ଚଲେଛେ । ଏକେ ଅପରେର ପିଠ ଚାପଡ଼େ ଚଲେଛେ । ଏକ ଚମ୍ରକାର ଯୁଗଲବନ୍ଦୀର କୁନାଟ୍ ! ଏକଦିକେ social welfare ଖାତେ କାର୍ଯ୍ୟକରୀ ବାଜେଟ ବରାଦ ଲାଫିଯେ ଲାଫିଯେ କମଛେ ଅନ୍ୟଦିକେ ଧାନ୍ଦାବାଜ ପୁଁଜିପତିଦେର ନିୟମିତେ ଥାକା ମିଡ଼ିଆ ତାର ପକ୍ଷେ ଜନମତ ତୈରିର କାଜ କରେ ଯାଚେ । ଖେଟେ ଖାଓୟା ମାନୁଷେର ସମସ୍ୟା, ତାଦେର ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଅଧିକାର ରକ୍ଷାର ଲଡ଼ାଇ ଏହି ମିଡ଼ିଆ ପରିସରେ ଜାଯଗା ପାଇ ନା । ଫଳେ ସରକାରକେ ଆର କଷ୍ଟ କରେ ଜରନି ଅବସ୍ଥାର ମତୋ censorship ଜାରି କରତେ ହୁଚେ ନା । ଶାସକ

ଭଜନାର ଏହି ନିର୍ଜଜ ରୂପ କୋଣୋ make up ଅତିରଙ୍ଗନୀତେଇ ଆର ଢାକତେ ପାରଛେ ନା ।

ତୃତୀୟତଃ, ଏଟା ଖୁବଇ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେ ଏହି ସମୟେ ଆବର୍ତ୍ତେ ଆମରା ଏଟାଓ ଦେଖାଇ ବାଜାରସର୍ବସ୍ଵ ମିଡ଼ିଆ ଦେଶ, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା, ଜାତପାତ ସମସ୍ୟାର ପ୍ରଶ୍ନେ ମୂଳଗତ ବିଷୟଗୁଲୋକ ଏଡିଯେ ଚଲଛେ । ମିଡ଼ିଆର ଏକଟା ବଡ଼ ଅଂଶ ନିଜେଦେର ‘ସ୍ଵାୟମ୍ନିତାର’ ବିନିମୟେ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ-ଧରମନିରପେକ୍ଷ ଅବସ୍ଥାନ ଥେକେ deviate କରେ ଫ୍ୟାସିବାଦୀ ଆଗ୍ରାସନକେ space ଦିଚ୍ଛେ । ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା, ଜାତପାତେର ବିଭାଜନ ଆଜ ରାଜନୈତିକ ପୁଞ୍ଜିତେ ପରିଣତ ହୋଇଛେ । ତାଇ, ଏ ପ୍ରଶ୍ନେ ଶାସକେର ସଙ୍କଟ/ ଅସ୍ପତ୍ତି ଯତ ବାଢ଼ିଛେ ତତତ ସବୁ ହୁଅ ନାହିଁ ଅର୍ଥନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ରାଜନୀତିର ଆଁତାତ । ପରିଚିତିସତ୍ତ୍ଵର ରାଜନୀତି ଆଜ ତାଦେର ସମ୍ବଲ । ବହୁଳ ପ୍ରଚାରିତ ମିଡ଼ିଆଗୁଲୋ ଦେଶେର ବେଶିରଭାଗ ମାନୁଷେର ଜୀବନ ଜୀବିକାର ମୂଳ ସମସ୍ୟାଗୁଲୋକେ ପେଛନେ ରେଖେ ସାଜନୋ (framed) ଦୈରଥେର କୁଣ୍ଡଟ୍ ସାମନେ ଏନେ ଏକ binary option ଜନଗଣେର ସାମନେ ହାଜିର କରାଇଁ, ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହଲ ସଂଖ୍ୟାଗୁରୁର ଫ୍ୟାସିବାଦକେ ମଦତ ଦେଓଯା ।

ଚତୁର୍ଥତଃ, ଆଜ Artificial intelligence (AI) ଏର ବ୍ୟବହାର ସର୍ବତ୍ର-ଏର ସ୍ମାର୍ଟଫୋନ, ଇନ୍ଟାରନେଟ ସାର୍ଚ ଇଞ୍ଜିନ, ଡିଜିଟାଲ ଭୟସ ଅୟାସିଟ୍ୟାଙ୍କ, ନେଟଫିଲ୍କ୍ସ, ଅନଲାଇନ ମିଡ଼ିଆ ଯେମନ—ଅନଲାଇନ ନିଉଜ ପୋର୍ଟଲ, ଓରେବସାଇଟ, ଡିଜିଟାଲ ମିଡ଼ିଆ ଯେମନ—ଫେସ୍‌ବୁକ, ଟ୍ୟୁଟ୍‌ଟାର, ବ୍ଲଗ ସବ ଜାଯଗାଯ । ଏସବ ମାଧ୍ୟମେ ତଥ୍ୟ ଆଦାନପ୍ରଦାନ-ଏର କ୍ଷେତ୍ର ବିଶ୍ଵବ୍ୟାପୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଚିରାଚାରିତ ମାଧ୍ୟମେ ଥେକେ ଅନେକ ଦ୍ରତ୍ତ । ଆପାତଭାବେ ପ୍ରୟୁକ୍ଷିଗତ ଏହି ସୁବିଧା citizen journalism ଏର ନୃତ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଜୟ ଦିଲେଓ ଫ୍ୟାସିବାଦୀ ଶାସକ ତା ଭାଲୋ ଚୋଖେ ଦେଖାଇଁ ନା । ମିଡ଼ିଆର ପ୍ରାତିଷ୍ଠାନିକ ଓ ବ୍ୟକ୍ତି ନାଗରିକେର ଜ୍ଞାପନ ସନ୍ଧମତାର ନିରକ୍ଷୁଶ ନିୟମରେ ସରକାର ତ୍ରୟିପର । ତାଇ Information Technology Act -କେ ସାମନେ ରେଖେ ଚଲାଇଁ ହେବାରା । ପ୍ରଚଳିତ ମିଡ଼ିଆର ଚେଯେ ଅନଲାଇନ ମିଡ଼ିଆର ଓପର ସରକାରୀ ନଜରଦାରୀ ଓ ନିୟମରେ ଅଭିଭାବ ଅନେକ ଗଭୀର ଏବଂ ବ୍ୟାପକ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୋସ୍ୟାଲ ମିଡ଼ିଆ ଅୟାକାଉ୍ଟଟଙ୍ଗଲୋର ଓପର ଚଲାଇଁ ନଜରଦାରୀ । ନାଗରିକେର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗୋପନୀୟତାର ସାଂବିଧାନିକ ଅଧିକାର ଆକ୍ରାନ୍ତ । Pegasus software! ଅତି ପରିଚିତ ଶବ୍ଦବର୍ଫ । AI କେ କାଜେ ଲାଗାନୋ ହୁଏ ନଜରଦାରୀତେ । ବେଶିରଭାଗ ମାନୁଷ ଏଟା ବୁଝାତେଇ ପାରାନେ ନା ଯେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା କତ ଦ୍ରତ୍ତତାର ସଙ୍ଗେ ତଥ୍ୟ ବିଶ୍ଲେଷଣ କରାତେ ପାରେ । ପ୍ରୟୁକ୍ଷିର ଉତ୍ସାହର, ତାର ମାନୋନ୍ନୟନ ଏକଟି ସଦର୍ଥକ ଏବଂ ସ୍ଵାଭାବିକ ପ୍ରକିଳ୍ପ । ଏଟା ଦୋଷାବହ ନନ୍ଦ । କିନ୍ତୁ ତାର ବ୍ୟବହାର ? ଅପବ୍ୟବହାରେର ଆଶକ୍ଷାର କ୍ଷେତ୍ର ? ଅବଶ୍ୟକ ଯଥେଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶେର ରସଦ ଆଛେ । ଅଭିଭାବ କୀ ବଲେ ? ଆଜକେ ଏହି AI-କେ ସରାସରି ବ୍ୟବହାର କରା ହୁଏ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଅଧିକାର ରକ୍ଷାର ଆନ୍ଦୋଳନକେ ପ୍ରତିହତ କରାତେ, ନିରାଶର ନଜରଦାରୀ ଚାଲାନୋ ହୁଏ ସୋସ୍ୟାଲ ମିଡ଼ିଆତେ, ସ୍ମାର୍ଟଫୋନେ । ରାଷ୍ଟ୍ରେର ନିରାପତ୍ତା, ସାର୍ବଭୌମତ ବିଷୟେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ପ୍ରୟୁକ୍ଷିଗତ ସହାୟତା ଏକ ବିଷୟ ଆର ଅସ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ geopolitical supremacy purpose ଏ ତା ବ୍ୟବହାର କରା ଅନ୍ୟ ବିଷୟ । ସାରା ପୃଥିବୀଜୁଡ୍ରେ global surveillance-ଏର ବୀଜ ଏର ମଧ୍ୟେଇ ନିହିତ ରହେଛେ । ଶୁଦ୍ଧ ତାଇ ନନ୍ଦ, ଭୁଲ, ମିଥ୍ୟେ ସର୍ବୋପରି ଅର୍ଧସତ୍ୟ ଖବର, ଗୁଜବ ଛଡ଼ାନୋର କ୍ଷେତ୍ରେ ଏର ଭୂମିକା ମାରାତ୍ମକ । ଏମନକି ଅତୀତକେ ମୁହଁ ଦେଇସାଇଁ ହୁଏ, ଇତିହାସକେ ବିକୃତ, ବିନିର୍ମାଣ କରା ହୁଏ । ଏହି ‘deep-fake’ ଏର ନେପଥ୍ୟେ ଥାକରେ AI ପ୍ରୟୁକ୍ଷି ଯେଥାନେ ଜାଲ ଭିଡ଼ିଓ ଏବଂ ଅଡ଼ିଓ ତୈରି କରେ ସାର୍କୁଲେଟ୍ କରା ହୁଏ । ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ରାଷ୍ଟ୍ର୍ୟବସ୍ଥାଯ ନିର୍ବାଚନେ ଅଂଶଘରକାରୀ ଏକଜନ ପ୍ରାର୍ଥୀ ଯଦି ବିରୋଧୀପକ୍ଷେର ପ୍ରାର୍ଥୀର ବିରଳତା ଜାଲ ଭିଡ଼ିଓ ଏବଂ ଅଡ଼ିଓ-ଯା ଆଦିପେ ଘଟେଇନି ତା ପ୍ରକାଶ କରାର ମତା ଅନୈତିକତାର ସାହାୟ ନିଯେ ଜଳ ଘୋଲା କରାର ଚକ୍ରାନ୍ତ କରେନ ଏବଂ ଘଟନାଚକ୍ରେ ତିନି ଯଦି କ୍ଷମତାସୀନ ଥାକେନ ତବେ ତୋ କେଳାଫତେ ହୁଏଇ ଗେଲା !

ପଥ୍ୟମତଃ, ଆବସ୍ଥା ଏମନ ଦାଁଡିଯେଇଁ ଯେ ସ୍ଥାନୀୟ ସଂବାଦମାଧ୍ୟମକେ ଦମନେ ଆଗ୍ରାସି ମନୋଭାବ ଓ କର୍ପୋରେଟ ମିଡ଼ିଆର

ସ୍ଵେଚ୍ଛାପରିବାଦିତ ଆନୁଗତ୍ୟ ଥାକା ସତ୍ରେ ଶାସକ ନିଶ୍ଚିନ୍ତନ ନୟ । ତାଇ, ନଯା ଅର୍ଥନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସଂକଟ ଯତ ବାଡ଼ିଛେ ତତହିଁ ବାଡ଼ିଛେ ସରକାରୀ ପ୍ରୋପାଗାଣ୍ଡାର ବହର । ଆଗେଓ ସରକାରୀ ପ୍ରଚାର, ବିଜ୍ଞାପନ ଛିଲ କିନ୍ତୁ post truth ଜମାନାଯ ଆମ ଆଦମିର ମଗଜିନୋଲାଇ ହଚ୍ଛେ ଦକ୍ଷିଣପଞ୍ଚି ଫ୍ୟାସିବାଦୀ ଶାସକଦେର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଯାତେ ରଯେଛେ ପରିକଳ୍ପିତ ମିଥ୍ୟାଚାର, ମିଥ୍ୟା ନିର୍ବାଚନୀ ପ୍ରତିଶ୍ରତି । ପ୍ରଚାରେର ଏହି ମେଲା ଚଲିଛେ ଆମ ଆଦମିର ଦେଓଯା କରେର ଟାକାଯ । ରାଜସ୍ବ ସଂଗ୍ରହେର ଅଛିଲାଯ, ସରକାରୀ ସମ୍ପଦ ଯେଖାନେ ଜଲେର ଦରେ ପେଟୋଯା ପୁଣିପତିର ହାତେ ତୁଲେ ଦେଓଯା ହଚ୍ଛେ, ସେଖାନେ ହାଜାର ହାଜାର କୋଟି ଟାକା ଖରଚ କରା ହଚ୍ଛେ ଶାସକେର ଭାବମୂର୍ତ୍ତିର ଘଷାମାଜାଯ । ଶିକ୍ଷା, ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ, କର୍ମସଂସ୍ଥାନ ଖାତେ ଯେଖାନେ କାର୍ଯ୍ୟକରୀ ବରାଦ୍ ନେଇ ସେଖାନେ ବହରେ ବହରେ କରେକଷୋ କୋଟି ଟାକା ଖରଚ କରା ହଚ୍ଛେ ତାନ୍ଦେର ଆତ୍ମପ୍ରଚାରେ । ବିରୋଧୀ ବା ଭିନ୍ନ ମତାବଳିଷ୍ଠିଦେର କ୍ଷେତ୍ରେ ସେ ସୁଯୋଗ ନେଇ । ଆଛା, ବିଟିନେ BBC-କେ ଏହିଭାବେ ବ୍ୟବସାର କରାର କଥା ଭାବା ଯାଯ ? ବ୍ୟାକ୍ଷେର ATM Card ହୋକ ବା କୋଭିଡ ଟୀକାର ସାର୍ଟିଫିକେଟ, ଶୌଚାଲୟ ହୋକ ଆର ଡିଡିଆଖାନାଯ ପଶ୍ଚାବକେର ଜନ୍ମ, ଚଲିଛିଏ ଉଂସବ ହୋକ ଆର ଦୁର୍ଗୋଃସବ ସର୍ବତ୍ର ଶାସକେର ପ୍ରତିକୃତି । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ପରିସରେ । ସବହି ସରକାରୀ ଅର୍ଥେର ଦ୍ୱାରା । ଏକାଧିକ ମିଡିଆ ହାଉସେର ମାଲିକ ବା ଶୀର୍ଷକର୍ତ୍ତା ଶାସକଦଲେର ତାଂବେଦାର ହୟ ଆଇନସଭାର ସଦସ୍ୟ । ଅର୍ଥେର ବିନିମୟେ ପ୍ରଚାର ଚଲିତେଇ ପାରେ, ବେଆଇନି କିଛୁ ନୟ, ବିଜ୍ଞାପନଓ ତୋ ଏକ ଅର୍ଥେ ପ୍ରଚାର । କିନ୍ତୁ, ଗୋପନ ଲେନଦେନ, ବାନାନୋ, ରେ-ଚଢାନୋ, ବାସ୍ତବ ବିବରିତ ଖବର 'ତୈରି' (paid news) କରା ତୋ ଅନ୍ୟ ବିଷୟ । ସରକାରି ପ୍ରଚାର ବ୍ୟବସାର ଏହି ମେଶିନାରୀ ଆସଲେ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ, ତଥ୍ୟ ବିନିମୟରେ ସ୍ଵାଧୀନ ଓ ବହୁବାଦୀ digital platform କେ ଦଖଲେର ମଧ୍ୟ ଦିଯେ ତଥ୍ୟ ପ୍ରବାହେର ଓପର ନାଗରିକ ଅଂଶୀଦାରିତ୍ୱକେ କୋଣଠାସା କରେ ନିରଙ୍କୁଶ ଆଧିପତ୍ୟ ବଜାଯ ରାଖିତେ ତ୍ର୍ୟପର ।

ବେଶ କରେକ ବହର ଆଗେର କଥା, ହାର୍ଡାର୍ ବିଜନେସ ସ୍କୁଲେର ପ୍ରଥମ ମହିଳା ପ୍ରୋଫେସାର ସୋଜାନା ଜୁବଫ (Shoshana Zuboff) ବେଦଲେ ଦିଲେନ କମ୍ପ୍ୟୁଟଟାରାଇଜେଶନ ଓ ତାର ପ୍ରାତିଷ୍ଠାନିକ ବ୍ୟବସାର ସମ୍ପର୍କେ ଆମାଦେର ଧାରଗା । ଏହି ପ୍ରୟୁକ୍ତି ଆମାଦେର ପେଶାଗତ ଜଗତେ କୀ ପରିବର୍ତନ ସାଧନ କରେଛେ ତାର ଏକଟା ନିଖୁଣ୍ଟ ଦଲିଲ (2015-16) ତିନି ତୁଲେ ଧରିଲେନ ତାଂର ଗବେଶଣାଲବନ୍ଦ ଫସଲେ ଯେଖାନେ ତିନି ଦେଖାଲେନ ଗୁଗଲ, ଫେସ୍‌ବୁକ ପ୍ରଭୃତି ଏକ ନତୁନ ଧାଂଚାର ପୁଣିବାଦେର ଆମଦାନି କରେଛେ । ଅନେକ ବଡ଼ ଏକଟା ବିଷୟ । ଏହି ଡିଜିଟାଲ ପ୍ରୟୁକ୍ତି ଆସଲେ ପୁଣିବାଦେର ଏକ ନତୁନ ମିଉଟ୍ୟୁନ୍ଟ, ଜୁବଫ ଯାର ନାମ ଦିଯେଛେ 'surveillance capitalism' । ସାଧାରଣଭାବେ ଏହି କାଜଟା କରେ ଆମାଦେର ବିନାମୂଲ୍ୟ ଇନ୍ଟାରନେଟ ପରିଷେବା ଦେଓଯା ସାର୍ଟ ଇଞ୍ଜିନ, ଯେମନ—ଗୁଗଲ ଏବଂ ସୋସାଲ ମିଡିଆ ପ୍ଲାଟଫର୍ମ ଯେମନ—ଫେସ୍‌ବୁକ । ଏରା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମାନୁଷକେ ଫିର୍-ସାର୍ଟିସ ଦେଇ, ମାନ୍ୟ ସାନଦେ ତା ଭୋଗ କରେ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆମାଦେର ଲାଇକ, ଡିସଲାଇକ ସାର୍ଟ, ଅନଲାଇନେ କେନାକାଟା ଇତ୍ୟାଦି ଯାବତୀଯ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ଏବଂ ତା ବିଶ୍ଳେଷଣ କରେ ଆମାଦେର ଆଚରଣ ବା ପ୍ରବନ୍ଧତାର ଆନ୍ଦାଜ କରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟେ ବାଣିଜ୍ୟିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ତାର ସନ୍ଦେହ କରେ । ତଥ୍ୟଲଙ୍ଘ ଜ୍ଞାନଇ କ୍ଷମତାଯ ରୂପାନ୍ତରିତ ହଚ୍ଛେ । ଆମି ଯତ ଆପନାର ସମ୍ପର୍କେ, ଆପନାର ଆଚରଣ ସମ୍ପର୍କେ ଜାନବ ଆମି ତତ ବେଶୀ ଭାଲୋଭାବେ ଆପନାର ଆଚରଣ ସମ୍ପର୍କେ ପୂର୍ବାନୁମାନ କରତେ ପାରବ ଏମନକି ଆପନାର ଆଚରଣକେ ନିୟମ୍ବନ୍ନ କରତେ ପାରବ । ଏହି ଡିଜିଟାଲ ନଜରଦାରୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏତଟାଇ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ମୁଶ୍କେଲିଯା ବ୍ୟବସାର ତଥ୍ୟଗୁଲୋ computed package ହିସାବେ prediction product ଏ ପରିଣତ ହୟ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀତେ ଭବିଷ୍ୟତ ବାଜାରେ ଅନ୍ୟ ବାଣିଜ୍ୟିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ଚାଲାନ/ବିକ୍ରି ହୟ ଯାଯ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟବସାୟିକ କ୍ରେତାର କାହେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଆମରା କୀ କରଛି, କୀ କରବ

ବା କି କରତେ ଚଲେଛି ଏହି ସବକିଛୁଇ । ଶୁଦ୍ଧ ନିରୀକ୍ଷଣେଇ ଆର ସୀମାବନ୍ଧ ନେଇ ବିଷୟଟା, ଏହି ନଜରଦାରୀ ପୁଞ୍ଜିବାଦ ତାଦେର ମୁନାଫାର ଜନ୍ୟ ଉପଭୋକ୍ତାର ଇଚ୍ଛା-ଅନିଚ୍ଛାକେ ସମ୍ପର୍ଗରେ ଜୋରାଲୋଭାବେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରାର ଜନ୍ୟ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରଛେ । ଆମାଦେର ନିଜେରେ ଭବିଷ୍ୟତେର ଓପର ଆମାଦେର ଅଧିକାର, ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଥାକଛେ ନା । ଏଟା କୀ ଆମରା ଚାଇଛି? ଏଟା ତୋ ମୁକ୍ତ ଚିନ୍ତା-ଭାବନାର ଚାବିକାଠି ଯେ ଆମି ଆମରା ବର୍ତ୍ତମାନ କର୍ମକାଣ୍ଡେର ଓପର ଭିତ୍ତି କରେ ଆମାର ଭବିଷ୍ୟତ ଯାପନସଂକ୍ଷିତି ନିର୍ଧାରଣ କରବ । ଏଟାଇତେ ମାନବସମାଜେର ଚିରନ୍ତନ ସ୍ଵାଧିକାର । ମାନୁମେର ଏହି ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣେର ଅଧିକାର (human autonomy) ଏର ଭିତ୍ତି ହଲ ସଚେତନତା, ଆର ସେଟୀଇ ଯଦି ନା ଥାକେ? ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥାର ରହିଲଟା କୀ? ତାରା ଆମାଦେର ସବକିଛୁ ଜାନେ ଅଥାଚ ଆମରା ତାଦେର କିଛୁଇ ଜାନି ନା! ଆମରା ଦୌଡ଼ିଛି ଇନ୍ଟାରନେଟେର ଦିକେ ଯାତେ କ୍ଷମତାର ପୁନର୍ବିନ୍ୟାସ ହୁଯ, ଡାକାର୍ଜନେର କ୍ଷେତ୍ରେ ଆରୋ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକତା ଆସେ କିନ୍ତୁ, ବାସ୍ତବେ ଆମରା ଆରଓ ସମସ୍ୟାର ଫାଁଦେ ପଡ଼ିଛି । ଆଧୁନିକ ଏହି ବିଶ୍ୱ ସ୍ଵାଧ୍ୟାସ୍ୟ information ବା ତଥ୍ୟ ହଚ୍ଛେ resource ବା ସମ୍ପଦ ଆର ଏର ବିପରୀତେ ତଥ୍ୟହୀନତା ବା ତଥ୍ୟେର ଅପ୍ରତୁଳତା ହଚ୍ଛେ ସମ୍ପଦହୀନତା । ନାଗରିକଦେର କରେର ଟାକା ଖରଚ କରେ ସେଇ ତଥ୍ୟଭାଙ୍ଗର ବା ତଥ୍ୟପ୍ରବାହ ଥେକେ ନାଗରିକକେ ବିଯୁକ୍ତ କରତେ ଚାଇଛେ ସରକାର ଏବଂ ତାର ପୁଞ୍ଜିପତି ଦୋସର । ଏରା ଏମନ ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରବ୍ୟବସ୍ଥା (spectator democracy) ଗଡ଼େ ତୁଳତେ ଚାଇଛେ ସେଇଥାନେ ନାଗରିକରା ଥାକବେନ ପ୍ରକଳ୍ପିତାନ୍ତ୍ରିକ ନିର୍ବାକ ଦର୍ଶକ (silent spectator) ହୁଯେ । ଆମଜନତାର ହୁଯେ ସରକାରେର ଓପର ନଜରଦାରୀ କରା ଘାର କାଜ, ସେଇ ମିଡ଼ିଆ ଆଜ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀଦେର ହାତେ ପରେ ଶୈରାଚାରୀ ସରକାର-ଏର ହୁଯେ ଆମଜନତାର ଓପର ନଜରଦାରୀ ଚାଲାଇଛେ, ଜନମତ ତୈରୀ କରାର ଚେଷ୍ଟା କରଛେ । ଏଟା soocial democracy ର ଓପର ବଡ଼ ଆକ୍ରମଣ । ବ୍ୟକ୍ତିସ୍ଵାଧୀନତାର ସାଥେ ସାଥେ ମୁକ୍ତ ସମାଜେର ଭବିଷ୍ୟତର ଆକ୍ରାନ୍ତ । ଡିଜିଟାଲ ବିପଲବେର ଚମକଦାର ଅଗ୍ରଗତି ସତ୍ତ୍ଵରେ ପ୍ରତିକୁଳତା ଲାଫିଯେ ଲାଫିଯେ ବାଢ଼ିଛେ!

ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧେର ପର ରାଷ୍ଟ୍ରପୁଣ୍ୟ ସମୟ ବିଟେନେର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଉଇନ୍‌ସ୍ଟନ ଚାର୍ଟିଲ ବଲେଛିଲେନ, ‘...never let a good crisis go to waste...’ ଏକଟା ଭାଲ ସଙ୍କଟକେ କଥନଓ ଅପଚଯ କରତେ ନେଇ । ଅତିମାରୀ, ଲକଡାଟିନ-ଏର ପ୍ରେକ୍ଷାପଟେ ସାରା ପୃଥିବୀର ସଙ୍ଗେ ଦେଶ ତଥା ରାଜ୍ୟେ ତା ଆମରା ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ଟେର ପେଯେଛି । ସେଇ ଭୟାବହ ପରିହିସ୍ତିତେଓ ଆମରା ଦେଖେଛି ସରକାରେର ଚୋଖେର ସାମନେ ଶୁଦ୍ଧମାତ୍ର ନିର୍ଧାଦ ଲାଭେର ଜନ୍ୟ ବେସରକାରୀ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ପରିଷେବାଦାନକାରୀ ସଂସ୍ଥା ଥେକେ ବିମା ସଂସ୍ଥା ମାନୁମୁକ୍ତ କିଭାବେ ପ୍ରତାରିତ କରେଛେ । ସରକାର କୋନୋ କାର୍ଯ୍ୟକର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନେଇ ନି । ଆତ୍ମନିର୍ଭରତାର ନାମେ ଦେଶେର ସମ୍ପଦ ଶିଳ୍ପ-କାରଖାନା ବେଚେ ଦେଓୟା ହେବେଳେ । ଦେଶେର ନିରାପତ୍ତା, ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ ପର୍ଯ୍ୟେତ୍ତ ଆଜ ପୁଞ୍ଜିପତିଦେର ଜିମ୍ମାୟ । ସଂସଦୀୟ ରୀତି ନୀତି, ଶିଷ୍ଟାଚାରେର ତୋଯାକ୍ତି ନା କରେ, ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଟ ଜନତାର ଭାତାମତକେ ଉପେକ୍ଷା କରେ, ବିପର୍ଯ୍ୟ ମୋକାବିଲା ଆଇନକେ ଢାଳ କରେ ଜନବିରୋଧୀ ଆଇନ ପ୍ରଣୟନ ତଥା ସଂକ୍ଷାର କରାର ଉଦ୍ଦୋଗ ନେଓୟା ହେବେଳେ । ଆମ ଜନତାର କାହେ ଯେଟା ସଙ୍କଟ, ବେଚେ ଥାକାର ଲଡ଼ାଇ ସେଟୀଇ ତାଦେର କାହେ ବିରାଟ opportunity, possibility!! ନଜରଦାରିକେ ଆଇନେର ମୋଡ଼କେ ଢାକତେ ପାର୍ଲିମେନ୍ଟେ ପେଶ ହେବେଳେ Personal Data Protection Bill 2018, ଏବଂ ବିଗତ ଡିସେମ୍ବର ୨୦୧୯ କ୍ୟାବିନେଟେ ତା ଗୃହିତ ହେବେଳେ, ଯଦିଓ ଏଥନାମ ପାଶ ହୁଯନି । ବିଶ୍ଵାରିତଭାବେ ଏହି ବିଷୟେ ଆଲୋଚନାର ଅବକାଶ ଏଥାନେ ନେଇ । ତବେ ସଂକ୍ଷେପେ ବଲା ଯାଇ ଏହି ଆଇନେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହେଲେ ଜାତୀୟ ସ୍ତରେ Digital Protection Authority (DPA) ଥାକବେ ଯାରା ବିଶ୍ୱସ୍ତଭାବେ (fiduciary) ଆମରା ଆପନାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥ୍ୟ ଦେଖାଶୋନା କରବେ । ଉତ୍ତମ ପ୍ରତ୍ୟାମନ! କିନ୍ତୁ, କାର ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଥେକେ? ସେଟୁକୁ ବିଶ୍ୱାସ ଆମାଦେର ଆହେ ତୋ? ଏହି ବିଲ ଅନୁସାରେ data processing କରବେ both government and private entities... ଏବଂ ତା କରତେ The State is not required to seek the individual's consent while providing benefits or services(?) ।

ପାଲ୍ଟା ଲଡ଼ାଇଟା ତାଇ ଦରକାର । କିନ୍ତୁ କିଭାବେ ? ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥେ ସ୍ଵାଧୀନ ମିଡ଼ିଆ ଚାଇ । ତଥ୍ୟେ ଅବାଧ ଆଦାନପ୍ରଦାନ ଚାଇ । ସୁହୁ ଗଣତନ୍ତ୍ରେ ଯା ଏକାନ୍ତଭାବେ ଅପରିହାର୍ୟ । ସଦି ପ୍ରକ୍ଷ କରା ହୁଏ ଯେ, ଏହି ନଜରଦାରୀକେ ଆମରା କେନ ପ୍ରାଥମିକଭାବେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରତେ ବ୍ୟଥ ହେଯେଛି ? ଅନେକଗୁଲୋ କାରଣ ଆଛେ । ପ୍ରଥମତଃ, ସ୍ପଷ୍ଟ କରେ ବଳା ଭାଲୋ ଯେ ଆମରା ଏହି ଜାତୀୟ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ନଜରଦାରୀର ଦୁଃସାହସୀ ଏବଂ ଅଭୂତପୂର୍ବ କର୍ମକାଣ୍ଡେର ସମ୍ପର୍କେ ବିସ୍ତାରିତ ଧାରଣା କରତେ ଶୁରୁ ଦିକେ ଉପଲବ୍ଧି କରତେ ପାରିନି । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ଗୁଗଳ ସଖନ ପ୍ରଥମ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସୁଚନା କରେ ତଥନ ଦୁଟୋ ଐତିହାସିକ ଘଟନା ଘଟେ—ଏକ, ନିଓ-ଲିବାରାଲ ବହୁତେର ମଧ୍ୟ ଦିଯେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ନିୟମନ୍ତ୍ରଣ ଓ ମାଲିକାନାର ବିପକ୍ଷେ ବ୍ୟକ୍ତିମାଲିକାନାୟ ଶିଳ୍ପୋଦ୍ୟୋଗ ଓ ବାଜାରେର ବିସ୍ତାର ଘଟେ, ଦୁଇ, ୯/୧୧-ଏର ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ ହାମଲା । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ନିରାପତ୍ତାର ଓଜରକେ ସାମନେ ରେଖେ ଆମେରିକାର ନିରାପତ୍ତା ଓ ଗୋଯେନ୍ଦ୍ରା ସଂହାଗୁଲି ଏହି ନଜରଦାରୀର ପକ୍ଷେ ସତ୍ୟାଗାନ କରେ ଯା ପରବର୍ତ୍ତୀତେ ବାଣିଜ୍ୟକ କ୍ଷେତ୍ରେ ବିଭାଗ ଲାଭ କରେ । ତୃତୀୟତଃ, ଏର କୌଶଲଗତ ବ୍ୟବହାର ସମ୍ପର୍କେ ଆମରା ପ୍ରାଥମିକଭାବେ ଓୟାକିବହାଳ ଛିଲାମ ନା । ଏହି ନଜରଦାରୀର ସପକ୍ଷେ ତଥନ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀରା ଯେ ବକ୍ତବ୍ୟ ହାଜିର କରେଛି ତା' ଆପାତଭାବେ ଶ୍ରତିମଧୁର ଶୋନାଲେଓ ତା ଛିଲ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ବିଭାତ୍ତିକର । ଗୋଯେବଲସୀୟ ପ୍ରଚାରେର କାଯଦାଯ ମାନୁସଙ୍କେ ବାର ବାର ବଳା ହତେ ଲାଗଳ ଯେ ଏଠା ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ନଜରଦାରୀ ଆସିଲେ ଡିଜିଟାଲ ପ୍ରୟୁକ୍ତି ବ୍ୟବହାରେ ଅପରିହାର୍ୟ ଉପଜାତ । ପଶ୍ଚିମୀ ଦେଶଗୁଲୋତେ ବଳା ହତେ ଲାଗଳ ଯେ ଏର ବିରୋଧିତା କରାର ଅର୍ଥ ହଳ ପ୍ରୟୁକ୍ତିଗତ ଉତ୍ସବକେ ବାଧା ଦେଉୟା ! ଏଥିନ କଥା ହଳ ଏଟାଇ ସଦି ଭବିତବ୍ୟ ମେନେ ନେନ, ତବେ ଏହି ନିଯେଇ ଚଲୁନ । ତବେ ଏକଟା କଥା ଜାନିଯେ ରାଖି ଯେ surveillance capitalism ଛାଡ଼ାଓ digital technology ସଚଳ କିନ୍ତୁ digital technology ଛାଡ଼ା surveillance capitalism ଏକ ପାଓ ଚଲତେ ପାରବେ ନା । ଏବାର ଦେଖୁନ କୀ କରବେନ ? ଏହି ପରିସ୍ଥିତିର ମୋକାବିଲାଯ ବିକଳେର ଉଦ୍ୟୋଗକେ ହତେ ହବେ ବହୁମୁଖୀ ଓ ବହୁତ୍ତରୀୟ । ନାଗରିକେର ସ୍ଵାଥେଇ ଏହି ବ୍ୟାଚ ଚକଚକେ ଆପାତ ସୁନ୍ଦର ବ୍ୟବସ୍ଥା ବଦଳାତେ ତିନଟେ କ୍ଷେତ୍ର ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ—ପ୍ରଥମତ, ଏକ୍ଷେତ୍ରେ ଗଣସଚେତନତାର ମଧ୍ୟ ଦିଯେ ଜନମତ ଗଠନ କରତେ ହବେ । ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ବହୁତ୍ବବାଦୀ ସ୍ଵାଧୀନ ମିଡ଼ିଆ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦରକାର । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଆମାଦେର ସଞ୍ଚବଦାତାବେ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନଗୁଲୋତେ କର୍ତ୍ତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଭାବେ ଏହି ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ନଜରଦାରୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ବିରଳଦେ ପ୍ରୋଜନୀୟ ଆଇନ ଓ ନିୟମେର ସଂକ୍ଷାର କରତେ ହବେ । ତୃତୀୟତଃ, ବାଜାରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତାର କ୍ଷେତ୍ରେ ସୁଯୋଗେର ନ୍ୟାୟ ବ୍ୟବହାରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରତେ ହବେ । ତାର ସମ୍ପର୍କିତ ତଥ୍ୟ ଅନ୍ୟତ୍ର ବ୍ୟବହାରେ ଆଗେ ଏକଜନ ଇନ୍ଟାରନେଟେ ବ୍ୟବହାରକାରୀକେ ଜାନାତେ ହବେ ଏବଂ ସମ୍ମତି ନିତେ ହବେ । ଯାତେ ତିନି ସଚେତନ ଥାକତେ ପାରେନ ପର୍ଦାର ଆଡ଼ାଲେ କୀ ଘଟେଛେ ସେ ସମ୍ପର୍କେ । ପ୍ରୋଜନେ ବିକଳ୍ପ ମିଡ଼ିଆ ପରିଚାଳନାର ଉଦ୍ୟୋଗ ଦେଖାତେ ହବେ । ବିଶେଷତଃ ଅନଲାଇନ ପତ୍ରପତ୍ରିକା, ବ୍ଲଗ୍, ସୋସ୍ୟାଲ ମିଡ଼ିଆ ପ୍ଲାଟଫର୍ମଗୁଲୋକେ ବ୍ୟବହାର କରତେ ହବେ ସର୍ବୋତ୍ତମଭାବେ । ଏରଜନ୍ୟ ଦରକାର ବିକଳ୍ପ ବିଷୟ, ବିକଳ୍ପ ବାଚନ ସାଥେ ସାଥେ ତାର ଅନୁଶୀଳନ । ଆଜକେର ବାସ୍ତବତାଯ media literacy ବା ମିଡ଼ିଆ ସାକ୍ଷରତା ଖୁବଇ ଜରୁରୀ । ମିଡ଼ିଆ ସାକ୍ଷରତା ବଲତେ ଏଥାନେ ବଲତେ ଚାଇଛି ମିଡ଼ିଆର ଭୂମିକା, କାଜେର ଧାରା, ତାର ରାଜନୀତି, ତାର ଅର୍ଥନୀତି । ମିଡ଼ିଆକେ ଶାସକ କିଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରଛେ, ଆଗାମୀଦିନେ କିଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରତେ ଚଲେଛେ ତା ବୋବାଟା ଖୁବଇ ଜରୁରୀ । ତାହଲେଇ ମିଡ଼ିଆତେ ଯା ଘଟେଛେ ତାର କାର୍ଯ୍ୟକାରଣ ବୋବା ସମ୍ଭବ । ଏଠା ଆର ଶୁଦ୍ଧ ବିଶେଷଜ୍ଞଦେର ବୋବାର ବିଷୟ ନୟ ।

ସ୍ଵାଧୀନତାର ୭୫ ବର୍ଷ ଅତିକ୍ରମିତ । ଆମାଦେର ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରତ୍ୟାଶାଗୁଲୋଯ ଯେନ ବିବର୍ଣ୍ଣ ରଂ ଧରାଇଛେ । ସଂସଦୀୟ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ତଥା ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଧର୍ମନିରପକ୍ଷ କାଠାମୋ ଥେକେ ଶୁରୁ କରେ ସଂବିଧାନେର ବୁନିଆଦଗୁଲୋ ଏକେ ଏକେ ଆକ୍ରାନ୍ତ । ଏକଟା ସାର୍ବିକ ବ୍ୟସରତ୍ନମ୍ ଗଣତନ୍ତ୍ରେ ସମ୍ମତ ରୀତି-ରେଓଯାଜକେ ମୁଛେ ଦିତେ ତୃତୀୟ । ଆଇନସଭା, ବିଚାରବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ସରକାରି ପ୍ରଶାସନେ ଆନ୍ତଃସମ୍ପର୍କ, କ୍ଷମତାର ଅପବ୍ୟବହାର ରୋଧେ ପଦ୍ଧତିମୂଳ୍ବ ଭେଦେ ପଡ଼ିଛେ । ଲାହିପୁଞ୍ଜିର ନିୟମନ୍ତ୍ରାଧୀନ ଗଣତନ୍ତ୍ରରମ୍ଭୀ ସ୍ଵେରତ୍ନମ୍

ଆଜ ସୁକୋଶଲେ ରାଷ୍ଟ୍ର ଆର ସରକାରେର ଦୁଟି ସତ୍ତାକେ ଗୁଲିଯେ ଦିଚ୍ଛେ । ରାଷ୍ଟ୍ରର ସଙ୍ଗେ ନାଗରିକେର ସମ୍ପର୍କ ଆର ସରକାରେର ସଙ୍ଗେ ନାଗରିକେର ସମ୍ପର୍କ ଯେ ଏକ ନୟ, ଏହି ବୋବାପଡ଼ାଟାକେଇ ନୟ୍ୟାଂ କରେ ଦେଓଯା ହେଁବେ । ସଂବିଧାନେର ମୂଳଗତ ଅବସ୍ଥାନଟାକେଇ ଉପରେ ଫେଲାର ଫ୍ୟାସିବାଦୀ ଆଧିପତ୍ୟବାଦ ତାର ଥାବାକେ ଆରୋ ଧାରାଲୋ, ଆରୋ ଶକ୍ତ କରଛେ । ଏଟା କୋନୋ ଦୁର୍ଘଟନା ବା ଆକ୍ଷମିକ ବିଭାଟ ନୟ, କୋନୋ ଏକକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକନାୟକତତ୍ତ୍ଵୀ ବୌକଓ ନୟ, ଏଟା ଏକା ସଞ୍ଚବଦ୍ୱା ଆକ୍ରମଣ । ସଙ୍କଟେର ମଧ୍ୟେଇ ନିହିତ ଥାକେ ସନ୍ତାବନାର ବୀଜ ! ନିର୍ଭର କରଛେ ଆମାଦେର ଓପରେଓ, ଆମାଦେର ପ୍ରତ୍ୟେକେର ସଚେତନତାଯ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବେ ଏବଂ ସମ୍ପର୍କିତଭାବେ । ନିର୍ଭର କରଛେ ନିର୍ବାଚିତ ଜନପ୍ରତିନିଧିଦେର ଦାୟବଦ୍ୱାତାଯ, ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନଗୁଲୋର ସଥାୟଥ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାର ଓପର । ରାତାରାତି ଏହି ପରିସ୍ଥିତି ବଦଳେ ଦେଓଯା ଯାବେ କି ? ଏକ କଥାଯ ଉତ୍ତର ହଲ—ନା । ଏକେ ଝଖିତେ ଗେଲେ ତା କରତେ ହବେ ସଚେତନତାର ସଙ୍ଗେ, ସଂଗଠିତଭାବେ । ରାସ୍ତା କାରଓ ଏକାର ନୟ ।

...ବିଜ୍ଞାନ ସଥିନ ପ୍ରେମେର ଗାନ ଭୁଲେ ଭାଡାଟେ ଜଳାଦେର ପୋଶାକ ଗାୟେ ଚାପାଯ, ଆର

ରାଜନୀତିର ବାଦଶାରା ପଯସା ଦିଯେ ତାର ଇଙ୍ଗତ କିନେ ନେଯ,

ଆର ତାର ଗଲା ଥେକେଓ ଧର୍ମର ଫାଁଡ଼େଦେର ମତୋଇ କରଶ

ଆଦେଶ ଶୋନା ଯାଇଁ: ‘ରାସ୍ତା ଛାଡ଼ୋ !’ ନଇଲେ—

ପୃଥିବୀର କାଳୋ ସାଦା ହଲୁଦ ମାନୁଷେର ଗାନ, ତାଦେର ସ୍ଵପ୍ନ

ଏକ ମୁହର୍ତ୍ତେ ସେଇ ଚିତ୍କାର ଶୁଣେ ଥମକେ ତାକାଯା ।

ତାରପର ଯାର ଯେଦିକେ ରାସ୍ତା, ସେଦିକେ ମୁଖ କରେଇ ତାରା ସାମନେ,

ଆରଓ ସାମନେର ଦିକେ ଏଗିଯେ ଯାଇ ।

କେଉଁ କାରୋକେ ରାସ୍ତା ଛେଡ଼େ ଦେଯ ନା, ଯତଦିନ ଏହି ପୃଥିବୀତେ ଗାନ ଥାକେ,

ଗାନେର ମାନୁଷ ଥାକେ, ସ୍ଵପ୍ନ ଥାକେ [କବି ବୀରେନ୍ଦ୍ର ଚଟୋପାଧ୍ୟାୟ]

ଖଣ୍ଡସୀକାର: The Age of Surveillance Capitalism by ZUBOFF SHOSHANA, Published by Public Affairs, 2019 ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ।

ପରିବେଶ ଓ ରାଜନୀତି

ଅଳ୍ପାନ ଦେ

ଆପାତଭାବେ ପରିବେଶ ଏକଟି ବିଷୟ । କିନ୍ତୁ ଏର ପ୍ରଭାବ, ଏର ଅନୁକୂଳତା, ପ୍ରତିକୁଳତା ଏବଂ ସଠିକଭାବ ଜୀବଜଗତେର ସାଥେ ପାରମ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କ ବିଷୟକ ଏକଟି ନୀତିର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ବର୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାର ଏକଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାବି । ସେଥାନେଇ ରାଜନୀତିର ସାଥେ ଏର ସମ୍ପର୍କ, ଉତ୍ପାଦନ ଉପକରଣ, ବ୍ୟବସ୍ଥାପନା, ଉତ୍ପାଦନ କୌଶଳ ଏବଂ ପରିବେଶେର ସାଥେ ଏର ଗଭୀର ସମ୍ପର୍କ ଆଛେ, ଯେହି ସମ୍ପର୍କ ଆବାର ଅର୍ଥନୀତିର ସାଥେ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କେ ଆବଦ୍ଧ ଏବଂ ଯେହି ଅର୍ଥନୀତି ଆବାର ରାଜନୀତିର ବୃତ୍ତଭୁକ୍ତ । ସହଜଭାବେ ପରିବେଶ ଶୁଧୁମାତ୍ର ଏକଟି ବିଷୟଗତ ଧାରଣା ନୟ, ବୃତ୍ତର ଅର୍ଥେ ତାର ଉନ୍ନଯନ, କ୍ଷୟ-କ୍ଷତି ଏବଂ ଯେହି କ୍ଷୟ-କ୍ଷତିର ପୂରଣ-ଏର ନୀତି ନିର୍ଧାରଣେ ରାଜନୀତିର ଏକଟି ବଡ଼ ଭୂମିକା ଥାକେ ।

ପରିବେଶେର ବୈଜ୍ଞାନିକ ସଂଜ୍ଞା ଅନେକଭାବେଇ ଦେଓଯା ଯାଯା ।

ବୋରିଂ (Boring)-ଏର ମତାନୁସାରେ ପରିବେଶେର ସଂଜ୍ଞା ଏହିରକମ—

“A person's environment consists of the sum total of the stimulation which he receives from his conception until his death indicating that environment comprises various types of forces such as physical, intellectual, mental, economical, political, cultural, social, moral, emotional.”

ଆବାର ଡଗଲାସ ଏବଂ ହଲାନ୍ଡ ନିମ୍ନରୂପ ସଂଜ୍ଞାଯିତ କରେଛେ—

“The term environment is used to describe, in aggregate all the external forces, influences and conditions, which affect the life, nature, behaviour and the growth, development and maturity of living organism.”

ଉପରିଉଚ୍ଚ ଦୁଟି ସଂଜ୍ଞା ଥେକେଇ ଏଟା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ପରିବେଶେର ସାଥେ ରାଜନୀତିର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ଆଛେ ଏବଂ ଏହି ଇସ୍ୟର ଅଗ୍ରାଧିକାରେର ପ୍ରକାର ବା ତୁଳନାମୂଳକ ଅଗ୍ରାଧିକାରେର ପ୍ରକାର ଭୀଷଣଭାବେଇ ଅର୍ଥନୀତିକ ଏବଂ ରାଜନୀତିକ ।

ପରିବେଶେର ସାଥେ ଜଳବାୟୁର ଏକଟି ସମ୍ପର୍କ ଆଛେ । ସୁତରାଂ ପରିବେଶେର ମଧ୍ୟେଇ ଲୁକିଯେ ଆଛେ ଜଳବାୟୁ ପରିବର୍ତ୍ତନେର ବିଜ ଯା ସାମଗ୍ରିକଭାବେ ପୃଥିବୀର ଭବିଷ୍ୟତ କୋନ ଦିକେ ତା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରେ ।

ଏହି ପ୍ରେକ୍ଷିତେ ଜଳବାୟୁ ପରିବର୍ତ୍ତନେର ସଂଜ୍ଞା ନିର୍ଧାରଣ ଜରାରି । ବୈଜ୍ଞାନିକଦେର ମତେ—

“Climate change refers to long-term shifts in temperatures and weather patterns. These shifts may be natural, such as through variations in the solar cycle. But since the 1800s, human activities have been the main driver of climate change, primarily due to burning fossil fuels like coal, oil and gas.

Burning fossil fuels generates greenhouse gas emissions that act like a blanket wrapped around the Earth, trapping the sun's heat and raising temperature. Examples of greenhouse gas emissions that are causing climate change include Carbon-dioxide and methane. These come from using gasoline for driving a car or coal for heating a building, for example, clearing land and forests can also release Carbon-dioxide Landfills for garbage

are a major source of methane emissions. Energy, industry, transport, building, agriculture and land use are among the main emitters.'...

ମୋଟାମୁଣ୍ଡି ଏକଟି ଧାରଣା ପାଓୟା ଗେଲ । ପରିସଂଖ୍ୟାନ ବଳଛେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଶ୍ୱ Greenhouse gas-ଏର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପରିମାଣବକ୍ଷେ ଧାରଣ କରେଛେ । ଫଳତଃ ବିଶେର ତାପମାତ୍ରା ୧୮ ଶତକେର ଶେଷ ଦିକେ ଯା ଛିଲତାର ତୁଳନାଯ ୧.୧°C ବୃଦ୍ଧି ପେଯେଛେ ଏବଂ ୨୦୧୧-୨୦୨୦ ଏଇ ଦଶକ ବିଶେର ଉଷ୍ଣତମ ଦଶକ ହିସାବେ ଚିହ୍ନିତ ହେଁଥେ । ତାର ପରିଣାମେ ଖରା, ବନ୍ୟା, ଜଳେର ଅଭାବ, ଦାବାନଳ, ମେରୁ ଅଞ୍ଚଳେର ବରଫଗଲେ ଯାଓୟା, ସମୁଦ୍ରେ ଜଳସ୍ତର ବୃଦ୍ଧି ଏବଂ ଭୟକ୍ଷର ଝାଡ଼େର ପ୍ରଭାବ ଆମରା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରାଇ । ଜୈବ ବୈଚିତ୍ରେ ପଡ଼ିଥେ ଭୟକ୍ଷର ପ୍ରଭାବ । ଆଶଙ୍କା କରା ହେଁଥେ ଉନ୍ନଯନଶୀଳ ଦ୍ୱିପରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଲିତେ ଜଳବାୟୁର ପରିବର୍ତ୍ତନେର ଫଳେ ସାମୁଦ୍ରିକ ଜଳେର ସ୍ତରେର ବୃଦ୍ଧି, ଦ୍ୱିପଗୁଲିତେ ନୋନା ଜଳେର ତୁକେ ଯାଓୟା ସେଖାନେର ଫସଲେର ବ୍ୟାପକ କ୍ଷତି କରିଥେ, ଏଇକସାଥେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଏବଂ ବାଞ୍ଚାର ପ୍ରକୋପ ବୃଦ୍ଧିର କାରଣେ ଭବିଷ୍ୟତେ 'Climate Refugee' ଏଇ ଶବ୍ଦବନ୍ଧ ଶୁଧ୍ୟମାତ୍ର ବ୍ୟାପକତା ସୃଷ୍ଟି କରିବେ ନା, ତା ଭୁ-ରାଜନୈତିକ ନାନାବିଧ ସମସ୍ୟାଓ ତୈରି କରିବେ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରପୁଣ୍ଡ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶେର ପର୍ଯ୍ୟାଯକ୍ରମିକ ରିପୋର୍ଟଗୁଲି ପଡ଼ିଲେ ଆତକ ସୃଷ୍ଟି ହେଁ । ସକଳେଇ ସହମତ ଯେ ଭୁ-ଉଷ୍ଣଗ୍ୟନେର ମାତ୍ରା ୧.୫°C-ର ନିଚେ ରାଖିତେଇ ହେଁ ନା ହଲେ ପୃଥିବୀର ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରଶ୍ନର ମୁଖେ ଦାଁଡାବେ ଅର୍ଥଚ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକର ନିତିର ଉପର ଦାଁଡିଯେ ଦେଖା ଯାଇଁ ଏଇ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷେ ଭୁ-ଉଷ୍ଣଗ୍ୟନେର ପରିମାଣ ଦାଁଡାତେ ପାରେ ୨.୮°C ।

ପୃଥିବୀର ସର୍ବତ୍ର ମାନବସୃଷ୍ଟ କାର୍ବନ-ନିଃସରଣ ଘଟିଥେ, ଯଦିଓ ତାର ପରିମାଣଗତ ତାରତମ୍ୟ ଆହେ ଏବଂ ଖୁବ ନିର୍ଦିଷ୍ଟଭାବେ ବିବେଚନା କରିଲେ ବଲାଇ ଯାଯା ଯେ ବ୍ୟାପକ ତାରତମ୍ୟ ଆହେ । ୧୦୦ଟି ସର୍ବାପେକ୍ଷା କମ କାର୍ବନ ନିଃସରଣକାରୀ ଦେଶ ସେଖାନେ ମୋଟ କାର୍ବନ ନିଃସରଣେର ମାତ୍ର ୩% କାର୍ବନ ନିଃସରଣ କରେ, ସେଥାନେ ଶିଳ୍ପୋକ୍ତ କମ କାର୍ବନ ନିଃସରଣ କରିଥିଲେ । ପୃଥିବୀକେ ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରଜନ୍ମେର ଜନ୍ୟ ସୁରକ୍ଷିତ ରାଖାର ଦାୟ ସବାର ଆହେ କିନ୍ତୁ କ୍ଷତି ଯାଦେର ମାଧ୍ୟମେ ବେଶୀ ହେଁଥେ ତାଦେର ଦାୟ ଅନେକ ବେଶୀ । ଆବାର ଦାୟ ବେଶୀ ଯାଦେର, ତାଦେର ଦାୟ ବୋଡେ ଫେଲାର ପ୍ରବଣତା ଓ କୌଶଳତା ଅନେକ ବେଶୀ ଏବଂ ସବ କିଛୁ ଏକସାଥେ ବିବେଚନା କରିଲେ ଯେ ବିଷୟେ ନିଶ୍ଚତ ହେୟା ଯାଯା ତା ହଲ ପରିବେଶ ବା ଜଳବାୟୁର ଉପର ଯେ ଚାପ ତୈରି କରା ହେଁଥେ ତା ବହୁାଂଶେ ମନ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଆରୋ ନିର୍ଦିଷ୍ଟଭାବେ ବଲିଲେ ତାର ନେପଥ୍ୟେ ଅର୍ଥନୈତିକ ଏବଂ ରାଜନୈତିକ ମଦତ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ।

ପରିବେଶବିଦରା ପ୍ରାୟଶଟି ପରିବେଶ ବିନଟ ହେୟାର ମୂଳ କାରଣ ହିସାବେ ଜନବିଷ୍ଫୋରଣକେ ଦାୟୀ କରେନ ଏବଂ ଜନବିଷ୍ଫୋରଣେର ଫଳେଇ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦେର ଅଧିକ ବ୍ୟବହାରେର ତତ୍ତ୍ଵ ତୁଳେ ଧରତେ ଚାନ । ନିଃସନ୍ଦେହେ ଜନବିଷ୍ଫୋରଣ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦେର ଅଧିକ ବ୍ୟବହାରେର ଏକଟି କାରଣ, କିନ୍ତୁ ଏକମାତ୍ର କାରଣ ନାହିଁ । ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଅର୍ଥନୀତିର ଦାୟ କିଛୁ କମ ନାହିଁ, ଯେ ଅର୍ଥନୀତି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପୁଞ୍ଜିର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧିର କଥା, ମୁନାଫାର କଥା ଅତ୍ସର ଥେକେ ଘୋଷଣା କରେ । ବାଜାର ଅର୍ଥନୀତିର ପ୍ରତିଯୋଗିତାମୂଳକ ପରିବେଶ ସ୍ଵକ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରତିଦ୍ଵିତୀ କରତେ ଥାକିଲେ, ମୁନାଫାର ମାତ୍ରା ବାଢ଼ିଯେ ଅଗ୍ରସର ହତେ, ଆର ଉତ୍ପାଦନ ଖରଚ କମ କରାର ଜନ୍ୟ କମଦାମୀ ପ୍ରୟୁକ୍ଷ ବ୍ୟବହାରେ (ଯା ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ପରିବେଶେର କ୍ଷତି କରେ) ତାରା ତଂପର । ଅଧିକ ଉତ୍ପାଦନ-ଅଧିକ ବ୍ୟବହାର-ଅଧିକ ମୁନାଫା ମୂଳ ଭିତ୍ତି ସେଥାନେ ସେଥାନେ ଉଦ୍ଗତା ବେଶୀ ହେୟାଟାଇ ସ୍ଵାଭାବିକ ଏବଂ ତାର ପ୍ରଭାବ ପରିବେଶେର ଉପର ନେତ୍ରିବାଚକ ହେଁଥେ ସେଥାନ ଥେକେ ସରେ ଆସାର ନୈତିକ ଦାୟ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଅର୍ଥନୀତି ସ୍ଥିକାର କରେ ନା, ଆର ତାକେ ବାଧ୍ୟ କରତେ ଚାଯ ନା ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା, ଉପରାନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ ପରୋକ୍ଷଭାବେ ମଦତ ଦେଇ । ସେଥାନେ 'ସୁସଂହତ ବିକାଶ'-ଏର ଧାରଣା ବଞ୍ଚାପଚା ଏବଂ ଅର୍ଥନୈତିକ ତଥା ରାଜନୈତିକ ସ୍ଵାର୍ଥେର ପରିପଣ୍ଠୀ ବଲେ ଗଣ୍ୟ ହେଁ । ସୁସଂହତ ବିକାଶେର ଧାରଣା ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପେଲେ ବିଷୟାଟି

ଅନ୍ୟରକମ ହତେ ପାରତୋ । ବସୁନ୍ଧରା ସୀମାହିନ ଉତ୍ପାଦନ ଏବଂ ଭୋଗ ଗ୍ରହଣ କରତେ ପାରଛେ ନା, ସୁତରାଂ ଦନ୍ତ ଉପାସ୍ଥିତ ହଚ୍ଛେ ।

Erick Wright, Wisconsin-Madison ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର Economic sociologist ବଲହେନ—‘One way of cutting cost is to project some of that cost into the environment. Imagine, for instance, throwing a can of soft drink from a car window because this is a low cost way of disposing of a can, and being totally indifferent to its negative impact on others, the same behaviour is often adopted by large business.’

ପ୍ରଥମତ: ବାଜାର ଅଥନିତିତେ ଏହି ଧରଣେର ବ୍ୟବହାରେର କୋନ ପ୍ରତିରୋଧୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନେଇ । ବାଜାର ବହିର୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ଦାରାଇ ଏକେ ପ୍ରତିହତ କରତେ ହବେ, ହୟ ସେଇ ଶକ୍ତି ହବେ ରାଷ୍ଟ୍ର ବା କୋନୋ ଶକ୍ତିଶାଲୀ ସାମାଜିକ ସଂଗଠନ । ସାମାଜିକ ସଂଗଠନଙ୍କୁ ଶକ୍ତିଶାଲୀ ଭୂମିକା ପାଲନ କରକୁ ସେଟା ବାଜାର ଅଥନିତି ମେନେ ଚଳା ରାଷ୍ଟ୍ର ବା ରାଜନୈତିକ ଶକ୍ତି ଚାଯ ନା । ଅର୍ଥାଂ ଶକ୍ତିଶାଲୀ ସମାଜସଂଗଠନ ପ୍ରତିରୋଧୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାପନାଯ ଝାପିଯେ ପଡ଼ୁକ ଏଟା ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ଚାଯ ନା, ପ୍ରଶ୍ନାଓ ଦେଇ ନା ।

ଦ୍ୱିତୀୟତ: ଅଚିରାଚରିତ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦରେ ମୂଲ୍ୟ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଅଥନିତିତେ ଛୋଟ ପ୍ରେକ୍ଷିତେ ବିବେଚିତ ହୟ, ପରିବେଶେର ଉପର ଏର ପ୍ରଭାବ ବିବେଚିତ ହୟ ନା, ମୂଲ୍ୟମାନ ଓ ବୃଦ୍ଧତା ଅର୍ଥେ ଭାବା ହୟ ନା । ପରିସଂଖ୍ୟାନେ ଦେଖା ଯାଚେ Green-house Gas ନିଃସରଗେର ମାତ୍ରା ବ୍ୟାପକଭାବେ ବୃଦ୍ଧି ପେଯେଛେ ୯୦ ଦଶକେର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସମୟକାଳ ଥେକେ, ବିଶ୍ୱ ଏକମେରୁ ବିଶିଷ୍ଟ ହେଉଥାର ପର ଥେକେ, ମାର୍ଗାରେଟ୍ ଥ୍ୟାଚାରେର ‘There is no Alternative’-ଏର ପର ଥେକେ ସଖନ ପୁଞ୍ଜିବାଦ ପୃଥିବୀର ମାନଚିତ୍ରେ ଟୁଟି ଚେପେ ବିଶ୍ଵଜୁଡ଼େ ଅବାଧ ଦାପାଦାପି ଶୁରୁ କରେଛି ।

ଉପରେ ଆଲୋଚନାଯ ସ୍ପଷ୍ଟ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଶ୍ୱବସ୍ଥାଯ ପୁଞ୍ଜିବାଦ ସ୍ଥିକୃତ ଅର୍ଥନୈତିକ ନୀତି, ଏବାର ଦେଖେ ନେଓୟାର ପାଲା ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଅଥନିତି ଓ ପରିବେଶ, ଜଲବାୟୁର ସମ୍ପର୍କ । David. P. Turner ତାର ‘Capitalism and the Global Environment’ ପ୍ରବନ୍ଧେ ବଲହେନ—

‘...Important downsides includ growing inequality of wealth and income, both within and between nations, growing instability of the global financial system, and growing environmental degradations at all scales.’

ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଅଥନିତିର ମୂଳ ସୂତ୍ର ହଲ—‘A capitalist organizes labour to manipulate natural resources and create products, which can then be sold in a competitive market. Income from product sales pays for the costs of production, for personal or corporate profit and possibly for expansion of production’.

ଆବାହାରୀ ବା ଜଲବାୟୁ ବିଷୟେ ତୋଳା ମୂଲ ବିଷୟଟି ବିସ୍ତାର (expansion) ଏବଂ ଉତ୍ପାଦନ ମୂଲ୍ୟ ସୀମିତ (minimum) କରାର ସାଥେ ସମ୍ପର୍କିତ । କିନ୍ତୁ ଉତ୍ପାଦନେର ଅସୀମ ବିସ୍ତାର କି ସୀମିତ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦରେ ଉପର ଦାଁଡ଼ିଯେ ଥାକତେ ପାରେ ? ଉତ୍ତର—‘ନା !’ ଫଳତଃ ତୀର୍ତ୍ତର ପ୍ରତିଯୋଗିତାଯ ଟିକେ ଥାକାର ତାଗିଦେଇ ଅମୂଲ୍ୟ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦ ଲୁଟନ ହଚ୍ଛେ, ହ ହ କରେ ବେଡ଼େ ଚଲେଛେ ଗ୍ରୀନହାଉସ ଗ୍ୟାସେର ନିଃସରଣ । ଜଲବାୟୁର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେ ସବ କିଛୁକେଇ ନେତ୍ରିବାଚକ ପରିବର୍ତ୍ତନେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ କରତେ ପାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଶ୍ୱବସ୍ଥାର ନିୟାମକରା ତା ବୁଝାତେ ଚାଇଛେ ନା । ଆନୁଷ୍ଠାନିକ କିଛୁ ସଭା, କିଛୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଓୟା ହଲେଓ ତାକେ କାର୍ଯ୍ୟକରୀ କରାର ତାଗିଦ ଆଦୌ ଦେଖା ଯାଚେ ନା । ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଅଥନିତି ବିଶ୍ୱ ପରିବେଶ ଓ ଜଲବାୟୁତେ ଯେ କ୍ଷତରେ ସୃଷ୍ଟି କରଛେ ତାର ନିରାମଯେର ଓ ସମାଧାନେର ପଥ ଦେଖାତେ ପାରଛେ ନା । ଏହି ସମ୍ବେଦନ ବାସ୍ତବତା

ଏକଟି ପରିସଂଖ୍ୟାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ବିଶେଷ ୧୦% ଧନୀ ମାନୁଷେର ଦ୍ୱାରା Green House Gas ନିଃସରଗେର ମାତ୍ରା ୩୬%, ଯେଥାନେ ଦାରିଦ୍ର ସୀମାର ନୀଚେ ଥାକା ୫୦% ମାନୁଷେର ଦ୍ୱାରା ସେଇ ନିଃସରଗେର ମାତ୍ରା ୧୫% (Liobi kience Rimkuvieeu) । କିନ୍ତୁ, ସେଇ ଧାରାକେ ପ୍ରତିହତ କରାର ମୂଳ ଦାୟ ତୋ ରାଷ୍ଟ୍ର ଶକ୍ତିର, ରାଜନୈତିକ ଶକ୍ତିର । ତୁମାକୁ କି ସେଇ ଦାଯିତ୍ୱ ପାଇନ କରଛେ? New York times ଏର ଏକ ପ୍ରତିବେଦନେ ବଲା ହଛେ “Most of Mr. Trump’s environmental policies, which ecreased or loosend nearly too rules and regulatiojns on pollution in the air, water and atmosphere, can be reversed though not immediately’ Pollutauts like industrial soot and chemical can have lasting health effects, especially in minority communities where there are often concentrated. But air quality and wather clarity can be restored once emissions are put back-under control.” ଏ ଏକଇ ପ୍ରବନ୍ଧେ ନିଃସରଣ ନୀତି ଥେକେ ପ୍ରୟାରିସ ସମ୍ମେଲନେ ଟ୍ରାମ୍ପ-ଏର ପିଛୁ ହଟା ଏବଂ ଜଲବାୟ ପରିବର୍ତନ ଏବଂ ଆବହାୟୋ ବିପର୍ଯ୍ୟେର ଆଶକ୍ତାକେ ଅମୂଳକ ବଲେ ଅଭିହିତ କରାର ବିରଙ୍ଗନେ ତୀର ସମାଲୋଚନା କରା ହେଲେ । ବଲା ହେଲେ—ବିଗତ ଚାର ବର୍ଷରେ ଗ୍ରୀନହାଉସ ଗ୍ୟାସ ନିଃସରଗେର ମାତ୍ରା ଆଶକ୍ତା କରା ପରିମାଣେରେ ଥେକେଇ ବେଶୀ ବେଡ଼େହେ ଏବଂ ତାର ଅତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ଉପରେ ବୃଦ୍ଧି, ହିମବାହେର ଗଲନ, ସମୁଦ୍ର ସ୍ତରେର ଉଚ୍ଚତା ବୃଦ୍ଧି, ଭୟକ୍ଷର ବାଡ଼, ଦାବାନଲେର ମତୋ ଘଟନାଗୁଣି ।

ମନେ ରାଖିବାକୁ ହେବେ ଡୋନାଲ୍ଡ ଟ୍ରାମ୍ପ ଶୁଧୁମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ନା, ତିନି ପୃଥିଵୀର ସବଚେଯେ ଶକ୍ତିଶାଲୀ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସର୍ବମଧ୍ୟ କର୍ତ୍ତା ଏବଂ ନୀତି ନିର୍ଧାରକ । ଯିନି ବୈଜ୍ଞାନିକଦେର ଗବେଷଣାବନ୍ଦ ପରିସଂଖ୍ୟାନ ଯା ବଲେ, ଗ୍ରୀନହାଉସ ଗ୍ୟାସେର ପରିମାଣ ବାତାସେ ବର୍ତମାନେ ୪୦୦ p.p.m ଯାଉଥିବା ୨୦୮୦ ବ୍ୟକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି କରାରେ ତାକେ ଫୁର୍କାରେ ଉଡ଼ିଯେ ଦିଚେନ । ବିଷୟଟି ଶୁଧୁମାତ୍ର ଯେ ମାର୍କିନ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ସମ୍ପର୍କିତ ତାଓ ନାଁ । ବିଷୟଟି ବିଶ୍ୱାୟିତ ଅଥନୀତିତେ ଶିଳ୍ପୋର୍ନାତ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଅଥନୀତିତେ ବିଶ୍ୱାସୀ ସକଳ ରାଷ୍ଟ୍ରେ, ବିଷୟମିଶ୍ରଣେ ଚାନ୍ଦ କମ ଯାଇ ନାଁ ।

କିନ୍ତୁ ଏର ଫଳେ ଶୁଦ୍ଧ ତୋ ଉନ୍ନତ ବିଶେଷ କ୍ଷତି ହେଲେ ନା, କ୍ଷତି ହେଲେ ସମ୍ପଦ ବିଶ୍ୱାସୀର । ଇଟ୍ରୋପେର ଦାବଦାହ, ଆମେରିକାର ତାଙ୍ଗବେର ସାଥେ ଏକଇଭାବେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଲେ ପାକିସ୍ତାନେର ବନ୍ୟା, ଆମ୍ଫାନ, ଯଶେର ତାଙ୍ଗବେର ନାମ । ଉନ୍ନତ ବିଶେଷ ଅଥନୀତି ଯେ ଧାର୍କା ସାମଲାତେ ପାରେ ଅନୁଭାବ ବା ଉନ୍ନଯନଶିଳ ଦେଶ ବା ଜନଗୋଟୀ ତାର ଅର୍ଥନୈତିକ ଶକ୍ତିତେ ତା ସାମଲାତେ ପାରେ ନା । ଫଳତଃ ଆବାର ହାତ ପାତା ଏବଂ ବଳାଇବାହୁଲ୍ୟ ତା ନିଃଶର୍ତ୍ତେ, ଫଳେ ଉନ୍ନତବିଷ୍ଵ ସୁଲଭେ ନିଜେର ଭୂରାଜନୈତିକ ବା ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ଵାର୍ଥ ଆରୋ ଗୁଛିଯେ ନିତେ ପାରଛେ, ଆରୋ ବେଶୀ କରେ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦ ଲୁଠନେର ଅଧିକାର ହାସିଲ କରାରେ । ଏକି ରାଜନୀତି ନିରାପଦକାରୀ ଲୁଠନେର ଅଥନୀତିକେ ପ୍ରୟୋଗଭୂମିତେ ହାପନ କରେ ତୋ ରାଜନୀତିଟି ।

୧୯ ଶତକେର ଶିଳ୍ପୋର୍ନାତ ଦେଶ ଶିଳ୍ପବିପ୍ଳବେର ପର ସମର୍ଥନ କରେଛି ସାନ୍ତାଜ୍ୟବାଦକେ, ନୂନ୍ୟତମ ସହମର୍ମିତା ଜ୍ଞାପନ କରେ ନି ପ୍ରକୃତିର ଉପର, ଶ୍ରମିକଦେର ଉପର ।

ଏହି ଶୋଷଗେର ସଂପରଗେର ବିରଙ୍ଗନେ ମାନୁଷେର ସଂଗ୍ରାମ ଜନକଲ୍ୟାଣକର ରାଷ୍ଟ୍ରେ ଧାରଣାକେ ଜନ୍ମ ଦିଯେଛି ଯେଥାନେ ନୂନ୍ୟତମ ମଜୁରି, ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟନୀତି ଏବଂ ଅବସରକାଲୀନ ସୁଯୋଗକେ ରାଷ୍ଟ୍ର ନିଜ୍ସ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହିସାବେ ଦେଖେଛି, ୧୯୬୦-ର ଦଶକେ ପ୍ରାକୃତିକ ଭାରସାମ୍ୟକେ ରାଷ୍ଟ୍ର ତାର ଦାୟ ହିସାବେ ସ୍ଵୀକାର କରେଛି । ୧୯୮୦-ର ଦିକେ ଜନକଲ୍ୟାଣକର ରାଷ୍ଟ୍ରେ ଧାରଣାକେ ଆବାର ‘Neoliberal State’ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାତେ ଶୁରୁ କରିଲ (Reganomics ଏର କଥା ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି) ଯେଥାନେ ସରକାରି ଭୂମିକା ହଲ କମ, ଅସାମ୍ୟ ବାଡ଼ତେ ଶୁରୁ କରିଲ, ଉପର ମୁନାଫାର ତୀର ପ୍ରତିଯୋଗିତା ବାଡ଼ତେ ଲାଗିଲ ଆର ପରିବେଶ ବା ଜଲବାୟର କ୍ଷତି ଦ୍ରବ୍ୟ ବେଡ଼େ ଗେଲ ।

ଏହି ଅବସ୍ଥା ବର୍ତମାନ ବିଶେଷ କାହେ ମୂଳ ରାଜନୈତିକ ଦାବି ହତେ ପାରେ Neoliberal State ଥେକେ Green

State-ଏ ରହପାନ୍ତରେ ଦାବି । ପଥ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରେ ସୁସଂହତ ବିକାଶେର ମାଧ୍ୟମେ ପ୍ରକୃତିକେ ନିରାପଦ ରାଖାର, ଜଳବାଯୁକେ ସୁରକ୍ଷିତ ରାଖାର ଦାବି ମୂଳ ରାଜନୈତିକ ଦାବି ହୋକ । ଯେ ପୃଥିବୀତେ ଅସାମ୍ ଥାକବେ ନା । ସମ୍ପଦେର ସୁସମ୍ଭବ ବଣ୍ଟନ ଥାକବେ, ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରତି ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଥାକବେ ।

ନା ହଲେ..

ବସୁନ୍ଧରା ସମ୍ବେଲନେ—ବନ୍ଦବ୍ୟ ରାଖତେ ଗିଯେ ଏକ ଭଦ୍ରଲୋକ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ କରେଛିଲେନ—‘We can pay the bill now, or pay dearly in the future’... ମନେ ପଡ଼ିଛେ ଭଦ୍ରଲୋକେର ନାମ ଫିଡେଲ କାନ୍ଦ୍ରୋ ।

“କଥା ଛିଲ ଉଲ୍ଟେଦିକେ ଯାଓୟା ମାନେ ପ୍ରକୃତି ବିଜୟ ।

ରାଖା ହବେ ବୀଜ ଆରା ମାଟିର ଗଭୀର ।

ମାନୁଷ ଓ ବୃକ୍ଷଶିଖ ଖୁଁଜେ ନେବେ ଆଜନ୍ମେର ତ୍ରାଣ ।

ଧ୍ୱଂସହୀନ ଦିନଲିପି ଲେଖା ହବେ ନଦୀଦେର ତୀରେ ।”

—ରେହାନ କୌଶିକ

ଶିଳ୍ପୀ : ସୋମନାଥ ହୋର

সত্যজিৎের ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥ

ବାଙ୍ଗାଦିତ୍ୟ ବ୍ୟାନାର୍ଜୀ

সত্যজিৎ ରାୟର Filmography-ର ଓପର ଏକବଳକ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରଲେ ଦେଖା ଯାଯ ଯେ ତାର ଚଳଚିତ୍ରଗୁଲିର ମଧ୍ୟେ ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥ ରଚିତ ଚାରଟି ଛୋଟଗଲ୍ଲ ଓ ଏକଟି ଉପନ୍ୟାସ ସ୍ଥାନ ପେଯେଛେ । ଛୋଟଗଲ୍ଲଗୁଲି ହଲ ‘ପୋସ୍ଟମାସ୍ଟାର’, ‘ମଣିହରା’, ‘ସମାପ୍ତ’ ଓ ‘ନଷ୍ଟନୀଡ଼’ ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସଟି ହଲ ‘ଘରେ-ବାଇରେ’ । ଏହାଡ଼ା ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଜନ୍ମଶତବାର୍ଷିକୀ ଉପଲକ୍ଷେ Films Division of India ପ୍ରୋଜିତ ‘Rabindranath Tagore’ ତଥ୍ୟଚିତ୍ରଟିଓ ତିନି ନିର୍ମାଣ କରେନ । ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ସୃଷ୍ଟିର ଜଗତେ ପ୍ରାୟ ଏକଇରକମ ସ୍ଥାନ ପେଯେଛେ ତାର ଅଗ୍ରଜ ଅନେକ ବିଖ୍ୟାତ କଥାସାହିତ୍ୟକରେ ରଚନା ଯେମନ ବିଭୂତିଭୂଷଣ ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟ (‘ପଥେର ପାଁଚଲୀ’, ‘ଅପରାଜିତ’, ‘ଆଶନି ସଂକେତ’), ତାରାଶଂକର ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟ (ଜଲସାଧର, ଅଭିଯାନ), ତେମନିଇ ତାର ସମ୍ମାନ୍ୟିକ କଥାସାହିତ୍ୟକ ଯେମନ ସୁନୀଲ ଗଙ୍ଗୋପାଧ୍ୟାୟ (ପ୍ରତିଦିନ୍ଦ୍ଵୀ, ଅରଣ୍ୟେର ଦିନରାତ୍ରି), ଶଂକର (ସୀମାବନ୍ଦ, ଜନଅରଣ୍ୟ) । ତାଇ ଶୁଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟସୃଷ୍ଟିକେ ଚଳଚିତ୍ରରେ ରୂପଦାନେର ନିରିଖେ ସତ୍ୟଜିତ ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥକେ ଯେ ବିଶେଷ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଯେଛେ ବା ତାର ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେଯେଛେ ଏକଥା ବଲା ଯାଯ ନା । କିନ୍ତୁ ସମ୍ଯକଭାବେ ସତ୍ୟଜିତ ରାୟର ଜୀବନ ଓ ସୃଷ୍ଟିର ଓପର ଆଲୋକପାତ କରଲେ ଆମରା ତାର ଓପର ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥେର ପ୍ରଭାବେର ଗଭିରତା କିଛୁଟା ବୁଝାତେ ପାରିବ ।

ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ଓ ସତ୍ୟଜିତ ରାୟର ସମ୍ପର୍କେର ପ୍ରାଥମିକ ସୁବ୍ରତା ପାରିବାରିକ । ମୈମନମିଶ୍ରର ମସ୍ଯା ଥେକେ ୧୮୭୯ ସାଲେ ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ପିତାମହ ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋର ରାୟଚୌଧୁରୀ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାଲାଭେର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଲକାତାଯ ଏସେ ପ୍ରେସିଡେଲ୍ କଲେଜେ ଭତ୍ତି ହନ । ୧୮୮୪ ସାଲେ ସାଫଲ୍ୟେ ସଙ୍ଗେ ସାତକ ପରୀକ୍ଷାୟ ଉତ୍ତିର୍ଣ୍ଣ ହେଯେ ତିନି ବିଭିନ୍ନ ମୌଳିକ ଓ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ ରଚନାଯ ମନୋନିବେଶ କରେନ ଓ ଏକଇ ସଙ୍ଗେ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମର ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଯେ ସାଧାରଣ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜେ ଯୋଗ ଦେନ । ୧୮୮୬ ସନେ ଏହି ସମାଜେର ବିଶିଷ୍ଟ ସଦସ୍ୟ ଓ ସମାଜମସଂକ୍ଷାରକ ଦ୍ୱାରକାନାଥ ଗଙ୍ଗୋପାଧ୍ୟାୟେର କନ୍ୟା ବିଧୁମୁଖୀକେ ବିବାହ କରେନ ଓ ଏକେ ଏକେ ଏଂଦେର ସନ୍ତାନ ସୁଖଲତା, ସୁକମାର, ପୁଣ୍ୟଲତା, ସୁବିନ୍ୟ, ଶାନ୍ତିଲତା ଓ ସୁବିମଳ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରେନ । ସାଭାବିକଭାବରେ ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜେର ଅଷ୍ଟା ଓ ସମାଜପତି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରେର ସଙ୍ଗେ ତାର ପରିଚୟ ଓ ସଖ୍ୟ ଗଡ଼େ ଓଠେ ଏବଂ ଦୁଇ ପରିବାରେର ମଧ୍ୟେ ଏକ ନିବିଡ଼ ଯୋଗସ୍ତ୍ର ସ୍ଥାପିତ ହୁଏ । ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥେର ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଦେର ମତୋ ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋରଓ ଗାନ୍ଧାଜିନାର ଚର୍ଚାୟ, ବ୍ରାହ୍ମସଙ୍ଗୀତ ରଚନା ଓ ପରିବେଶନ, ଧର୍ମ ଓ ସଂକ୍ଷତି ଚର୍ଚାୟ ବିଶେଷ ପାରଦର୍ଶିତାର ପରିଚୟ ରାଖେନ । ଏମନକି ତିନି କିଛୁ ରବିନ୍ଦ୍ରସଙ୍ଗୀତର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ଓ କରେନ । ଏହି ଧର୍ମ ଓ ସଂକ୍ଷତିଚର୍ଚାର ଧାରା ଦୁଇ ପରିବାରେର ପରବତୀ ପ୍ରଜନ୍ମର ମଧ୍ୟେ ସାର୍ଥକଭାବେ ପ୍ରବାହିତ ହେଯାର ଫଳେ ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋରେର ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିରା ବିଶେଷ କରେ ସୁକମାର ରାୟ ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥେର ବିଶେଷ ସ୍ନେହଭାଜନ ହେଯେ ପଡ଼େନ । ଏଥାନେ ଉଲ୍ଲେଖ ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ଏହି ଦୁଇ ପରିବାରେର ମଧ୍ୟେ ଯୋଗସ୍ତ୍ର ସ୍ଥାପନ କରଲେଓ ତା କଥନଗୁଡ଼ି ଉଭୟ ପରିବାରେ ମୁକ୍ତଚିନ୍ତା ଓ ଉଦାର ସଂକ୍ଷତିଚର୍ଚାର ଅନ୍ତରାୟ ହେଯେ ଦାଙ୍ଡାୟନି । ଏମନକି ପାରିବାରିକ ଓ ସାମାଜିକ ମେଲାମେଶାର କ୍ଷେତ୍ରେ ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥେର ପରିବାର ଯେମନ ଗିରିନ୍ଦ୍ରନାଥେର ବାଢ଼ିର ଦୋଲ ଦୁର୍ଗୋଂସବେ ସାମିଲ ହତେନ, ବା ଅବନୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଗଗନେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଛିଲେନ ତାଦେର ରବିକାକାର ପରମ ସ୍ନେହାସନ, ତେମନିଇ ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋରେର ପାଁଚ ଭାଇୟେର ମଧ୍ୟେ ସାରଦାରଙ୍ଗନ ଓ ମୁକ୍ତରଙ୍ଗନ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ ନା କରଲେଓ ତାଦେର ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ ଭାଇୟେର ପାରିବାରିକ ବନ୍ଧନ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଛିଲ । ଏ ବିଷୟେ ସତ୍ୟଜିତ ତାର ସ୍ମୃତିକଥାଯ ଲିଖେଛେ ‘...ପୁଜୋର ଘର ଥେକେ ଶୋନା ଯେତ ଶାଖ ଆର ଘଟାର ଶବ୍ଦ, ଖୁଡ଼ିମା-ଠାକୁମାରା ପ୍ରସାଦ ଏନେ ଖାଓ୍ୟାତେନ ଆମାଦେର । କିନ୍ତୁ ଏହି ତଫାଂ ସନ୍ତୋଷ ଓ ଦେର ପର-ପର ମନେ ହେଯନି

କଥନୋଓ । ସତି ବଲତେ କି, ଏକ ଧର୍ମର ବ୍ୟାପାରେ ଛାଡ଼ା ଠାକୁରଦାଦାଦେର ଭାଇୟେ ଭାଇୟେ ମିଳ ଛିଲ ଅନେକ । ହିନ୍ଦୁ ସାରଦା, ମୁକ୍ତିଦା ଯେମନ ଖେଳାଧୂଳା କରତେନ, ମାଛ ଧରତେନ, ତେମନିଇ କରତେନ ବ୍ରାହ୍ମ କୁଳଦା ।' ଏର ଥେକେ ପ୍ରତୀଯମାନ ହୟ ଯେ ଧର୍ମୀୟ ସଂକାରିଗ୍ରହଣକାରୀ ଦୂର ସରିଯେ ଆନନ୍ଦେର ପ୍ରକରଣଗୁଲିର ସନ୍ଧାନ ଓ ଚର୍ଚା କରାର ମଧ୍ୟେଇ ଯେ ଜୀବନେ ସାର୍ଥକତା, ଏଇ ଚେତନା ଜୋଡ଼ାସାଁକୋ ଠାକୁର ପରିବାରେର ମତୋ ଗଡ଼ପାରେର ରାଯ ପରିବାରେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବାହିତ ଛିଲ । ଏଇ ଜୀବନବୋଧେଇ ଛିଲ ତାଁଦେର ସୃଷ୍ଟିଶିଳତାର ଚାବିକାଠି ।

ବାଂଲାର ସାହିତ୍ୟ ସଂକ୍ଷତି ଚର୍ଚାଯ ଜୋଡ଼ାସାଁକୋ ଠାକୁରାଭ୍ରାତୀ ଓ ଗଡ଼ପାରେର ରାଯ ପରିବାର ଯେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଭୂମିକା ନିଯେଛିଲେନ ତା କମବେଶୀ ସବାରଇ ଜାନା । ବଞ୍ଚତ୍ତଃ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରେ ଏହି ଦୁଇ ପରିବାରେର ମିଥିକ୍ରିୟା ବାଂଲା ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଜଗତକେ ନତୁନ ଉଚ୍ଚତାଯ ନିଯେ ଯାଯ । ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋରର ରଚନାର ଉତ୍ସାହଦାତା ଓ ସମାଲୋଚକ ଛିଲେନ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ । ଏହି ବିଷୟେ, ପୁଣ୍ୟଲତା ଚଞ୍ଚବତ୍ତୀ, ତାଁର 'ଛେଲେବେଳୋର ଦିନଗୁଲି' ଗ୍ରହେ ଲିଖେଛେ 'ବାବାର ନତୁନ ବଇ ବେରୋଲେଇ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରେ, ଆରୋଓ ଲିଖିବାର ଉତ୍ସାହ ଦିଯେ ତିନି ଚିଠି ଲିଖିତେନ । ରାମାଯଣ ମହାଭାରତ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶୀ ଗଙ୍ଗା ଶୈଷି ହଲେ 'ବିଦେଶୀ' ଗଙ୍ଗେର ଭାଣ୍ଡାରେ ହାତ ଦିତେ ତିନି ବାବାକେ ଅନୁରୋଧ କରେଛିଲେନ, କତଙ୍ଗୁଳି ବିଦେଶୀ ବହୁଯେର ନାମଓ ବଲେଛିଲେନ ।' ରାମାଯଣ, ମହାଭାରତ, ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତି ପାଠତ ତା ଥେକେ ସାହିତ୍ୟକ ଉପାଦାନ ଗ୍ରହଣ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ମତୋଇ ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋର ଓ ସୁକୁମାର ଛିଲେନ ସିଦ୍ଧହଣ୍ଠ । ଛେଲେବେଳୋଯ ଧନଦାଦୁର ଥେକେ ଶୋନା ମହାଭାରତର କାହିନୀ ଯେ ତାଁକେ ଭୀଷଣଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରେଛିଲ ତା ତାଁର ସ୍ମୃତିକଥାଯ ସତ୍ୟଜିତ ଉପ୍ଲେଖ କରେଛେ । ଫେଲୁଦାର 'ଗୋଲକଧାମ ରହସ୍ୟ' କାହିନୀତେ ମହାଭାରତର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଓ 'ସୁକୁମାର ରାଯ' ତଥ୍ୟଚିତ୍ରେ ଲକ୍ଷଣେର ଶକ୍ତିଶେଳ ନାଟକେର କିଯାଦଂଶ ସଂଯୋଜନେର ମାଧ୍ୟମେ ତିନି ଏହି ଦୁଇ ମହାକାବ୍ୟେର ପ୍ରତି ତାଁର ଆକର୍ଷଣକେ ସ୍ଵାକୃତି ଦିଯେଛେ । ଏକଇ କଥା ପ୍ରୟୋଜ୍ୟ ବିଦେଶୀ ସାହିତ୍ୟ ପାଠ ଓ ଅନୁବାଦେର ମାଧ୍ୟମେ ତା ରମଣହଣ ଓ ପରିବେଶନ କରାର କ୍ଷେତ୍ରେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଉତ୍ସାହେ ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋର ଓ ସୁକୁମାର ଦେଶ-ବିଦେଶେର ସାହିତ୍ୟେର ଜଗତ ଶିଶୁକିଶୋରଦେର କାହେ ଏତିଇ ସୁଖପାଠ୍ୟ କରେ ତୁଲେ ଧରେନ ଯେ ଆଜିଓ ତା ପାଠକଦେର ମୁଢ଼ କରେ । ସତ୍ୟଜିତ ଛୋଟ ଥେକେଇ ବିଦେଶୀ ସାହିତ୍ୟେର ମନୋଯୋଗୀ ପାଠକ ଛିଲେନ ଯା ପରବତୀକାଳେ ତାକେ ବିଭିନ୍ନ ବିଦେଶୀ ପରିଚାଳକଦେର ଚଳାଚିତ୍ର ଦେଖା ଓ ବୋାର କ୍ଷେତ୍ରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ଓ ତାର ବାରବାରେ ଗଦେ ବୁଦ୍ଧିଦୀପ୍ତ ସାହିତ୍ୟରଚନାର ଭିତ୍ତି ଗଡ଼େ ଦେଯ ।

ସଙ୍ଗୀତେର କ୍ଷେତ୍ରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ପ୍ରଭାବ ଗଡ଼ପାରେର ରାଯ ପରିବାରେର ଓପର ସାହିତ୍ୟେର ଥେକେଓ ବେଶୀମାତ୍ରାୟ ପଡ଼େଛିଲ । ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋର ଛିଲେନ ସଙ୍ଗୀତେର ଏକଜନ ସମ୍ବାଦାର ଓ ଭ୍ରମ୍ଭ ଏବଂ ବେହାଲାବାଦନେ ପାରଦର୍ଶୀ ଶିଳ୍ପୀ । ତିନି ବିଭିନ୍ନ ବାଦ୍ୟଯସ୍ତ୍ର ନିଯେ ମୌଳିକ ଗବେଶଣା କରେନ ଓ ଦେଶୀବିଦେଶୀ ସ୍ଵରଳିପି ରଚନାର ଏକଜନ ବିଶେଷଜ୍ଞ ହିସେବେ ଖ୍ୟାତ ହନ । ରବୀନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗୀତେର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ଛାଡ଼ାଓ ତିନିଇ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଗାନେ ପ୍ରଥମ 'ସ୍ଟାଫ ନୋଟେଶନ' କରେନ ଯା 'ଇଂଲ୍ୟାନ୍ଡେ ସଙ୍ଗୀତ ବିଶାରଦ ଫଞ୍ଚ ସ୍ଟ୍ୟାଂଗ୍ୟୋଜେ ତାଁର ବିଖ୍ୟାତ 'ଦ୍ୟ ମିଡ଼ିଜିକ ଅଫ ହିନ୍ଦୁଶାନ' ଗ୍ରହେ ବ୍ୟବହାର କରେନ । ସୁକୁମାର ଛିଲେନ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଗାନେର ବିଶେଷ ଅନୁରାଗୀ । ସଭାବଜାତ କୌତୁକପ୍ରିୟତାଯ ତିନି ଅନେକ ରବୀନ୍ଦ୍ରଗାନେର ପ୍ରୟାରୋଡ଼ କରେଛିଲେନ, ଯେମନ 'ଆମାଦେର ଶାନ୍ତିନିକେତନ' ଏର କଥା ଓ ସୁରେ ଆଦିଲେ ତିନି ରଚନା କରେଛିଲେନ ତାଁର ସୃଷ୍ଟି 'ମନ୍ଦା କ୍ଲାବେର' ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ 'ମନ୍ଦା ସମ୍ବିଲନ' । ରବୀନ୍ଦ୍ରସଙ୍ଗୀତେର ଆଦିଲେ ତିନି ଅନେକ ଗଭୀର ଉପଲବ୍ଧିର ଗାନେ ରଚନା କରେନ ଯାର ଉଦାହରଣ— 'ଛିଲ ଯେ ପରାଗେର ଅନ୍ଧକାରେ' ଓ 'ଶ୍ରାବଣେର ଧାରାର ମତ ପଡ଼ୁକ ଝାରେ' ରବୀନ୍ଦ୍ରସଙ୍ଗୀତ ଦୁଟିର ସୁରେର ଆଦିଲେ ତିନି ରଚନା କରେନ ଯଥାକ୍ରମେ: 'ପ୍ରେମେର ମନ୍ଦିରେ ତାଁର ଆରତି ବାଜେ' ଏବଂ 'ନିଧିଲେର ଆନନ୍ଦଜ୍ଞାନ' । ବାବା ଓ ଠାକୁରଦାର ସଙ୍ଗୀତ ଚର୍ଚାର ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ଥେକେ ତିନି ବିଖ୍ୟାତ ସୁରକାରଦେର ସୁରସୃଷ୍ଟି ସମସ୍ତେ ଗଭୀର ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରେନ । ପରବତୀକାଳେ

ଏই ସୁରେର ଆବେଦନ ଓ Symphonisation, Orchestration ପ୍ରଭୃତି ସାଙ୍ଗିତିକ ଧାରଣା ନିଜେର ଚଳଚ୍ଛିତ୍ରେ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା ଓ ପରିଚାଳନାର କ୍ଷେତ୍ରେ କାଜେ ଲାଗାନ । କିନ୍ତୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରସଙ୍ଗୀତର ଜଗଃ ସମସ୍ତଙ୍କେ, ତା'ର ଆଗ୍ରହ ଓ ଅନୁରାଗେର କେନ୍ଦ୍ରେ ରଯୋହେନ ତା'ର ମା ସୁପ୍ରଭା ରାୟ, ଯିନ ସ୍ୟାଂ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର କାହିଁ ଥେକେ ରବୀନ୍ଦ୍ରସଙ୍ଗୀତର ତାଲିମ ପେଯେଛିଲେନ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତା'ର ଏହି ପିଯ ପାତ୍ରାଟିର ସଙ୍ଗେ ମେହେମ ସୁକୁମାରେର ବିରୋତେ ନିଜେ ଉପାସିତ ଛିଲେନ ।

ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ଛୋଟ ମାସି କଳକ ଦାଶଓ ଛିଲେନ ଏକ ଅସାମାନ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ଶିଳ୍ପୀ । ଏହିର ସାହଚର୍ଯ୍ୟେ ଛୋଟ ବୟାସେଇ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଗାନେର ବିଶୁଦ୍ଧଧାରାର ସଙ୍ଗେ ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ପରିଚଯ ଘଟେ । ଯା ତାକେ ଏହି ଗାନେର ଗଭୀର ମର୍ମ ଉପଲବ୍ଧି କରତେ ସାହାଯ୍ୟ କରେଛି । ଏର ସାର୍ଥକ ପ୍ରୟୋଗ ତିନି କରେଛେ ତା'ର ବିଭିନ୍ନ ଚଳଚ୍ଛିତ୍ରେ । କିଶୋରକୁମାରେର କଟେ ‘ଚାରଙ୍ଗତା’ ଚଳଚ୍ଛିତ୍ରେ ‘ଆମି ଚିନି ଗୋ ଚିନି ତୋମାରେ’ର ରୋମ୍ୟାନ୍ତିକତା, କାଥନଙ୍ଗଞ୍ଜା ଚଳଚ୍ଛିତ୍ରେ ‘ଏ ପରବାସେ ରବେ କେ’-ର ଗଭୀର କରଣ ଆର୍ତ୍ତ, ଜନତାରଣ୍ୟ ଚଳଚ୍ଛିତ୍ରେ ଆବହେ ବାଜାତେ ଥାକା ‘ଛାଯା ସନାଇଛେ ବଲେ ବନେ’-ର ଯେ ବେଦନାମଯ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ତା ଏହି ଗାନଗୁଲିର ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଶ୍ୟଗୁଲିକେ ଅପରାଦ ବ୍ୟଞ୍ଜନାମଯ ଓ ଅର୍ଥବହ କରେ ତୁଲେଛେ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତଥ୍ୟଚିତ୍ରେ ସତ୍ୟଜିତ ନୟାଟି ରବୀନ୍ଦ୍ରସଙ୍ଗୀତ (କିଛୁ ଆଂଶିକ) ବ୍ୟବହାର କରେଛେ । ଏହି ସଞ୍ଚାରିତ ଗାନେ ତିନି ଶୁଣୁ ଯେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଗାନେର ସୁରେର ବୈଚିତ୍ର୍ଯ ଓ ବାଣିର ଗଭୀରତାକେ ସ୍ପର୍ଶ କରେଛେ ତାହିଁ ନୟ, ଶ୍ରଷ୍ଟାର ମାନବତାବାଦ ଓ ପ୍ରକୃତିପ୍ରେମିକ ସତ୍ତ୍ଵକେଣ ଦର୍ଶକଦେର କାହିଁ ସାର୍ଥକଭାବେ ତୁଲେ ଧରେଛେ । ବିଭିନ୍ନ ସାକ୍ଷାତକାର ସୁତ୍ରେ ଏବଂ ‘ରବୀନ୍ଦ୍ରସଂଗୀତେ ଭାବନାର କଥା’ ନାମେ ଏକଟି ଲେଖ୍ୟ ‘ରବୀନ୍ଦ୍ରସଂଗୀତ’ ସମ୍ପର୍କେ ସତ୍ୟଜିତ ରାୟ-ଏର ପ୍ରଗାଢ଼ ଅନୁଭବ ଓ ଭାବନା-ଚିନ୍ତାର ପରିଚଯ ମେଲେ ।

ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପେର କ୍ଷେତ୍ରେ ଗଡ଼ପାରେର ରାୟ ପରିବାରେର ଐତିହ୍ୟ ଜୋଡ଼ାସାଁକୋର ଠାକୁର ପରିବାରେର ଥେକେ କିଛୁଟା ପ୍ରାଚୀନ ଏବଂ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଏବଂ ଦୁଇ ଭାଇପୋ ଅବନୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ ଗଗନେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ହିସାବେ ଖ୍ୟାତ ହେଉଥାର ଅନେକ ଆଗେ ଥେକେଇ ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋର ଓ ସୁକୁମାର ତା'ଦେର ଚିତ୍ରକଳ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚଯ ଦେନ । ସୁଖେନ ବିଶ୍ୱାସେର ଲେଖା ଥେକେ ଆମରା ଜାନତେ ପାରି ଯେ ‘ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋରର ଅଁକା ଦେଖେ ମୁଦ୍ରି ହେଯ ଯେତେନ’ । ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋର ଓ ସୁକୁମାର ତା'ଦେର ଲେଖା କାହିଁନି ଓ ପଦ୍ୟଗୁଲିକେ ସାଜିଯେ ତୋଲାର ପ୍ରୟାସେ ରେଖାଚିତ୍ର, ପ୍ରଚ୍ଛଦ-ଚିତ୍ରଣ, ଓ ଶିଳ୍ପବିଦ୍ୟା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟେ ପାରଦର୍ଶୀ ହେଯ ଓଠେନ । ଅପରପକ୍ଷେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ ତା'ର ଆତୁଷ୍ପୁତ୍ରଦ୍ୱାରା ଛିଲେନ ମୂଳତଃ ଚିତ୍ରକର (painter) କିନ୍ତୁ ଏକ ବିଷୟେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଓ ସୁକୁମାରେର ଅନ୍ଧନଚର୍ଚାର ମିଳ ଛିଲ । ଦୁଇନେଇ ଛବି ଆଁକତେନ ପ୍ରାଣେର ଟାନେ । ଶୈଶବେ ପିତୃହାରା ସତ୍ୟଜିତ ତା'ର ସ୍ମୃତିକଥାଯ ପିତାର ଏକଟିଇ ମାତ୍ର ସ୍ମୃତିର କଥା ଉପ୍ଲେଖ କରେଛେ । ‘ଗନ୍ଧାର ଓପର ସୋଦପୁରେର ବାଡୀର ଟଠୋନ୍ଟା ମନେ ଆଛେ । ଏକଦିନ ବାବା ଛବି ଆଁକଛେ ଘରେ ଜାନଲାର ଧାରେ ବସେ ।’ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପେର ପ୍ରତି ଏହି ଅନ୍ତରେର ଟାନ ସତ୍ୟଜିତ ଛୋଟ ଥେକେଇ ଅନୁଭବ କରନେ, ଯା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାଯ ବିକଶିତ ହଲ ଶାନ୍ତିନିକେତନେ ଚାରଙ୍ଗଶିଳ୍ପେର ପାଠ ନିତେ ଏସେ । ସେଥାନେଇ ତା'ର ପ୍ରଥମ ପରିଚଯ ହେଯ ପଲ୍ଲୀପ୍ରକୃତିର ସଙ୍ଗେ, ଆର ଗୁରୁ ହିସେବେ ପାନ ନନ୍ଦଲାଲ ବସୁ, ବିନୋଦବିହାରୀ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାଯେର ମତୋ ପ୍ରଥିତଯଶା ଶିଳ୍ପୀଦେର । ଏଥାନେ ତିନି ଶିଥିଲେନ ରେଖା ଓ ରଙ୍ଗେ ବିବିଧ ବ୍ୟବହାର, ପରିଚିତ ହଲେନ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପେର ନାନା ଆଙ୍ଗିକେର ସଙ୍ଗେ । ତା'ର ପ୍ରଥମ କର୍ମଜୀବନେ ପ୍ରବେଶ ଏହି ଆଁକାରଇ ସୁତ୍ରେ, କୀମାର ଓ କୀମାର କୋମ୍ପାନୀର ଆର୍ଟ ଭିସୁଯାଲାଇଜାର ପଦେ । ପରେ ବାଣିଜ୍ୟକ ଶିଳ୍ପୀ ହିସାବେ ଯୋଗ ଦେନ ସିଗନେଟ୍ ପ୍ରେସେ । ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପୀ ଓ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଅନ୍ଦା ମୁଣ୍ଡୀ ଛିଲେନ ଏହିକ୍ଷେତ୍ରେ ତା'ର ସହକର୍ମୀ ଓ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ । ଏହି ପରେ ସତ୍ୟଜିତ ସୃଷ୍ଟି କରେନ ଅପୂର୍ବ ସବ ପୁଷ୍ଟକ-ଏର ପ୍ରଚ୍ଛଦ ଅଲକ୍ଷଣ ଏବଂ ବିଜାପନୀ ଚିତ୍ର । ସତ୍ୟଜିତର ଏହି ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଭା ଓ ଚାରଙ୍ଗବିଦ୍ୟା ବିଶେଷକାଜେ ଲେଗେଛିଲ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳେ ତା'ର ଚଳଚ୍ଛିତ୍ରେର ପ୍ରଚାରପତ୍ର ପଟଭୂମି ଓ ବେଶଭୂଷାର ନକ୍ଷା ପ୍ରସ୍ତୁତିତେ । ସନ୍ଦେଶ ପାତ୍ରିକା ଓ ନିଜସ୍ଵ କାହିଁନିଗୁଲିର ଚିତ୍ରଣେ ତା'ର ସୃଷ୍ଟ ରେଖାଚିତ୍ରଗୁଲି ଆଜିଓ ପାଠକଦେର ମୁଦ୍ରି ଆକର୍ଷଣୀୟର ବିଷୟ ।

ଶିଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚାର ବିଷୟଗୁଲି ବ୍ୟାତିରେକେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଆରଓ କିଛୁ ଚାରିତ୍ରିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସୁକୁମାର ରାୟ ଓ ପୁତ୍ର ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ମଧ୍ୟେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରା ଯାଯାଇ। ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଗଭୀର ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ସମାଜଚେତନା ତାଁର ‘ଜାତୀୟତାବାଦ’ ଓ ‘ସଭ୍ୟତାର ସଙ୍କଟ’ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବନ୍ଧେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା, ଯଦିଓ ତିନି କଥନଓଇ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ରାଜନୀତିତେ ଅଂଶପ୍ରହଳଣ କରେନନି। ତେମନିଇ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବେ ରାଜନୀତିତେ ଅଂଶପ୍ରହଳଣ ନା କରଲେଓ ଗଡ଼ପାରେର ରାୟ ପରିବାରେର ସଦସ୍ୟଦେର ସମାଜଚିନ୍ତା ଓ ରାଜନୈତିକ ଚେତନାଯ କୋନୋ ଅଭାବ ଛିଲ ନା। କୋନୋ ବିଶେଷ ରାଜନୈତିକ ବକ୍ତ୍ବ୍ୟ ବା ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରକାଶ ନା ପେଲେଓ ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ବିଭିନ୍ନ ଚଲଚିତ୍ରେ ତାଁର ସମୟେର ନାନା ଆର୍ଥ-ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା ଓ ଅସମ୍ଭବିତକେ ତୁଲେ ଧରା ହୋଇଥିଲା। ତାଁର କଳକାତା ଟ୍ରିଲଜିର ସିନେମାଗୁଲିତେ (ପ୍ରତିବନ୍ଧୀ, ସୀମାବନ୍ଦ, ଜନ-ଅରଣ୍ୟ) ଉତ୍ସାହ ଓ ବେକାର ସମସ୍ୟା, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ଦୁର୍ନୀତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାସ୍ତବସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା। ‘ନାୟକ’ ସିନେମାତେ ଉଠାନ୍ତି ନାୟକ ଅରିବନ୍ଦମ ମୁଖାର୍ଜୀର ଦୁଃଖ କାରଖାନାର ଶ୍ରମିକଦେର ଆନ୍ଦୋଳନେ ସାମିଲ ହେଉଥାର କ୍ଷେତ୍ରେ ଯେ ଦ୍ଵିଧା-ଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵ ତା ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ବାଙ୍ଗଲୀର ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାନଗତ ମାନସିକତାର ଏକ ଅନ୍ବଦ୍ୟ ପ୍ରତିଚ୍ଛବି। ଶହରେ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ବାଙ୍ଗଲୀ ସମାଜେର ମାନସିକତା ଓ ସଙ୍କଟ ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ଏକ ପ୍ରିୟ ବିଷୟ ଯା ତାଁର ବିଭିନ୍ନ ଚଲଚିତ୍ରେ ଫୁଟେ ଉଠେଇ ଯେମନ ଗଣଶକ୍ତି, ଶାଖାପରିଶାଖା, ଆଗନ୍ତୁକ ପ୍ରଭୃତି।

ତ୍ରୀଡା ଓ ଶରୀରଚର୍ଚାର କ୍ଷେତ୍ରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଯେ ଉତ୍ସାହ ଉଦ୍‌ଦୀପନା ତା’ ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ପରିବାରେଓ ପ୍ରବଲଭାବେ ବିଦ୍ୟମାନ ଛିଲ। ଏକେତେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ‘ବାଲକଦେର ମନେ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧର ଓ ଅଙ୍ଗ୍ରେଷ୍ୟଙ୍କେ ନୈପୁଣ୍ୟ ସାଧନେ’ ସୀମିତ ଥାକଣେଓ ଉପେନ୍ଦ୍ରକିଶୋରେର ଭାଇ ଓ ଭାଗିନୀରେର ସାବେକ କଳକାତାର ତ୍ରୀଡା ଜଗତେ ପ୍ରତିଭାର ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ସ୍ଵାକ୍ଷର ରେଖେଛିଲେନ, ବିଶେଷ କରେ କ୍ରିକେଟ ଖେଳାୟ। ଏ ବିଷୟେ ସତ୍ୟଜିତ ତାଁର ସ୍ମୃତିକଥାଯ ଲିଖେଛେ, ‘କ୍ରିକେଟ ଶୁରୁ କରେନ ସାରଦା ତାରପର ସେଟା ରାୟ ପରିବାରେ ହିନ୍ଦୁ ବ୍ରାନ୍ଡା ସବଦିକେ ଛାଡ଼ିଯେ ପଡ଼େ।’ ଶାନ୍ତିନିକେତନେର ଯୁଯୁଂସୁ ଶିକ୍ଷକ ତାକାସାକି ପରବତୀକାଳେ କଳକାତାଯ ଚଲେ ଏଲେ ସତ୍ୟଜିତ ଓ ତାଁର ଛୋଟକାକା ସୁବିମଳ ରାୟ ତାଁର କାଛେ ଜୁଡୋର ପାଠ ନିତେ ଯେତେନ। ଏର ସରମ ବିବରଣ ତାଁର ସ୍ମୃତିକଥାଯ ପାଓଯା ଯାଯାଇ। ସେଇ ସୁତ୍ରେଇ ହୟତ ତାଁର ସୃଷ୍ଟି ଗୋରେନ୍ଦା ଚରିତ୍ର ଫେଲୁଦା ମାର୍ଶାଲ ଆର୍ଟେ ପାରଦଶୀ ହେଁ ବୋଷାଇଯେର ବୋଷେଟେ ଦମନ କରେ।

ଏହି ନିବନ୍ଧ ଯେଥାନେ ଥେକେ ଶୁରୁ ହେଁଥିଲା, ଏବାର ସେଇ ପ୍ରସଙ୍ଗେଇ ଫିରେ ଆସି। ସତ୍ୟଜିତ ରାଯେର ପରିଚାଳନାଯ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଯେ ଗନ୍ଧ-ଉପନ୍ୟାସଗୁଲି ଚଲଚିତ୍ରାୟିତ ହୋଇଥିଲେ ସେଗୁଲି ପର୍ଯ୍ୟାଳୋଚନା କରଲେ ଥିଥମେଇ ଯେ ବିଷୟାଟି ନଜରେ ଆସେ ତା ହଲ ସଂଖ୍ୟାଯ ସ୍ଵନ୍ନ ହଲେଓ ଉତ୍କ ସିନୋଗୁଲି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ସମ୍ବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟଚେତନା ଓ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତିନିଧି ସ୍ଥାନୀୟ। ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର କାହିଁନିର ସ୍ଥାନ-କାଳ-ପାତ୍ର ଅଧିକାର୍ଶୀତି ବାଂଲାର ପଲ୍ଲିପ୍ରକୃତିର ମଧ୍ୟେ ବେଡ଼େ ଓଠେ ଓଠେ ସମସାମ୍ୟିକ ସ୍ଵଚ୍ଛଲ ପରିବାରେର ମାନୁସଙ୍ଗଜନ। ଗଲ୍ଲେର ବିଷୟଓ ଏହି ସାଧାରଣ ମାନୁସଗୁଲିର ନିତ୍ୟଦିନେର ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ମିଳନ-ବିରହ, ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ। ଚରିତ୍ରଦେର ଆନ୍ତଃସମ୍ପର୍କ ଓ ତାଁଦେର ଜୀବନେର ନାନା ଘାତ-ପ୍ରତିଘାତେର ମଧ୍ୟଦିନେ ମାନବିକ ମୂଳ୍ୟବୋଧ ଓ ଜୀବନେର ପରମ ସତ୍ୟଗୁଲିର ପ୍ରକାଶଇ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ସାହିତ୍ୟକେ ଚିରକାଳୀନ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାରେ ଆସନେ ବସିଯେଛେ। ଆର ସତ୍ୟଜିତ ଚଲଚିତ୍ରେର ଭାଷା ଦିଯେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ସାହିତ୍ୟର ଏହି ସାରମର୍ମକେଇ ତୁଲେ ଧରେଛେନ। ତିନକଣ୍ୟା ସିରିଜେର ସିନୋଗୁଲିତେ ଯେ ଅନ୍ତଃସ୍ଥିତ ଓ ମରମି ମନ ନିଯେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ବାଂଲାର ପଲ୍ଲିବାଲାଦେର ଚରିତ୍ରଗୁଲି ଏଁକେଛେନ, ସତ୍ୟଜିତ ତାକେ ଭାବ ଓ ବ୍ୟଞ୍ଜନ୍ୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣରପେ ଫୁଟିଯେ ତୁଲେଛେନ। ‘ପୋସ୍ଟମାସ୍ଟାର’ ଗଲ୍ଲେର ସ୍ଵଜନହିଁନ ପଲ୍ଲିବାଲିକା ରତନ ଓ ଚାକୁରୀସୁତ୍ରେ ଗ୍ରାମେ ଆସା ପୋସ୍ଟମାସ୍ଟାରେର ମଧ୍ୟେ ଗଡ଼େ ଓଠେ ଓଠେ ମେହ ଓ ନିର୍ଭରତାର ଯେ ବନ୍ଧନ ତା ଆକସ୍ମିକ ଛିନ୍ନ ହେଁଥାଯାଇ ରତନେର ଯେ ଗଭୀର ମର୍ମବେଦନା ତା ଚଲଚିତ୍ରେ ସାର୍ଥକଭାବେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିଲା। ‘ମନିହାରା’ ଗଲ୍ଲେ ଅଳକ୍ଷାର ଅନୁରାତ୍ମ ଶ୍ରୀର ପ୍ରତି ସ୍ଵାମୀର ଅବୁବାପ୍ରେମେର କରଣ ଓ ଭୟକ୍ଷର ପରିଣତିର ମାଧ୍ୟମେ ଲେଖକ ମନେର ଯେ ବିଚିତ୍ରଗତି ଓ ଗଲ୍ଲେର କଥକେର ରୋମାଞ୍ଚପିଯତା ପ୍ରକାଶ

କରେଛେନ ତା ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ଚଲଚିତ୍ରାୟନେ ଏକ ବିଶେଷ ମାତ୍ରା ପେଯେଛେ। ‘ସମାପ୍ତି’ ଗଲ୍ଲେ ଏକ ଦୁରସ୍ତ ପଲ୍ଲୀ-ବାଲାର ମନେ ବିବାହ ଓ ତଦ୍ପରବତ୍ତୀ ବିଭିନ୍ନ ଅଭିଜ୍ଞତାର ମଧ୍ୟେ ଦିଯେ ପ୍ରେମ ଓ ନାରୀସନ୍ତାର କ୍ରମ ଉନ୍ମିଳନ ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ଚଲଚିତ୍ରରେ ଅନବଦ୍ୟ ମାଧୁର୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପୋଯେଛେ। ‘ନଷ୍ଟଗୀଡ଼’ ଗଲ୍ଲଟି ଅବଲମ୍ବନେ ‘ଚାରଙ୍ଗଲତା’ ଚଲଚିତ୍ରଟିକେ ଅନେକ ବିଶେଷଜ୍ଞ ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୃଷ୍ଟିର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଯେ ଥାକେନ। ଗଲ୍ଲେ ସ୍ଵଚ୍ଛଳ ସଂସାରେ ତରଣୀବଧୁ ଚାରଙ୍ଗଲତା ସ୍ଵାମୀ ଭୂପତିର ନିଜବୃତ୍ତିତେ ସଦାବ୍ୟସ୍ତତାର କାରଣେ ନିଜେକେ ସଙ୍ଗୀହିନ ଓ ଅବହେଲିତ ବୋଧ କରତେ ଥାକେ। କଲ୍ପନାପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟଯଶଃ ପ୍ରାର୍ଥୀ ଦେବର ଅମଲେର ମଧ୍ୟେ ମେ ତାର ମନେର ଦୋସର ଖୁଁଜେ ପାଯ ଏବଂ ସର୍ବଦା ତାକେ ଏକାନ୍ତ ନିଜେର କରେ ପେତେ ଚାଯ। କିନ୍ତୁ ନାନା ଘଟନାଚକ୍ରେ ଏହି ସମ୍ପର୍କ କରଣ ପରିଗତିର ଦିକେ ଏଗିଯେ ଚଲେ। ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଗଲ୍ଲେ ଅଭିମାନୀ ଓ ଆବେଗପ୍ରବନ୍ଧ ଏହି ଗୃହବ୍ୟୁଟିର ମନେର ଦ୍ଵିଧା-ଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵ, ଭାଲୋବାସା ଓ ନିଃସଂତ୍ତ ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ଚଲଚିତ୍ରରେ ଏତେ ନାନ୍ଦନିକ ଓ ସଂବେଦନଶୀଳ ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଯେଛେ ଯେ ତା ବିଶେର ସମସ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତେର ଦର୍ଶକଦେର ହାଦ୍ୟ ଆପ୍ନୁତ କରେଛେ। ‘ଘରେ ବାଇରେ’ ଉପନ୍ୟାସେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଉପରେ ଜାତୀୟତାବାଦ ବିରୋଧୀ ମନୋଭାବ ଓ ମାନବତାବାଦକେ ଜାତୀୟତାବାଦେର ଓପରେ ସ୍ଥାନ ଦେଓଯାର ବିସ୍ୟାଟି କାହିଁନିର ଚାରିତ୍ରଦେର ନାନା ଘାତ-ପ୍ରତିଘାତେର ମଧ୍ୟ ଦିଯେ ଯେତ୍ତାବେ ଫୁଟେ ଉଠେଛେ ସତ୍ୟଜିତ ଚଲଚିତ୍ରର ଭାଷାତେ ସେଟିକେ ସାର୍ଥକଭାବେ ତୁଲେ ଧରେଛେନ।

ନିତାନ୍ତ ଶୈଶବେ ମାୟେର ହାତ ଧରେ ପିତୃହାରା ସତ୍ୟଜିତ ପ୍ରଥମବାର ଶାନ୍ତିନିକେତନେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ସାମିଧ୍ୟ ଆସେନ। ସେବାର ତାଁର ଅଟୋଗ୍ରାଫେର ଖାତାଯ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ସ୍ଵତଃପ୍ରଗୋଦିତ ହେୟ ଏକଟି ଛଡ଼ା ଲିଖେ ଦିଯେଛିଲେନ ଯା ଆଜ ବାଙ୍ଗଲା ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂକ୍ଷତିର ଜଗତେ ବହୁଚାର୍ଚିତ ଓ ଜନପ୍ରିୟ ।

‘ବହ ଦିନ ଧରେ’ ବହ କ୍ରେଷ ଦୂରେ
ବହ ବ୍ୟାଯ କରି, ବହ ଦେଶ ଘୁରେ
ଦେଖିତେ ଗିଯାଛି ପର୍ବତମାଳା
ଦେଖିତେ ଗିଯାଛି ସିଙ୍ଗ୍ରୁ ।
ଦେଖା ହ୍ୟ ନାଇ ଚକ୍ର ମେଲିଯା
ଘର ହତେ ଶୁଧ ଦୁଇ ପା ଫେଲିଯା
ଏକଟି ଧାନେର ଶିଷେର ଉପରେ
ଏକଟି ଶିଶିର ବିନ୍ଦୁ ।’

ଏହି ଛଡ଼ାଟିର ଆଦଶେହି ପରବତୀକାଳେ ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ଶିଳ୍ପୀସନ୍ତ୍ଵା ରୂପ ପରିଗର୍ହ କରେଛିଲ । ଏହି ଦେଶେର ଚିର ପରିଚିତ ପ୍ରକୃତିର ରୂପେର ମଧ୍ୟେ ଯେ ଅପରମ ସୌନ୍ଦର୍ୟ ନିହିତ ଆଛେ, ଏହି ଦେଶେର ସାଧାରଣ ଲୋକେର ନିତ୍ୟଦିନେର ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ହାସି-କାନ୍ଦାର ମଧ୍ୟେ ଯେ ନିଖିଲେର ମାନବତାର ପ୍ରକାଶ, ତା ତାଁର ସାହିତ୍ୟ ଓ ଚଲଚିତ୍ରର ମଧ୍ୟେ ଦିଯେ ତିନି ବିଶ୍ୱବାସୀର କାହେ ତୁଲେ ଧରେଛେନ । ଏଖାନେଇ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥେର ସଙ୍ଗେ ସତ୍ୟଜିତ-ଏର ଶିଳ୍ପଭାବନାର ଏକାହିତା ଓ ସିଦ୍ଧି ।

ଜନ୍ମଶତବର୍ଷେ ଆଲୋଯ ସୋମନାଥ ହୋର ପ୍ରଗତ ଦତ୍ତ

ବିଗତ ଶତକେର ଚଲିଶେର ଦଶକେ ନାନା କାରଣେଇ ବାଙ୍ଗଲୀର ଉଞ୍ଜଳ ମନୀଧାର ଏକ ଅନ୍ୟତର ସ୍ମୂରଣ ଆମରା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରେଛିଲାମ । ‘ଏଲିଟ’ ବୁନ୍ଦେର ବାଇରେ ଦାଁଡିଯେ ଏହି ପର୍ବେ ଆର ଏକ ‘ରେନେସାଁ’ର ଅଭ୍ୟଦୟ ଉନବିଂଶ ଶତକେର ବଞ୍ଚୀ ନବଜାଗରଣକେ ଅନ୍ୟତର ଦିନ୍ତିତେ ଉଦ୍ଭାସିତ କରେଛିଲ । ରାଜନୀତିର ଆଙ୍ଗିନାୟ, ସମାଜଜୀବନେ ଯେ ତୋଳପାଡ଼ ଦେଖା ଦିଯେଛିଲ ତାକେ ଘିରେ ବେଶକିଛୁ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ ଗବେଷଣା ଓ ଚର୍ଚାର କଥାଓ ଆମରା ମନେ କରତେ ପାରି । ‘ଉତ୍ତଳ ଚଲିଶ ଅସମାପ୍ତ ବିପ୍ଳବ’ ନାମେ ଅମଲେନ୍ଦ୍ର ସେନଙ୍ଗପ୍ରେର ଏକଟି ଅସାଧାରଣ ଗ୍ରହ୍ୟ ରଯେଛେ ଏବଂ ନାନାସୁତ୍ରେ ଗୋପାଳ ହାଲଦାର ପ୍ରମୁଖ ଏହି ସମୟପଟ୍ଟିକେ ଧରେ ରେଖେଛେନ ତାଦେର ଅସଂଖ୍ୟ ମୂଲ୍ୟବାନ ଲେଖାଯ । ବିଭିନ୍ନ ସଂକଳନ-ଗ୍ରହ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପେଯେଛେ ଯାଦେର ଦଲିଲମୂଳ୍ୟ ଅସାମାନ୍ୟ; ଆମରା ତାର ବିସ୍ତାରିତ ପରିଚଯେ ଯାବ ନା କିନ୍ତୁ ସେଇ ଉତ୍ତଳ ସମୟଟିର ଅଭିଧାତକେ ସ୍ମୂରଣ କରାର ମଧ୍ୟେ ଦିଯେ ଏକ ଶିଳ୍ପୀ-ଜୀବନକେ ଅନୁସରଣ କରାର ଚେଷ୍ଟା କରବୋ ଯଁର ଜନ୍ମଶତବର୍ଷପୂର୍ବି ପାଲିତ ହଛେ ଏହି ୨୦୨୨ ସାଲେଇ, ସମୟେର ‘କ୍ଷତ’-କେ ଧାରଣ କରେ ଯେ ଯୁଗନ୍ଦ୍ରର ଶିଳ୍ପୀ କାଳଚେତନାର ଅକ୍ଷୟ ଭାଷ୍ୟ ରଚନା କରେ ଗେଛେନ ତାର ବିବିଧ ସୃଜନେ, ଜୀବନେର ପର୍ବ ଥେକେ ପର୍ବାନ୍ତରେ ଉଂସାରିତ ନାନା ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷା ଓ ଭାଙ୍ଗାଗଡ଼ାୟ ଯିନି କ୍ରମାନ୍ତ୍ୟେ ରାପାରିତ କରେ ତୁଲେଛେନ ତାର ବ୍ୟାପ୍ତ ସୃଷ୍ଟିର ଭୁବନକେ । ବରେଣ୍ୟ ଏହି ଶିଳ୍ପୀ ହଲେନ ସୋମନାଥ ହୋର (୧୯୨୧-୨୦୦୬); ଜନ୍ମଶତବର୍ଷେ ଆଙ୍ଗିନାୟ ଦାଁଡିଯେ ଦାୟବନ୍ଦ ଏହି ଶିଳ୍ପୀର ଜୀବନ ଓ ଶିଳ୍ପକୃତିକେ ଛୁଯେ ଦେଖାର କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରୟାସ ଥେକେଇ ଏହି ଲେଖାଟିର ଅବତାରଣା ।

(୨)

‘ବିଶ୍ୱବିକ୍ଷାର ପ୍ରତିଟି କ୍ଷେତ୍ରେଇ ଦେଶଜ ଐତିହ୍ୟେର ସଙ୍ଗେ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ମନନେର ସଂଯୋଗ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଘଟନା । ଏତ ବଡ଼ ଏକଟି ବିବର୍ତ୍ତନେର ମୂଳେ ଛିଲ ପ୍ରଥମ ମହାୟୁଦ୍ଧ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଆର୍ଥ-ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ପରିସ୍ଥିତି, ଛିଲ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମନୋବିଜ୍ଞାନେର ଆବିଷ୍କାରସମୁହ ଆର ଛିଲେନ, କାର୍ଲ ମାର୍କ୍ସ । ବାଙ୍ଗଲୀର ବୌଦ୍ଧିକ ସ୍ତରେଓ ବିବର୍ତ୍ତନଟି ଏଭାବେଇ ଘଟେ’ [‘ମାର୍କ୍ସିଯ ଚେତନା ଓ ବାଂଲା କବିତାର ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଧାରା: ସୁମିତା ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ] ।

ଗତ ଶତକେର ତିରିଶ ଏବଂ ଚଲିଶ ଦଶକେର ଜାତୀୟ ଓ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ପରିସ୍ଥିତିର ଦିକେ ପାଥିର ଢୋଖେ ତାକାଳେ ଏକଦିକେ ଆମରା ଦେଖି ଉପ୍ର ସାନ୍ତ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ଲାଲସାର ନଗନ୍ଦପେର ବହିପ୍ରକାଶ, ‘ଫ୍ୟାସିଜମ’-ଏର ଅଭ୍ୟଦୟ ଓ ମାନବ ସଭ୍ୟତାବିରୋଧୀ ବର୍ବରତା, ଦିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ମାରଣ୍ୟଜ୍ଞ ଏବଂ ଅନ୍ୟଦିକେ ଓପନିବେଶିକ ଶାଶନ ଥେକେ ମୁକ୍ତିଲାଭେର ଜନ୍ୟ ସଂଗ୍ରାମ, ଜାତିଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଯେ ନିଥିଲ ମାନବମୁକ୍ତିର ପ୍ରୟାସେ ସର୍ବପ୍ରକାର ଶୋଷଣମୁକ୍ତିର ଲକ୍ଷେ ଦେଶେ ଦେଶେ ସଂଗ୍ରହିତ ଲଡ଼ାଇ-ଆନ୍ଦୋଳନ, ସୋଭିଯେତ ଇଉନିଯନ କର୍ତ୍ତକ ହିଟଲାରବାହିନୀର ପରାଭବେ ମାନବତା ଓ ସଭ୍ୟତାର ଶକ୍ତିଦେର ହାତ ଥେକେ ପୃଥିବୀର ରକ୍ଷା ପାଓଯା, ବିଭିନ୍ନ ଦେଶେ ଓପନିବେଶିକ ଶାସନଶୃଙ୍ଖଳ ମୋଚନ କରେ ଶାସିତେର ମୁକ୍ତିଲାଭ ସେଇ ସଙ୍ଗେ ବିଶ-ସାନ୍ତ୍ରାଜ୍ୟବାଦେର ଭରକେନ୍ଦ୍ର ଇଯୋରୋପ ଥେକେ ଆମେରିକା ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟେ ସ୍ଥାନାତ୍ମର ।

ଏହି ପଟ୍ଟଭୂମିତେ ଏଦେଶେର ମାଟିତେ ଏକଦିକେ ଜାତୀୟ ମୁକ୍ତିସଂଗ୍ରାମେର ନାନା ଧାରାର ସମସ୍ତିତ ଶ୍ରୋତେର ବେଗବତୀ ହୁଏ ଓଠାର ପାଶାପାଶ ସଂଗ୍ରହିତ ଶ୍ରମିକ ଓ କୃଷକ ଆନ୍ଦୋଳନେର ଦୂର୍ବାର ପ୍ରବାହ, ପ୍ରଗତିଶୀଳ ସାଂକ୍ଷତିକ ଆନ୍ଦୋଳନେର ବିକାଶ ଅନ୍ୟଦିକେ ଶାସକ ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ଶକ୍ତିର ମଦତେ ଦାଙ୍ଗା, ମସ୍ତର ଇତ୍ୟାଦିର ପ୍ରକୋପେ ଜନଗଣେର ଅବଶନ୍ତି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅବଶେଷେ

୧୯୪୭ ସାଲେର ୧୫ଇ ଆଗସ୍ଟ ଦିନଖଣ୍ଡିତ ଭାରତେର ସ୍ଵାଧୀନତା ଲାଭ । ଦାଙ୍ଗ ଓ ଦେଶଭାଗେର କ୍ଷତଳାଙ୍ଗିତ, ସେଇ ସ୍ଵାଧୀନତାର ସ୍ଵାଦ ମୁକ୍ତିସଂଗ୍ରାମଦେର ଲାଲିତସ୍ଵପ୍ନକେ ଅନେକାଂଶେ ଜ୍ଞାନ କରେ ଦିଲ ଯେନ ! ଉତ୍ତାଳ ଏହି ସମସ୍ତକେ ଧାରଣ କରେଇ ବାଂଲାର ଶିଳ୍ପ-ସାହିତ୍ୟ, ମନନ ଓ ସୃଜନେ ଦେଖା ଦିଯେଛିଲ ଏକ ନତୁନ ତରଙ୍ଗଭିଷାତ । ଶତବୀଯାନ ସୋମନାଥ ହୋର ସେଇ ଧାରାରଇ ପ୍ରତିଭ୍ୟ, ତାର ସୃଷ୍ଟିସଂଭାବ ସମୟେର ଏହି ସମୁଦ୍ରକେ ମହନ୍ କରେଇ ଉତ୍ସାରିତ, ଦେଶକାଳେର କର୍ଣ୍ଣଜାତ ଫମଳ ।

ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥ ଯେମନ ବଲେଛିଲେ—‘ଶିଳ୍ପ ହଚ୍ଛେ ସତ୍ୟେର ଆହ୍ଵାନେ ମାନୁଷେର ସୃଜନଶୀଳ ଆତ୍ମାର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର’, ଯେ-କୋନ ସତ୍ୟସନ୍ଧ, ଦାୟାବନ୍ଦ ଶିଳ୍ପୀର ମତି ସୋମନାଥ ହୋର-ଓ ତାର ସୃଜନୀ ସାଧନାୟ ଏହି ଜୀବନ-ଜିଜ୍ଞାସାରଇ ଉତ୍ତର ସନ୍ଧାନ କରେ ଗେଛେନ ନିବିଡ଼ ଆତ୍ମସ୍ଥତାୟ ।

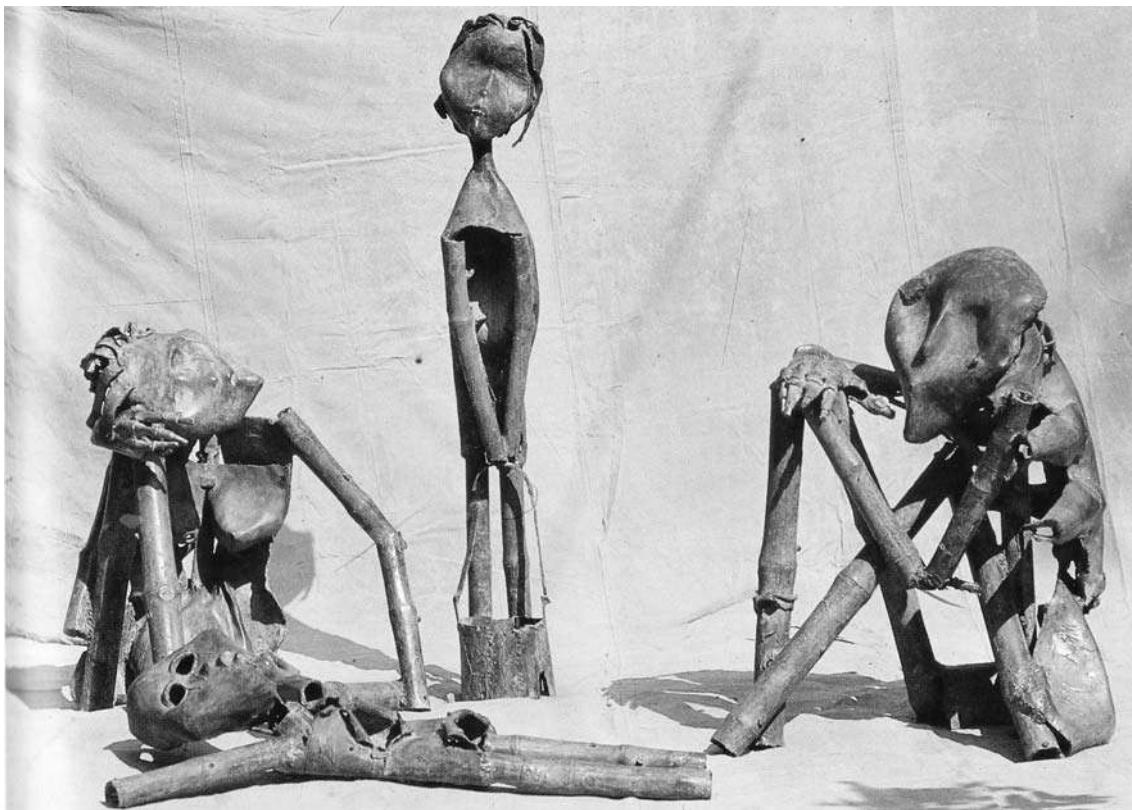
(୩)

ସୋମନାଥ ହୋର ତାର ଆତ୍ମକଥନେ ଜାନାଚେନ—“୧୯୨୧ ସାଲେର ୧୩ ଏପ୍ରିଲ ତାରିଖେ ଆମାର ଜୟ । ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମ ଜେଲାର ବରମା ଥାମେ । ଆମାର ପ୍ରଥମ ଶିଳ୍ପକର୍ମ—ଏକଟି ସୀ-ପ୍ଲେନ ବଲା ଚଲେ ଜଳଭାସି ବାୟୁଯାନେର ମଡେଲ ତୈରି କରା । ୧୯୨୭-୨୮ ସାଲ ହବେ । ତଥନ ଆମି ବାବାର ସଙ୍ଗେ ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମ ଶହରେ ଥାକି । ଏକଦିନ ଖବର ଏଇ ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମ ଜେଟିତେ ଏକଟି ହାଓୟାଇ ଜାହାଜ ଏସେଛେ, ଦଲେ ଦଲେ ଲୋକ ଦେଖିତେ ଯାଚେ । ସାମ୍ପାନେ କରେ ଦୂର ଥିକେ ବାବାର ସଙ୍ଗେ ଗିଯେ ସେଠି ଦେଖେ ଏଲାମ । ତାରପର ଦିନକର୍ୟ ଧରେ ନାୟା-ଖାୟା ଭୁଲେ ଗିଯେ ଛୁରି କାଂଚି ସୁତୋ, କାର୍ଡ ବୋର୍ଡ କଥିଂ ଆଠା ଇତ୍ୟାଦି ନିଯେ ଫଢ଼ିଂରେ ମତ ଦେଖିତେ ଏକଥାନି ଜଳଭାସି ଉଡ଼ୋଜାହାଜ ତୈରି କରେ ଫେଲଲାମ ଲଞ୍ଚା ଲେଖାଯ ୧୭/୧୮ ଇଥିର ମତୋ । କାର୍ଡବୋର୍ଡ ତୋ ଆର ଜଲେ ଭାସାନୋ ଯାବେ ନା, ତାଇ ସୁତୋ ବେଁଧେ ଜାନଲାର ପାଶେ ଝୁଲିଯେ ଦିଲାମ । ହାୟାଯ ନଡ଼େ, କିନ୍ତୁ କେଉଁ ତାରିଫ କରେ ନା । ପଡ଼ାଣୁନା ବିଶେଷ କରତାମ ନା । ଏସବ କରତେ ଭାଲ ଲାଗତ । କିଛୁଦିନେର ମଧ୍ୟେ ବାବା ଆମାକେ ଗ୍ରାମେର ବାଡିତେ ପାଠିଯେ ଦିଲେନ; ଏକାନ୍ନବତୀ ବିରାଟ ପରିବାର । ସବାହିୟେର ସଙ୍ଗେ ମାନୁଷ (!) ହୋକ, ଏହି ଛିଲ ବୋଧହୟ କାମନା ।

ଗ୍ରାମେ ଏସେ ନିମ୍ନତମ ଅର୍ଥାଏ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣିତେ ଭର୍ତ୍ତି ହଲାମ । ...କୀ କରେ ନୀଚେର କ୍ଲାସେର ଘାଟସିଁଡ଼ି କିଛୁ କିଛୁ ଅତିକ୍ରମ କରଲାମ ତା ଖୁବ ଏକଟା ମନେ ପଡ଼େ ନା । ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର ଆମାଦେର ଡ୍ରଇଂ ଏବଂ ଡ୍ରିଲ ଶେଖାତେନ, ତାର ଡ୍ରଇଂ କ୍ଲାସେ ଆମି ଖୁବ ମନ ଦିଯେ କାଜ କରତାମ, କାଜ ମାନେ ବାଜାରି କପିବୁକ ଥିକେ ଚୟାର ଟେବିଲ, ବାଡ଼ିର ଗୋଟ, ଗୋଲାପ ଫୁଲ ପ୍ରଭୃତି । ଏଣ୍ଣି କରତେ ଗିଯେ ସୋଜା କରେ ଲାଇନ ଟାନା, ବେଁକିଯେ ଟାନା, ଗୋଲବୃତ୍ତ ଆଁକା ଇତ୍ୟାଦିତେ ଆମି ମଜା ପେତାମ । ମାସ୍ଟାରମଶାୟ ଆମାକେ ଆଁକାଯ ଖୁବ ଉତ୍ସାହ ଦିତେନ । ଆମାର ଆଁକାର ହାତ ଦେଖେ ଆମାର ଶୈଳେନକାକା ଆମାକେ ଜଲରଙ୍ଗେ ଛୋଟ ଏକଟି ବାକ୍ସ କିନେ ଦେନ । କ୍ୟାଲେନ୍ଡାର ଦେଖେ କିଂବା ବାହି ଥିକେ ରଙ୍ଗିନ ଛବି, ଫୁଲ, ପାଖି (ମାଛରାଙ୍ଗ ଖୁବ ସୁନ୍ଦର ଲାଗତ), ଆଙ୍ଗୁରେର ଥୋକା ବା ଆପେଲ ନକଳ କରତେ ସଂଟାର ପର ସଂଟା କେଟେ ଯେତ, ଖୁବ ଭାବନାଓ ହତ, ରଙ୍ଗ ବୁଝି ଫୁରିଯେ ଯାବେ । ଚିନ୍ତରଙ୍ଗନ ଦାଶେର ‘ସାଗରସଂଗୀତ’ କାବ୍ୟଗ୍ରହେ ଏକଟି ଛବି ଦିଲ, ତାତେ ଜଳେର ଓପର ମେଘେର ଆନାଗୋନାର ଅନ୍ତରାଳେ ଚାଁଦ, ଜଳେଓ ତାର ପ୍ରତିବିଷ୍ଟ, ସେଇ ଛବି ନକଳ କରତେ ଗିଯେ କୀ ଯେ ହୟରାନି; ତବୁ ଦିନେର ପର ଦିନ ଅପଟୁ ହାତେ ଚେଷ୍ଟା କରେ ଗେଛି ।

ତଥନକାର ଦିନେ ବସୁମତୀ, ଭାରତବର୍ଷ, ପ୍ରବାସୀତେ ଛାପା ଛବି ଦେଖେ ବିଶ୍ୱଯେ ଅଭିଭୂତ ହତାମ । କୀ କରେ ଶିଳ୍ପୀରା ଏସବ ଆଁକେନ ? ଆମାଦେର ଗ୍ରାମେ ଏକ କାଲୀସାଧକେର ଆଖଡାଯ ଦୁଜନ ଗ୍ରାମ୍ ଶିଳ୍ପୀ ‘ଶାଶାନେ ହରିଶଚନ୍ଦ୍ର’ର କାହିଁମିଚିତ୍ର ତିନ ଦେୟାଲେ ଦିଶି ରଙ୍ଗ ଦିଯେ ଆଁକେନ । ଆମି ପ୍ରାୟ ଗିଯେ ଦେଖିତାମ । ଭେବେଇ ପେତାମ ନା—କୋନ ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ଓ ମନ ଥିକେ ଗାଛପାଲା ନଦନଦୀ ଜଳ ଆଣ୍ଟନ ପଶ୍ଚପାଥି ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ମାନୁଷ ମାନୁଷୀର ଅବସାନ ଆଁକା ସମ୍ଭବ । ଦେଖେ ଦେଖେ ନକଳ କରା ଯାଇ; କିନ୍ତୁ ମନ ଥିକେ ଆଁକା, ସେ କୋନ ଯାଦୁ ।” [ଆମାର ଚିତ୍ରଭାବନା: ସୋମନାଥ ହୋର]

ଏই ସୃତିଚାରଣା ଥେକେଇ ଆମରା ଜାନତେ ପାରି ଛବି ଆଁକାର ଜଗତେ ତାଁର ହାତେଖଡ଼ିର କଥା । ଜାନତେ ପାରି, ସଞ୍ଚାରିଣୀର ସମୟର କ୍ଷତ ସମୟ ଥେକେ ସମୟାନ୍ତରେ କୀଭାବେ ଉର୍କିର୍ଣ୍ଣ ହୟେ ଯାଯା ତାଁର ଶିଳ୍ପଧ୍ୟାନେ । ତାଁର ନିଜେର ଭାଷାଯ—“ପଞ୍ଚାଶେର ମହନ୍ତରେ ଯେ କ୍ଷତ, ଯୁଦ୍ଧର ଯେ ଆମାନବିକତା, ଛେଳିଶେର ଦାଙ୍ଗର ବୀଭତ୍ସତା ଏଣ୍ଟି ଆମାର ଆଁକାର ପଞ୍ଚିତିତେ ଖୋଦିତ ହୟେ ଯାଚିଲ, ଆମାରଇ ଅଜାନିତେ । କାଠ ଖୋଦାଇଯେର ନରଳ ଦିଯେ କାଠ କାଟି, ଧାତୁତଳେ ଅୟାସିଦ ଦିଯେ କ୍ଷତ ତୈରି କରି, ଆଗେ ଥେକେ କୋନୋ ଖସଡ଼ା ଛାଡ଼ାଇ ଏହି କାଟାକୁଟିର କାଜ ଚଲେ, ପରେ ଅସଂଖ୍ୟ କ୍ଷତ ଏକଟି ମାତ୍ର ବିଷୟେର ଇଞ୍ଜିଟ ବୟେ ଆନେ; ତା ହଲୋ ଆମାଦେର ଚାରପାଶେର ଯାରା ଅସହାୟ, ପରିତ୍ୟକ୍ତ, ନିରମ, ତାଦେର ଅବସର । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷେର ଛବି ଦିଯେ ଯେ ଖଡ଼ି ହାତେର ଆଙ୍ଗୁଳ ପେରିଯେ ହଦୟେ ଦାଗ କେଟେଛିଲ, ତାର ଦାଗ ଆର ମିଲାଲ ନା ।”

(8)

ସମୟ ଏଗିଯେ ଚଲେ, ସୋମନାଥ ହୋରେର ଜୀବନ ପ୍ରବାହିତ ହତେ ଥାକେ ନାନା ଖାତେ । ୧୯୩୪ ସାଲେ ପିତା ରେବତୀମୋହନେର ଅକାଲପ୍ରୟାଣ, ସୋମନାଥେର ବୟସ ତଥନ ମାତ୍ର ତେରୋ । ପାଁଚ ସନ୍ତାନ ନିଯେ ମା ପଡ଼ିଲେନ ଅକୁଳ ପାଥାରେ । ସଂସାରେ ତୀର ଅନଟନ । ସୋମନାଥେର ଜୀବନିତେଇ ଉଠେ ଆସେ ଏହି ସମୟକାଳେର କଥା, ତାଁର ମା ସିନ୍ଧୁବାଲା ଦେବୀର ଜୀବନସଂଗ୍ରାମେର ଇତିବୃତ୍ତ । ସୋମନାଥ ହୋରେର ବାବା ରେବତୀମୋହନେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରୋଥିତ ଛିଲ ସ୍ଵଦେଶଚେତନା, ତାଁର ମାଓ ସେଇ ସମୟ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ବିପ୍ଳବୀଦେର କର୍ମକାଣ୍ଡେର ସଙ୍ଗେ ସଂଲଗ୍ନ ଛିଲେନ, କମିଉନିସ୍ଟ ପାର୍ଟିର କାଜକର୍ମେଓ ନାନାଭାବେ ସାହାୟ କରତେନ ।

ତିନି ଲିଖିଛେ: ‘ପଦ୍ଧାଶେର ମସିନେ ଆମାଦେର ଅନଟନ ତୀର । ଏର ମଧ୍ୟେ ମା, ଭାଇ ଏମନକି ସାତ-ଆଟ ବଛରେ ଛୋଟ ବୋନା ଓ ସାମ୍ଯବାଦୀ ସଂଗଠନର କାଜେ ନାନାଭାବେ ଯୁକ୍ତ ହୟେ ଗେଛେ ।’ ଚରମ ଆର୍ଥିକ ପ୍ରତିକୁଳତାର ମଧ୍ୟେ ସୋମନାଥେର ପଡ଼ାଶୋନା ଚଲତେ ଥାକେ, ମାଲଦିହେ ଏକ ପିସେମଶାଇସେର ବାଡ଼ିତେ ଥେକେ ୧୯୩୮ ସାଲେ ମାଲଦିହ ଜେଳା ଫୁଲ ଥେକେ କୃତିହେର ସଙ୍ଗେ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାଯ ଉତ୍ତିର୍ଣ୍ଣ ହୟେ ପରେ ଛୋଟୋକାକାର ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମେର ବାଡ଼ି ଥେକେ କଲେଜେର ପଡ଼ାଶୋନା ଚାଲିଯେ ୧୯୪୦ ସାଲେ ଆଇୟେସ୍‌ସି ପାଶ କରେନ । ଏରପର କଲକାତାର ସିଟି କଲେଜେ ବିୟେସ୍‌ସି-ତେ ଭର୍ତ୍ତି ହନ । ସେଇ ସମଯେ (୧୯୪୦-୪୧) ତିନି କଲକାତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବୌଦ୍ଧ ଛାତ୍ର ନିବାସେ ଥାକିଲେ । ଦିତିଯ ବିଶ୍ୱଦେଶୀ ଆବହେ ଉତ୍ତାଳ ରାଜନୈତିକ ପରିଷ୍ଠିତିତେ ସୋମନାଥ କମିଉନିସ୍ଟ ପାର୍ଟିର ସଂସ୍ଥବେ ଆସେନ । ତାର ଆତ୍ମକଥିନେ ସୋମନାଥ ଏଇ ଦିନଗୁଲିର ସ୍ମୃତିଚାରଣ କରେ ଲିଖିଛେ: “ଏହି ସମଯେ ଶିବୁ ନାମେ ଏକ ସଙ୍ଗୀର ପ୍ରଭାବେ କମିଉନିସ୍ଟ ପାର୍ଟିର ସଂସ୍ପର୍ଶେ ଆସି । ପାର୍ଟି ବେ-ଆଇନି ଛିଲ; ତାଇ ଆକର୍ଷଣୀୟ ସହଜ ଛିଲ । ସେ-ସମଯ କିଛୁଦିନ ହାତେ ଲେଖା ପୋସ୍ଟାର କରି । ହାତେର ଅକ୍ଷର ପରିଚନ ଛିଲ ବଳେ ପୋସ୍ଟାରଗୁଲିର କଦର ହତ । ଜାର୍ମାନି କର୍ତ୍ତକ ସୋଭିଯେତ ରାଶିଯା ଆକ୍ରମଣ ହବାର ପର ଯୁଦ୍ଧର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପାଲଟେ ଗେଲ, ‘ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ଯୁଦ୍ଧ ଏକ ପାଇଁ ନନ୍ଦ, ଏକ ଭାଇଁ ନନ୍ଦ’ ଆଓୟାଜ କିଛୁଦିନେର ମଧ୍ୟେ ‘ଏହି ଜନ୍ୟଦେଶ ପ୍ରତିଟି ପାଇଁ ପ୍ରତିଟି ଭାଇଁ’ ଲେଖା ଶୁରୁ ହଲ । ଏସବେର ତାଂପର୍ୟ ଖୁବ ଏକଟା ବୁଝାତାମ ନା । ପ୍ରାୟ ଛାପାର ମତୋ କରେ ଲିଖିତେ ପାରତାମ, ବଞ୍ଚିରା ଖୁଶି ହତ । ଆମିଓ ଏକ ଧରନେର ତୃପ୍ତି ପେତାମ ।”

ଅଚିରେଇ ଯୁଦ୍ଧ-ପରିଷ୍ଠିତିତେ ଜାପାନୀ ବୋମାର ହିଡିକେ କଲେଜ ବନ୍ଦ ହୟେ ଯାଯ । ସୋମନାଥ ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମ ଫିରେ ଆସେନ । ସେଥାନେ ତାର କମେନ୍‌ଜନ ପୁରନୋ ବଞ୍ଚି ବିମଳ ସେନ, ରାଖାଲ ଦାସ ତଥନ କମିଉନିସ୍ଟ ସଂଗ୍ରହ କରିଲେ । ବଞ୍ଚିଦେଶ ସଂଗ୍ରହ କରେ ଦେଉୟା ତୁଳି-କାଲି ଇତ୍ୟାଦିର ମାଧ୍ୟମେ ପୋସ୍ଟାର ଆଁକା ଶୁରୁ କରେନ । ସେବର ପାର୍ଟିର ଇଂରେଜି ସାଂଗ୍ରାହିକ ‘ପୀପ୍ଲସ୍ ଓ୍ଯାର’-ଏ ପ୍ରକାଶିତ ହତେ ଥାକେ । ତାତେ ଚିତ୍ରପ୍ରସାଦ ଏବଂ ଆରୋ କାରୋ କାରୋ ବ୍ୟଙ୍ଗଚିତ୍ର ପ୍ରକାଶିତ ହତ । ସୋମନାଥ ସେଗୁଲି ବଡ଼ୋ କରେ ଆଁକତେନ, ବଞ୍ଚିରା ସେଗୁଲି ସେଁଟେ ଦିତେନ ହାତେର ଗାଛେ, ନାଟମନ୍ଦିରେ ।

ଯୁଦ୍ଧର ପାଇଁ ପାଇଁ ୧୯୪୩ ସାଲେ ଦିତିଯ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ତଥନ ତୀର ଆକାର ନିଯେଛେ ବାଂଲାର ବୁକେ ଦେଖା ଦିଲ ଏକ ମହାମନ୍ତର ଯା ‘ପଦ୍ଧାଶେର ମନ୍ତର’ ନାମେ ଇତିହାସେ କଲକାରେଖାଯ ଚିହ୍ନିତ ହୟେ ଆଛେ । ନିରନ୍ତର, ମୃତ୍ୟୁପଥ୍ୟାତ୍ମୀ ଅସହାୟ ମାନୁଷେର ଆର୍ତ୍ତନାଦେ ଆକାଶ-ବାତାସ ଭରେ ଓଠେ, ଗ୍ରାମ ଥେକେ ଶହରେର ପଥେ ଏଗିଯେ ଚଲେ ମୃତ୍ୟୁର ମିଛିଲ । ସୋମନାଥ ହୋର ଲିଖିଛେ: “କିଛୁଦିନେର ମଧ୍ୟେଇ ତେତାଙ୍ଗିଶ ବା ପଦ୍ଧାଶେର ମନ୍ତର ଏଲ । ତଥନ କମିଉନିସ୍ଟ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ଚିତ୍ରପ୍ରସାଦେର ସଙ୍ଗେ ଯୋଗାଯୋଗ ହଲ । ଉନି ଆମାକେ ରାସ୍ତାଯ ରାସ୍ତାଯ ହାସପାତାଲେ ସଙ୍ଗେ ନିଯେ ହାତେ କଲମେ ଦେଖିଯେ ଛିଲେନ—କୀ କରେ ଭୁଖା ଏବଂ ଅସୁନ୍ଦରେ ଛବି ଆଁକାତେ ତାଇ କରତେ ଲାଗଲାମ । ପାର୍ଟି ଥେକେ ରଙ୍ଗତୁଳି କାଗଜ କିନେ ଦେଉୟା ହଲ । ଆମି ପୋସ୍ଟାରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷେର ଛବି ଏକେ ବଞ୍ଚିଦେଶ ସହାୟତାଯ ଥାମେ ଥାମେ ଦେଖିଯେ ଏକ ନତୁନ ଧରନେର ଆନ୍ଦୋଳନେ ଜଡ଼ିଯେ ପଡ଼ଲାମ । କମିଉନିସ୍ଟ ପାର୍ଟିର ଜେଳା କମିଟି ଖୁବ ଉତ୍ସାହ ଦିଲ । କିଛୁ କିଛୁ ଛବି ‘ଜନ୍ୟଦେଶ’, ‘ପୀପ୍ଲସ୍ ଓ୍ଯାର’-ଏ ଛାପାଓ ହଲ । ଗଣାନ୍ତ୍ୟ ସଂଘେର ଗାନ, ଆମାଦେର ପୋସ୍ଟାର ଏକ ନତୁନ ହାୟା ତୈରି କରଲ । ଆମରା ଲଞ୍ଚରଖାନା ଖୁଲଲାମ । ସରକାରି ସାହାଯ୍ୟେର ସଙ୍ଗେ ଆମାଦେର ଆନ୍ଦୋଳନପ୍ରସୂତ ଜନତାର ଉଦ୍ୟୋଗ ଏବଂ ପ୍ରେରଣା ଲଞ୍ଚରଖାନା ଚାଲିଯେ ନିଯେ ଯେତେ ପ୍ରଭୃତ ସାହାଯ୍ୟ କରଲ । ଏସବେର ମଧ୍ୟେ ଦିଯେ ଆମି ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମ ଶହରେ ପାର୍ଟିର ସଦରଦିପ୍ରରେ ସର୍ବକ୍ଷଣେର କର୍ମୀ ହିସାବେ କାଜ ଶୁରୁ କରଲାମ । ଛବି ଆଁକା, ପୋସ୍ଟାର କରାଯ ଆମାର ଅସୀମ ଉତ୍ସାହ । କିନ୍ତୁ ତଥନେ ଆମି ମୌଲିକ ରଚନାଯ ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦ ନଇ ।”

ସମଯେର ସରଣୀ ବେଯେ ଏଗିଯେ ଚଲତେ ଚଲତେ ଏଭାବେଇ ସୁଚିହିତ ହୟେ ଯାଯ ତାର ଶିଳ୍ପୀଜୀବନେର ପଥରେଥା । ଏହି ପରେ ତଙ୍କାଲୀନ କମ୍ୟୁନିସ୍ଟ ପାର୍ଟିର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ନେତୃତ୍ବ ଏକ ଇତିବାଚକ ଉଦ୍ୟୋଗ ଗ୍ରହଣ କରେଛିଲେନ ଯାର କଥା ସୋମନାଥ ହୋର ନିଜେଇ ଲିଖେ ଗେଛେ—‘ପ୍ରାଦେଶିକ କମିଟି ହଠାତ୍ ବଳେ ପାଠାଲେନ—ଆମି ଯେନ କଲକାତାଯ ଥେକେ କାଜ କରି । ଏବାରେ

କଲକାତା ଆମାକେ ଅନ୍ୟ ମାଯେର ସନ୍ଧାନ ଦିଲ । ପାର୍ଟି ସମ୍ପଦକ ପି ସି ଜୋଶୀର ଆଗହେ ନିଖିଲ ଚକ୍ରବତୀ ଏବଂ ସ୍ନେହାଂଶୁ ଆଚାର୍ୟ ଆମାକେ ସରକାରି ଆର୍ଟ ସ୍କୁଲେ ଭର୍ତ୍ତର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରେ ଦିଲେନ । ସେଥାନେ ଜୟନ୍ତ ଆବେଦୀନେର ଶିଷ୍ୟତ୍ଵ ପେଲାମ । ସୋଭିଯେତ ସୁହାଦସମିତିତେ ତଥନକାର ଦିନେର ଖାତନାମା ସାହିତ୍ୟିକ, କବି, ସଂକ୍ଷତ କର୍ମୀଦେର କାହାକାହି ଏଲାମ । ଗୋପାଳ ହାଲଦାର, ମାନିକ ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟ, ସମରେଶ ବସୁ, ସୁଭାଷ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ, ସୁଧୀ ପ୍ରଧାନ, ଗୋଲାମ କୁନ୍ଦୁସ, ଚିନ୍ମୋହନ ସେହାନବୀଶ, ନିରଞ୍ଜନ ସେନ ଏବଂ ଆରୋ ଅନେକେର ସଙ୍ଗ ପେଲାମ । ସୁକାନ୍ତ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ୟ ତଥନ ଆମାର ବିଶେଷ ବନ୍ଧୁ ।” କମିଉନିସ୍ଟ ପାର୍ଟିର ‘ରାଜନୈତିକ ପରିବାରେ’ ପରିମଣ୍ଡଳେ ଜୀବନମଞ୍ଚନଜାତ ଉପଲବ୍ଧିତେ ଜାରିତ ହେଁଛିଲ ତାର ଶିଳ୍ପୀ-ମାନୁମାନ । ଜୀବନେର ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂଲ୍ୟବାନ ଚାରଟି ବହୁ ତିନି କାଟିଯେଛିଲେନ ଭାରତେର କମ୍ଯୁନିସ୍ଟ ପାର୍ଟିର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ପ୍ରବାଦପ୍ରତିମ ନେତୃତ୍ବ ମୁଜକ୍ଫର ଆହମେଦ (କାକାବାବୁ)-ଏର ‘ଆଶ୍ରୟେ’ ୭୩ନଂ ଧର୍ମତଳା ସ୍ଟ୍ରୀଟେର ପାର୍ଟି କମିଉନେ ।

ସରକାରି ଆର୍ଟ କଲେଜେର ଛାତ୍ରବସ୍ଥାୟ ପାର୍ଟି କମିଉନେ ଥାକାର ସମୟ ପାର୍ଟିର ଦୈନିକ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଵାଧୀନତା ପତ୍ରିକାଯ ତାର କିଛୁ କିଛୁ କାଜ ପ୍ରକାଶିତ ହତେ ଥାକେ । ଏହି ସମୟ କମିଉନିସ୍ଟ ନେତା ସୋମନାଥ ଲାହିଡୀ ଓ ନୃପେନ ଚକ୍ରବତୀର ଅସୀମ ଆଗହେ ତରଣ ସୋମନାଥ ହୋଇ ଉତ୍ତରବସେର ରଂପୁରେ ଯାନ ‘ତେଭାଗା’ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରତେ । ବାଂଲାର କୃଷକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଇତିହାସେ ‘ତେଭାଗା’-ର ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂଗ୍ରାମ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଅଧ୍ୟାୟ । ‘ତେଭାଗା’ କଥାଟିର ଉଂସ ଆଧିଯାର ଆନ୍ଦୋଳନ ଥେକେ । ଜୋତଦାରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯେ କୃଷକ ପ୍ରଥାନତ ଭୂମିହୀନ, ଜୋତଦାରର ଜୟି ଭାଗେ ଚାଷ କରେ ସେ ଅର୍ଧେକ ଫସଲେର ଅଧିକାରୀ । କିନ୍ତୁ ଆସଲେ ଝଣ, ପ୍ରବ୍ରତ୍ନେ ଇତ୍ୟାଦିର କାରଣେ ବେଶିରଭାଗ କ୍ଷେତ୍ରେ କୃଷକରା ପୁରୋପୁରି ବଧିତ ହେଁ, ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନାହାରେ ଦିନ କାଟାଯ । କୃଷକଦେର ଦୀର୍ଘ ଆନ୍ଦୋଳନର ଫଳେ ଏକଦିନ ତାରା ଉପଲବ୍ଧି କରେ ଯେ ଫସଲେର ଓପର ତାର ଅଧିକାର ଆରାଓ ବେଶି । ତାଇ ଅର୍ଧେକ ନୟ, ଦାବୀ ଉଠିଲୋ ‘ତେ-ଭାଗା’ ଅର୍ଥାଏ ତିନଭାଗେର ଦୁଃଭାଗ ପାବେ ଭାଗଚାଷି ବା ‘ଆଧିଯାର’ରା ଆର ଜୋତଦାର ନେବେ ଏକ ଭାଗ । ଆଜ ଥେକେ ୭୫ ବହୁ ଆଗେ ୧୯୪୬-୪୭ ଓ ୧୯୪୭-୪୮ ମାଲାମାଲେ ଦୁଇ ପର୍ଯ୍ୟାୟେ ଉତ୍ତର ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣବସେର ନାନପାନ୍ତେ ରଂପୁର, ଦିନାଜପୁର, ରାଜଶାହି, ବଣ୍ଡା, ମୟମନସିଂହ ସହ ମାଲଦା ଏବଂ ୨୪ ପରଗନାର କାକଦ୍ଵିପ ସହ ବିକ୍ରିତ ଅଞ୍ଚଳେ ବାଂଲାର ଭାଗଚାଷି ବା ‘ଆଧିଯାର’ରା ଉଂସନ ଫସଲେର ତିନ-ଚତୁର୍ଥାଂଶେର ଦାବିତେ ଗଡ଼େ ତୁଳେଛିଲେନ ତୀର ଆନ୍ଦୋଳନ, ବଙ୍ଗାୟ ପ୍ରାଦେଶିକ କୃଷକସଭାର ନେତୃତ୍ବେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ପରିଚିତି ଲାଭ କରେଛିଲ ‘ତେଭାଗା ଆନ୍ଦୋଳନ’ ରୂପେ ।

୧୯୪୬-ୟାର ୧୮ ଡିସେମ୍ବର ଥେକେ ୨୮ଶେ ଡିସେମ୍ବର—ଏହି ଦଶଦିନ ତେଭାଗା ଆନ୍ଦୋଳନସ୍ପଦିତ ରଂପୁରେ ବିଭିନ୍ନ ଏଲାକାଯ ଯାନ ସୋମନାଥ, ସେବା ଜୟଗାୟ ଥାକା, ବିଭିନ୍ନ ମାନୁସେର ସଙ୍ଗେ କଥା ବଲା, ବିଶେଷ କରେ କୃଷକଦେର ମାଟେ ନେମେ ଲଡ଼ାଇ କରାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଭିଭିତ୍ତା ଓ ଅନୁଭୂତି ତିନି ଦିନଲିପିର ଆକାରେ ଧରେ ରାଖେନ, ସେଇ ସଙ୍ଗେ ବିଭିନ୍ନ ମୁହଁତେର କିଛୁ ରେଖାଚିତ୍ରର ଆଁକେନ । ‘ତେଭାଗାର ଡାଯୋର’ ନାମେ ସେଇ ମର୍ମପଣ୍ଡିତ ଚିତ୍ର-ଆଲେଖ୍ୟ ‘ଏକଣ’ ପତ୍ରିକାଯ ଏବଂ ପରବତୀକାଳେ ଗ୍ରହାକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଁ ଯା ଏକ ଅସାମାନ୍ୟ ‘ଆର୍କାଇଭ’ ଯାର ପାତା ଧରା ରଇଲୋ ଏକ ସଂଗ୍ରାମୀ, ସଂବେଦୀ ଶିଳ୍ପୀର ଗଭୀରତାମ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଓ ଉପଲବ୍ଧି ।

‘ତେଭାଗାର ଡାଯୋର’ ଲେଖାର ପାଁଚ ମାସେର ମଧ୍ୟେ ତିନି ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମେର ଚା-ବାଗାନ ଅଞ୍ଚଳେ ଯାନ ସେବାନକାର ବସ୍ତିବାସୀ ମାନୁସଦେର ଜୀବନସଂଗ୍ରାମ, ମଜଦୁର ଇଉନିଯନ୍ନେର ସଞ୍ଚବନ୍ଦ ଲଡ଼ାଇଯେର ଅଭିଭିତ୍ତା ସମ୍ବନ୍ଧ କରତେ । ଏହି ଅଭିଭିତ୍ତା ଧରା

ରଯେଛେ ‘ଚା-ବାଗିଚାର କଡ଼ଚ’ ନାମେ ଲେଖା ଆର ଏକଥାନି ଦିନଲିପିତେ । ଏହି ଦୁଇ ବହିଯେର ବେଶ କିଛୁ ରେଖାକ୍ଷଣ ପରେ ‘ଉଡ଼କାଟ’-ଏ ଝପାନ୍ତରିତ କରେନ, ଯାର ଦୁ଱୍ରେକଟି ନମୁନା ଏହି ଲେଖାର ସଙ୍ଗେ ସମିବିଷ୍ଟ କରା ହୈ ।

‘ତେଭାଗର ଡାସେରି’-ର ‘କୈଫିୟତ’ ଶୀର୍ଷକ ମୁଖ୍ୟକ୍ଷେ ସୋମନାଥ ହୋର ଲିଖିଛେ: “ଖରାୟ ପ୍ରାମ ପୋଡେ, ବନ୍ୟାୟ ପ୍ରାମ ଭାସେ । ଶହରେ ଅଁଚ ଲାଗେ କିଂବା ଭିଜେ ଯାଯ । ଦୁଇଁ ତଫାତ ଅନେକ । ଆମରା ଶହରେର ଲୋକ, ଦୀନଦିନାଳ ଶକରଦିନରା ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସଂଗ୍ରାମେ ରଙ୍ଗ ଢେଲେଛେ । ଆମରା ଆରାମ କିନେଛି । ଆଶା କରବ ତାରା ନିଜେରାଇ ଏକଦିନ ନିଜେଦେର ଇତିହାସ ଲିଖିବେନ; ଅନ୍ୟେର ପ୍ରୟୋଜନେ ଇତିହାସେର ବିସ୍ୟବସ୍ତୁ ହୁଁ ଉଠିବେନ ନା ।” ସେଦିନକାର ‘ଜାଗତ କିଷାଗେର ଚେହାରା’ ଦେଖେ ତିନି ଲିଖିଛେ: “ନତୁନ ସୁର୍ଯ୍ୟର ଲାଲ ଆଭା ତୋମାଦେର ଚୋଖେ ମୁଖେ । ଗାଢ଼ ରଙ୍ଗପ୍ରଲେପ ତୋମାଦେର ମାଠେ ମାଠେ । ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଲାଲ ରଙ୍ଗ ଦିଯେ ଯେ ବିରାଟ ସୋନାଲି ଧାନକ୍ଷେତ୍ର ତୋମରା ବାନିଯେଚ, ସେ ତୋମରା ଛାଡ଼ିବେ ନା—ଏ ଆମି ଜେନେଚି, ଅନୁଭବ କରେଚି । ତୋମାଦେର ଆବାର ଜାନାଇ ଅଜସ୍ର ଅଭିନନ୍ଦନ ।” ‘ଜୀବନଘନିଷ୍ଠ’ ଦାୟବନ୍ଦ ସଂଗ୍ରାମୀ-ଶିଳ୍ପୀର ଏହି ପ୍ରତ୍ୟାମୀ ଉଚ୍ଚାରଣ ତେଭାଗା ଆନ୍ଦୋଳନ-ସଂଗ୍ରାମେର ଅନ୍ତରମ୍ପନ୍ଦିତିକେଇ ଯେନ ଧ୍ୱନିତ କରେ ତୋଳେ ।

(୫)

୧୯୪୬, ୪୭, ୪୮, ୪୯ ଏର ଉତ୍ତାଳ ଦିନଗୁଲିର କଥା ସ୍ମରଣ କରେ ପାର୍ଟିକର୍ମୀ ସୋମନାଥ ହୋର ଲିଖିଛେ—“ରଶୀଦ ଆଲି ଦିନ, ଦାଙ୍ଗା, ସ୍ଵାଧୀନତାପ୍ରାପ୍ତି, ଇଯେ ଆଜାଦି ବୁଟା ହ୍ୟାଅ”, ଭିରେତନାମ ଦିବିସ—ଏଗୁଲି ଆମାଦେର ଅଷ୍ଟିର କରେ ତୁଳେଛିଲ । ଉନପଥଶେର ଆଜାଗୋପନ ପରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଲିନୋକାଟ, ହାତେ-ଆଁକା ପୋସ୍ଟାର କରାଛି । ଛବିର ମତେ ଛବି ହଜ୍ଜନା ବଲେ ଗ୍ଲାନିବୋଧ କରିନି; କ୍ଲାନ୍ଟିଓ ଆମେନି ।” ୧୯୪୮ ସାଲେର ଜାନୁଯାରି-ଫେବ୍ରୁଅରି ମାସେ ଶୀର୍ଷତ୍ଥାନୀୟ କମିଉନିସ୍ଟ ନେତାଦେର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୋମନାଥ ହୋରଙ୍କ ପ୍ରେସ୍ରାବରଣ କରେନ; ଜେଲେ ଥାକତେ ଥାକତେଇ ସରକାରେର କାହେ ଆର୍ଟ ସ୍କୁଲେର ପରୀକ୍ଷାଯ ବସାର ଅନୁମତି ଚାନ ଏବଂ ଖାନିକଟା ଅପତ୍ୟାଶିତଭାବେଇ ସେଇ ଅନୁମତି ପୋଯେଓ ଯାନ । ଆର୍ଟ ସ୍କୁଲେର ସେଇ ପରୀକ୍ଷାଯ ସୋମନାଥ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରେ କ୍ଷଳାରଶିପାଓ ପାନ ।

୧୯୫୧ ସାଲ-ଏ ସ୍ଵାଧୀନ ଭାରତେ ସଂବିଧାନ ଅନୁୟାୟୀ ପ୍ରଥମ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନେର (୧୯୫୨) ପ୍ରସ୍ତୁତି ଶୁରୁ ହୁଏ । କମରେଡ ମୁଜଫ୍ଫର ଆହମ୍ରେଦ ତାଙ୍କେ ଆସନ୍ନ ନିର୍ବାଚନ ଉପଲକ୍ଷେ ପାର୍ଟିର ଏକଟି ପ୍ରତୀକ ସୃଷ୍ଟି କରାତେ ବଗେନ । ସୋମନାଥ ହୋର ଆଁକେନ କାନ୍ତେ ଆର ଧାନେର ଶିବେର ନକ୍ଷା, ଯା ପାର୍ଟିର ନିର୍ବାଚନୀ ପ୍ରତୀକ ହିସେବେ ସ୍ଥିର ଲାଭ କରେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ, ପାରିବାରିକ ଏବଂ ପାର୍ଟିଗତ ନାନା ଘଟନାର ଆବର୍ତ୍ତେ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହତେ ଥାକେ ଶିଳ୍ପୀ ସୋମନାଥେର ଜୀବନ । ପଥଗଣ୍ଥ ସାଲେର ମାଝାମାଝି ତିନି ପାର୍ଟି କମିଉନ ଛେଡେ କଲକାତାର ପାମ ଅୟାଭିନିଉର ମୁସଲିମ ବସ୍ତିତେ ମା-ବୋନକେ ନିଯେ ଥାକତେ ଶୁରୁ କରେନ । ୧୯୫୧ ସାଲେ ଆର୍ଥିକ ସଂକଟେର ଜଣ୍ୟ ଜଗବଞ୍ଚୁ ଇନ୍ସେ-ଏ ଡ୍ରାଇଂ ଶିକ୍ଷକେର କାଜ କରେନ । ଏରପର ୧୯୫୩ ସାଲେର ଜୁନ ମାସେ କଲକାତା କର୍ପୋରେସନେର ସହଶିକ୍ଷକେର କାଜେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ । ୧୯୫୪ ସାଲେ ବିବାହବଞ୍ଚନେ ଆବଦ୍ଧ ହନ ଦୀଘଦିନେର ରାଜନୈତିକ ଓ ଶିଳ୍ପଚାର ସହସ୍ରୋଗୀ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ରେବା ଦାଶଗୁପ୍ତର ସଙ୍ଗେ, ତିନି ୧୯୪୮ ସାଲେ ଆର୍ଟିସ୍ଟ ଫନ୍ଟେର ଏୟାକଟିଭିସ୍ଟ ହିସାବେ କମିଉନିସ୍ଟ ପାର୍ଟିର ମେସାରଶିପ ପାନ । ୧୯୫୧ ସାଲେ ରେବା ଦାଶଗୁପ୍ତ (ହୋର) ଡାୟାସେଶନ ସ୍କୁଲେ ଆର୍ଟ ଟିଚାରେର କାଜେ ଯୋଗ ଦେନ । ଏହି ଶିଳ୍ପୀ-ୟୁଗଲେର ‘ପାଁଚ ସିକେର ବିବାହ’-ତେ ଅନ୍ୟତମ ସାକ୍ଷୀ ହିସେବେ ଛିଲେନ କମରେଡ ମୁଜଫ୍ଫର ଆହମ୍ରେଦ ଏବଂ ଆରୋ ଦୁଇ ବଞ୍ଚୁ—ସୁବୋଧ ରାୟ ଓ ସୁନୀଲ କୁମାରାମ । ରେବା ହୋର ତାର ସ୍ମୃତିକଥାନେ ଜାନାଛେ—‘ଜୀବନ ତଥନ ତରତର କରେ କାଟାଛିଲ । ବକ୍ତିଜୀବନ ସମଟିଜୀବନ ସବଇ ଟାନାପୋଡ଼େନେର ମଧ୍ୟେ ଅନ୍ୟଭାବେ ଧରା ଦିଛିଲ । ଜୀବିକାର କ୍ଷେତ୍ରେ ସ୍କୁଲେର କାଜେ ଯେମନ ଆନନ୍ଦ ପେତାମ ତେମନି ଛବି ଆଂକାଯ ନିଜେର ଏକଟା ଅନ୍ୟରକମ ପଥ ଖୋଜାଇ ଚେଷ୍ଟା ଆଭାସେ ମନେର ମଧ୍ୟେ ଧରତେ ପାରତାମ । ୧୯୫୪ ସାଲେ ସୋମନାଥେର ସଙ୍ଗେ ଆମାର ବିଯେ ହୁଏ । ପାର୍କ ସାର୍କାସେର ଛେଟୁ ଦୁ-କାମରା ବାସା (flat)-ତେ ଜୀବନ ଶୁରୁ ହୁଏ । ତାର ମଧ୍ୟେଇ ଆମରା ଦୁଜନେ ମଶଙ୍ଗଳ ହୁଏ କାଜ କରାର ଚେଷ୍ଟା କରତାମ । ଆର୍ଥିକ ଅନଟନ କିଛୁ ଛିଲ । କିନ୍ତୁ ସେଟା କୋନୋରକମ ବାଧା ଛିଲ ନା ।’

ଏହି ବଚରେଇ ସୋମନାଥ ହୋର ବିଶିଷ୍ଟ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ, ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଅତୁଳ ବସୁର ଆହାନେ ଇନ୍ଡିଆନ ଆର୍ଟ ସ୍କୁଲେ ଗ୍ରାଫିକ ବିଭାଗେ କାଜେ ଯୋଗ ଦେନ । ଏହି ସମଯେଇ ସୋମନାଥ-ରେବା ଦୁଜନେଇ ସକ୍ରିୟ ରାଜନୀତିର ଚେଯେ ଶିଳ୍ପଚାରୀ ବେଶି କରେ ମନୋନିବେଶ କରାତେ ଥାକେନ, ଫଳେ ପାର୍ଟିର ସଙ୍ଗେ ଖାନିକଟା ଦୂରତ୍ବ ତୈରି ହୁଏ । ଯଦିଓ ତା କୋନୋ ମତଭେଦ ବା ଆଦର୍ଶଗତ କାରଣେ ନୟ, ଶିଳ୍ପଚାର ପ୍ରତି ଗଭୀର ଆତ୍ମମହାତାଇ ଛିଲ ମୂଳ କାରଣ । ଏହି ତାଗିଦେଇ ତାରା ସନ୍ତ୍ରୀକ ପାର୍ଟି ସଦସ୍ୟପଦ ପୁର୍ବନବୀକରଣ ନା କରାର ଅଭିପ୍ରାୟେର କଥା ତାଦେର ଅଭିଭାବକତୁଳ୍ୟ ମୁଜଫ୍ଫରାତାହମଦକେ ଜାନାଲେ ତିନି ସମେତ ଅନୁମତି ଦେନ । ସୋମନାଥ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗେ ଲିଖଚେନ—‘୧୯୫୬ ସାଲେ ପାର୍ଟିର ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଯୋଗ ଛିନ୍ନ ହଲକିନ୍ତୁ ମାନସିକତାଯ ମାର୍କସବାଦେ ବିଶ୍ୱାସ ଆୟଟ ରାଇସ ଏବଂ କଥନୋଇ ନିଜେକେ ପାର୍ଟି ଥେକେ ବିଚିନ୍ନ ମନେ କରିନି । ସେଇ ସଙ୍ଗେ ନିଜେଦେର ସ୍ଵାତନ୍ତ୍ର୍ୟକେଓ କୁଣ୍ଡ ହତେ ଦିଇ ନି ।’

କଲକାତାର ଇନ୍ଡିଆନ ଆର୍ଟ ସ୍କୁଲେ ପ୍ରାୟ ଚାର ବଚର ଶିକ୍ଷକ ହିସେବେ କାଜ କରାର ପର ୧୯୫୮ ସାଲେ ସୋମନାଥ ହୋର ଦିଲ୍ଲୀ ପଲିଟେକନିକେ (ଯା ପରେ ଦିଲ୍ଲୀ କଲେଜ ଅଫ ଆର୍ଟ-ଏ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୁଏ) ଆର୍ଟ ଡିପାର୍ଟମେଣ୍ଟେ ଗ୍ରାଫିକ ବିଭାଗେ ପ୍ରଧାନ ହିସାବେ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ । ପ୍ରାୟ ନୟ ବଚର ଏଥାନେ ଶିକ୍ଷକତା କରାର ସମୟ ଏଥାନେ ତିନି ସଙ୍ଗ ଓ ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରେନ ଭବେଶ ସାନ୍ୟାଳ, ଶୈଳଜ ମୁଖାର୍ଜୀ, ଦିନକର କୌଶିକ, ଧନରାଜ ଭଗତ, ବୀରେନ ଦେ, ଜୟା ଆଙ୍ଗାଞ୍ଜାମୀର ମତୋ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପୀଦେର । ସୋମନାଥ ହୋରେର ନିଜେର କଥାଯ ଏହି ସମସ୍ୟପରେର କଥା ଧରା ରମେହେ ଏହିଭାବେ: “ଦିଲ୍ଲିତେ ପ୍ରାୟ ନୟ ବଚର ଶିକ୍ଷକତା କରି । ଚିତ୍ରକଲାର ନାନାନିକତା ବିଷୟକେ ଶିଳ୍ପପରିକରଣେ ନାନା ଆଭରଣେ ବିଭୂଷିତ କରାଇ ରମ୍ୟାନ୍ତିର ପକ୍ଷେ ଯଥେଷ୍ଟ ନୟ, ବିଷୟକେ ଛାପିଯେ ଯାଓଯାର ପ୍ରୋଜେନ ଆଛେ । ସେଠି ସବସମୟ ଶିଳ୍ପୀର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ହୁଏ ନା, ତାର ଜନ୍ୟ ପ୍ରୋଜେନ ଧ୍ୟାନେର ।”

ନବତର ଶିଳ୍ପସୃଷ୍ଟିର ନାନା ନିରୀକ୍ଷା ଚଲାତେ ଥାକେ, ବିଷୟ ଓ ପ୍ରକରଣେ ସୂର୍ଯ୍ୟତର ଅଭିନିବେଶର ଦାବୀ ନିଯେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଏ ତାଙ୍କେ ଡ୍ରାଇଂ, କାଠଖୋଦାଇ, ଏନପ୍ରେଭିଂ, ଲିଥୋଗ୍ରାଫ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷତି ବହୁତର ମାଧ୍ୟମେର କାଜ । ତବୁ ଦିଲ୍ଲିର କାଜ ହଠାଂତି ଏକଦିନ

ଛାତ୍ରେର ମତୋ ଅନୁଧାବନ କରେଛି । ଏଦେର ଛବି କିଂବା ଭାସ୍କର୍ ଅଧିକାଳୀଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରେଇ ନିର୍ବାକ, ସାହିତ୍ୟ ନେଇ, ଗଙ୍ଗା ନେଇ ।
ବିଷୟ ଥାକଲେଓ ବିଷୟବସ୍ତ୍ର ଉପାତ ନେଇ, ଯା କିଛୁ ଅନୁରଣ ତା ଚୋଥେର ଧାରାଯ
ହୃଦୟର ଦ୍ୱାରେ । ନିର୍ବାକ ତବୁ କଥା ବଲାଯ । ଦିଲ୍ଲିର ଦ୍ରତ୍ତଲୟେର ଜୀବନେର ବାହ୍ୟିକ
ପ୍ରକାଶ ଏଥାନେ ନେଇ । କିନ୍ତୁ ଅବୋର ରସଧାରା ମନକେ ସିନ୍ତ କରେ ।”

ଅବୋର ରସଧାରାସିନ୍ତ ସୋମନାଥ ହୋରେର ଶିଳ୍ପୀସତ୍ତାର ବହୁମୂଳୀ ଉଂସାର ରୂପ
ପେତେ ଥାକେ କାଲିକଲମ, ପାଥରଛାପ, ଧାତୁକ୍ଷରଣ ଓ ଧାତୁତକ୍ଷଣେର ବିବିଧ ଶିଳ୍ପସୃଷ୍ଟିତେ;
ଆର ଶାସ୍ତ୍ରନିକେତନେର ପ୍ରକୃତି ପରିବେଶ ଓ ପ୍ରାଣୀକ ମାନୁଷେର ଜୀବନ୍ୟାତ୍ରାର ଅସଂଖ୍ୟ
ରେଖାଚିତ୍ରେ ମୂର୍ତ୍ତ ହେଁ ଥାକେ ସଂବେଦୀ ଏକ ଶିଳ୍ପୀର ଅନୁଭବ ଓ ରୂପଧ୍ୟାନ ।

ଶାସ୍ତ୍ରନିକେତନେ ଯୋଗଦାନେର ପର ଛାପାଇ ଛବିର କ୍ଷେତ୍ରେ ଅସାଧାରଣ ସିଦ୍ଧିର
ଅଧିକାରୀ ସୋମନାଥ ହୋର ନାନା ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷା କରେଛେନ, କାଠଖୋଦାଇ ଓ ଧାତୁଶିଲ୍ପେର
କାଜ କରେଛେନ । କ୍ଷେତ୍ର, ଛାପାଇ ଛବିର ପାଶାପାଶ କଲାଭବନେର ସ୍ଟୁଡ଼ିୟୋର ଦେୟାଳ
ଜୁଡ଼େ ସୁବିଶାଳ ମୁରାଳ ତୈରି କରେଛେନ । ଏହି ସମସ୍ତ ଶିଳ୍ପସୃଷ୍ଟିର ପାଶାପାଶ ପରିଣମିତ
ବୟାସେ ତିନି ମଘ ହନ ବ୍ରୋଞ୍ଜେର ଭାସ୍କର୍ ଗଡ଼ାଯ । ପ୍ରସଂତଃ ଉତ୍ତ୍ରେଖନୀୟ ଏହି
ଶାସ୍ତ୍ରନିକେତନ ପରେଇ ଶିଳ୍ପୀର ତୈରୀ ଅସାଧାରଣ ଏକ ‘ବ୍ରୋଞ୍ଜ’ ଭିରେତନାମେର
କ୍ଷତ’ ଚୁରିର ଘଟନା । ତାର ଜୀବନିତେଇ ଆମରା ପାଇ ସେଇ ହଦୟବିଦାରକ ଘଟନାର
କଥା । ତିନି ଲିଖିଛେ—“୧୯୭୫ ସାଲେର ମେ ମାସେର ଗୋଡ଼ାଯ ଭିରେତନାମେର ଜୟ
ଘୋଷିତ ହଲ । ଦୀର୍ଘ ୨୯ ବର୍ଷ ଏହି ଅସମ ସଂଗ୍ରାମେର କ୍ଷେତ୍ର ଥେକେ ଦୂରେ ଥେକେଓ
ଆମରା ନାନାଭାବେ ଏର ସଙ୍ଗେ ଜଡ଼ିତ ଛିଲାମ । ସମ୍ପଦ ଏଶ୍ୟାର ସଂଗ୍ରାମୀ ମାନସିକତା
ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତେ ସାନ୍ତ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ଆମେରିକାଯ ଆଗ୍ରାସୀ କର୍ମକାଣ୍ଡକେ ଅବିଚିଲ ଏବଂ ଅବିରାମ
ଧିକାର ଜାନିଯେଛେନ । ଆମାର ଭେତର ଥେକେ ସ୍ଵତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତଭାବେ ଏକ ନୂତନ କଙ୍ଗନା
ରୂପ ନିଲ । ବ୍ରୋଞ୍ଜ ତୈରି କରିଲାମ ଏକ ମାତୃମୂର୍ତ୍ତି—ବିଦୀର୍ଘବକ୍ଷେ କମଲବେଷ୍ଟିତ ଉତ୍ତରମୁଖୀ

ହେଡେ ଦିଲେନ ତିନି, ସଦିଓ କର୍ତ୍ତପକ୍ଷ ତାକେ ଛାଡ଼ିତେ ଚାନନି । ଦିଲ୍ଲି
ହେଡେ ତିନ ବଛରେର କନ୍ୟା ଚନ୍ଦନାକେ ନିଯେ ସନ୍ତ୍ରୀକ ଚଳେ ଏଗେନ କଳକାତା,
ଦୁଇତର ଅନିଶ୍ଚିତ ଜୀବନ କାଟାନୋର ପର ଦିଲ୍ଲିତେ ଆର୍ଟ କଲେଜେର ଏକଦା
ସହକର୍ମୀ, ଅଗ୍ରଜପ୍ରତିମ ଦିନକର କୌଶିକେର ଆହ୍ଵାନେ ୧୯୬୯ ସାଲେର
ଶେଷଦିକେ ଶାସ୍ତ୍ରନିକେତନ ଆସେନ, ଯୋଗ ଦେନ ବିଶ୍ୱଭାରତୀର କଲାଭବନେର
ଗ୍ରାଫିକ ବିଭାଗେ । ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରନିକେତନେଇ ଅତିବାହିତ ହେଁଛିଲ ସୃଜନୀ
ପ୍ରତିଭାର ନବ ନବ ଉଦ୍ଭାସନେ ମଣିତ ତାର ଜୀବନେର ପ୍ରାୟ ଚାର-ଚାରାଟି
ଦଶକ । ଦୁଇ ମହାନ ଶିଳ୍ପୀ ବିନୋଦବିହାରୀ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାଯ ଓ ରାମକିନ୍ଦର
ବୈଜେର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଉପଦେଶନା ତାର ରସୋପଲକ୍ଷ ଓ ସୃଜନଶୀଳତାକେ
ଆରା ଗଭୀରତାର ଦିକେ ନିଯେ ଯାଇ । ଏ ପ୍ରସଂଗେ ତିନି ନିଜେଇ ଲିଖେଛେ:
“ପରିଣମ ବୟାସେ ଶାସ୍ତ୍ରନିକେତନେ ଆସା ଆମାର ସାର୍ଥକ ହେଁଛେ ।
ରବିଶ୍ରନ୍ତନାଥ, ନନ୍ଦଲାଲ, ବିନୋଦବିହାରୀ, ରାମକିନ୍ଦର ଶିଳ୍ପକଳା ଆମି

ଏই ପ୍ରସଙ୍ଗେ ସୋମନାଥ ହୋର ଲିଖିଛେ—‘ରାସ୍ତାଯ ଚାକାର ଗଭିର ଦାଗ, ଗାଛେ କୁଠାରେ
କୋପ ଆର ମାନୁଷେର ଦେହେ ଅନ୍ତାଘାତ ସବଇ ଆମାର ଢୋଖେ କ୍ଷତରନପେ ଦେଖା ଦିଲ । ଏଇ
କ୍ଷତଚିନ୍ତା ଥେକେ ଆମାର ସାଦାର ଉପରେ ସାଦା କାଜଗୁଲିର ଜନ୍ମ । ଏଣୁଲିର ଆପାତ
ବିମୂର୍ତ୍ତ, କିନ୍ତୁ ଏଣୁଲି ତୈରି ହେଁବେ ପ୍ରକୃତ କ୍ଷତ ଯେଭାବେ ତୈରି ହୁଏ ସେଭାବେ । ମାଟିର
ପାତ କିଂବା ମୋମେର ପାତେ ନାନା ଅଷ୍ଟର ସାହାଯ୍ୟ, କଖନାନ୍ତ ଆଗ୍ନନେ ଝଲକେ ନିଯେ ।
ପରେ ସିମେନ୍ଟେର ଛାଁଚ ତୈରି କରେ ତା ଥେକେ ଛାପ ନିଯେଛି । ସମ୍ପଦ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ପୂର୍ଣ୍ଣ
ପରିଣତିର ଜନ୍ୟ ବିପୁଳ ପରିଶ୍ରମ କରତେ ହେଁବେ । କାରଣ ଆମାର ସାମନେ କୋନୋ ପୂର୍ବ
ଉଦାହରଣ ଛିଲ ନା, ...ପ୍ରାୟ ୧୩/୧୪ ବଚର ଏଇ ପ୍ରଥାର ବେଶ କିଛୁ କାଜ କରି । କିନ୍ତୁ
ଶାରୀରିକ କ୍ଷମତାର କମ୍ଭିତର କାରଣେ ଏଇ ମାଧ୍ୟମ ଛେଡେ ଦିତେ ହୁଏ । ଆଗେଇ ବଲେଛି
ଏଣୁଲିର ଆପାତ ରୂପ ବିମୂର୍ତ୍ତ । ଏରଇ ଫାଁକେ ଫାଁକେ କାଠଖୋଦାଇ, ପାଥରଛାପ, ଧାତୁତକ୍ଷଣ
ଏବଂ ଦେଯାଳୁଚିତ୍ର କରେଛି—ଯାର ଅଧିକାଂଶଟି ଅବଯବୀ ।’

(୬)

ଉନ୍ମେଷ-ପର୍ବ ଥେକେ ଶୁରୁ କରେ ଜୀବନେର ଅନ୍ୟପର୍ବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନା ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷା,
ଭାଙ୍ଗଡ଼ାର ମଧ୍ୟେ ଦିଯେ ଏଗିଯେଛେ ଶିଳ୍ପୀ ସୋମନାଥେର ଅଭିଯାତ୍ରା । ଶିଳ୍ପୀ ସୋମନାଥ
ହୋର ମନେ କରତେନ—‘ଶିଳ୍ପ ସୃଷ୍ଟି ଏକ ସଂଗ୍ରାମ ।’ ତାର ଏହି ସୃଜନ-ସଂଗ୍ରାମେର ଅସଂଖ୍ୟ
ଦିକ୍ଚିତ୍ତ ଆଲୋକିତ କରେ ରେଖେଛେ ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ ଶିଳ୍ପକଳାର ଦିଗନ୍ତକେ । ‘ପଦ୍ମଭୂଷଣ’
ସହ ଅସଂଖ୍ୟ ସମ୍ମାନନାୟ ଭୂଷିତ ହେଁବେଳେ ତିନି, ଏଦେର ମଧ୍ୟେ ରଯେଛେ—ଏକାଧିକବାର
ଲଲିତକଳା ପୁରସ୍କାର, ଅବନୀନ୍ଦ୍ର ପୁରସ୍କାର, କାଲିଦାସ ସମ୍ମାନ, ମୁଜ୍ଫଫର ଆହମଦ ସୃତି
ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଭୃତି ।

ଶିଳ୍ପୀ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ସୁଶୋଭନ ଅଧିକାରୀ ଏହି ବରେଣ୍ୟ ଶିଳ୍ପର୍କେ ‘ଆଉବିଦ୍ରୋହୀ’ ଶିରୋନାମାଙ୍କିତ ଏକଟି ସନ୍ଦର୍ଭ ଲିଖେଛେ—“ସୋମନାଥ ହୋରେର କଥା ବଲତେ ଗିଯେ ଚକିତେ ମନେ ପଡ଼େ ଯାଯ ନନ୍ଦଲାଲେର ବିଷୟେ ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥେର ଉତ୍କି, ଯେଥାନେ ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥ ଶିଳ୍ପୀ ହିସେବେ ନନ୍ଦଲାଲକେ ବଲେଛିଲେନ ‘ଆଉବିଦ୍ରୋହୀ’। ଯେ କିନା ପ୍ରତିନିଯାତ ନିଜେକେ ଭେଙେ ଫେଲେ ନିଜେକେ ନତୁନ କରେ ଗଡ଼ତେ ପାରେ । ଏହି ଆଉବିଦ୍ରୋହୀରା ବାଜାର ଆର ଜନପିଯତାର ପିଚ୍ଛୁଟାନ ଛୁଁଡ଼େ ଫେଲତେ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଦିଧା କରେନ ନା । ନିଜେରଇ ଭାଙ୍ଗାର କ୍ରମାଗତ ଚୁରି କରେ ପସରା ସାଜିଯେ ତୁଳତେ ଏଂଦେର ତୌର ଅନୀହା । ସୋମନାଥ ହୋର ଏହି ଦଲେର, ଯିନି ଜନତାର ହାତତାଲିର ପରୋଯା କରେନ ନା, ଆଲଗୋଛେ ଚମକ ବା ଗିମିକେର ଆଶ୍ରୟେ ତୈରି ହେଯା କାଜେର ବାଜାରକେ ଫୁର୍କାରେ ଉଡ଼ିଯେ ଦିତେ ଜାନେନ । ଆମ୍ବୁଦ୍ଧ ଗ୍ୟାଲାରିଓୟାଲାଦେର ଲୋଲୁପ ଦୃଷ୍ଟି ଥେକେ ସୋମନାଥ ନିଜେର କାଜକେ ଆଡ଼ାଲ କରତେ ଚେଯେଛେ ।”

ଜୀବନମହନ୍ତିଜାତ ଯେ ଅମୃତ ଉତ୍ସାରିତ ହେୟେଛି ମହାନ ଏହି ଶିଳ୍ପୀର ବର୍ଦ୍ଧାବ୍ୟାପ୍ତ ସୃଷ୍ଟିତେ ଠାର ଅନୁନ୍ନିତ ପ୍ରେରଣା ନିହିତ ଛିଲ ଏକ ତିମିରବିନାଶୀ ପ୍ରତ୍ୟେ—“ପ୍ରତୀକ୍ଷା ଦୀର୍ଘ ହଲେଓ ଶୋଯଗମୁକ୍ତ ସମାଜ ଏକଦିନ ଗଡ଼େ ଉଠିବେ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଏଖନୋ ରାଖି । ନା ନା ଉତ୍ଥାନ-ପତନେର ମଧ୍ୟେ ଦିଯେ ସାମ୍ୟବାଦକେ ଏଗୋତେ ହବେ । ଜୀବନପ୍ରବାହ ଅବିରଳ ଏବଂ ଅବିରାମ ।”

ଜୟଶତବର୍ଷିକୀର୍ପ ପାଦପୀଠେ ଦାଁଡ଼ିଯେ ମାନୁଷେର ସୃଜନ-ସଂଗ୍ରାମେର ଏହି ନିରନ୍ତର ଅଭିଯାତ୍ରାର ଅଗ୍ରପଥିକ ସୋମନାଥ ହୋର-କେ ସ୍ମରଣ କରାର ସ୍ଵତ୍ରେ ଆମରାଓ ପ୍ରାଣିତ ହତେ ଥାକି—ସମସ୍ତ ଶୋଯିତ, ନିପୀଡ଼ିତ, ଆକ୍ରାନ୍ତ ମାନୁଷେର ପ୍ରତି ସହରମ୍ଭିତାବୋଧେ ଅକପ୍ଟ, ମାନବିକ, ଉଦ୍ଧାର ଏକ ମହାଯାତ୍ରାର ମଞ୍ଚଧବନିତେ, ଯେମନଟି ସୋମନାଥ ବିଶ୍ୱାସ କରନେ—“ଶିଳ୍ପୀ ସହରମ୍ଭିତାଯ, ଭାଲୋବାସାଯ, ପ୍ରାଣେର ବିକାଶେ ସମସ୍ତ ହଦ୍ୟହୀନତା ଓ ନିଷ୍ଠୁରତାର ସଙ୍ଗେ ‘ସମାନେ ଲାଭେ ଯେତେ ପାରେ । କାରଣ ସେ ସୃଜନେ ବିଶ୍ୱାସୀ, ଧ୍ୱଂସେ ନଯ । ମୃତ୍ୟୁକେ ପେରିଯେ ଯାଓଯାର ଚେତନାଇ ତାର ପ୍ରେରଣା ।”

ତଥ୍ୟସୂତ୍ର

- ଆମାର ଚିତ୍ରଭାବନା—ସୋମନାଥ ହୋର, ସିଗାଲ ବୁକ୍ସ
- ମନେ ପଡ଼େ, ମନେ ପଡ଼େନା—ସୋମନାଥ ହୋର, ଦେବଭାୟା ବହୁ ଓ ଶିଳ୍ପୀର ଆବାସ
- ତେଭାଗର ଡାୟୋର ଓ ଚା-ବାଗିଚାର କଡ଼ଚା—ସୋମନାଥ ହୋର, ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା
- ମୁଖୋମୁଖୀ ସୋମନାଥ ହୋର—ସୋମଶକ୍ତର ରାଯ, ବିହିପନ୍ତର
- କ୍ଷତଚିନ୍ତା, ଭାଙ୍ଗ—ସୋମନାଥ ହୋର, ଦେବଭାୟା ଓ ଶିଳ୍ପୀର ଆବାସ
- “ଆମ ତୋମାଦେରଇ ଲୋକ” (ମୂଳା: ଶର୍ମିଳା ରାଯ ପୋମୋ), ବୀରଙ୍ଗଜାତୀୟ ସମ୍ମିଳନୀ
- ଆମାର କଥା—କିଛୁ ମିଛୁ: ରେବା ହୋର, କାରିଗର
- ‘ଜୟଶତବର୍ଷେ ସୃଜନ-ସଂଗ୍ରାମେର ଅଭିଯାତ୍ରୀ ସୋମନାଥ ହୋର’ : ସନ୍ଦୀପ ଦେ (ଶାର୍ଦୀଯା ‘ଦେଶହିତୀତୀ’, ୧୪୨୮)
- ଏଥନ ଶାନ୍ତିନିକେତନ, ବିଶେଷ ସଂଖ୍ୟା (କବାର କାହିଁନି: ସୋମନାଥ ହୋର), ଜୁଲାଇ ୨୦୨୨
- ମାସିକ କୃତ୍ତିବାସ, ଡିସେମ୍ବର ୨୦୨୧ ସଂଖ୍ୟା

<p><i>With Best Compliments from :</i></p> 	<p>Saheb Online Center Xerox, Photo, Online from fillup, online Mutation, online, Parcha, searching are available here Prof-Saheb Sk Mob: 6296349697 Guskara, college more, Guskara Purba Bardaman</p> <p>E.BDN-4</p>
<p>MAHADEB RAUTH Retired Revenue Officer District PURba Bardhaman</p> <p>E.BDN-1</p>	<p><i>With Best Compliments from :</i></p> <p>Sona Construction ITAHAR, UTTAR DINAJPUR MOB: 9851080908</p> <p>U.D-14</p>
<p><i>With Best Wishes:</i></p> <p>PANKAJ SARKAR BASIRHAT</p> <p>N-24-72</p>	<p><i>With Best Wishes:</i></p> <p>MRINAL DUTTA BASIRHAT</p> <p>N-24-73</p>
<p><i>With Best Wishes:</i></p> <p>Sushanta Gayen BASIRHAT</p> <p>N-24-74</p>	<p><i>With Best Wishes:</i></p> <p>LATE DHIENDER NATH SARKAR HASNABAD</p> <p>N-24-75</p>

<p><i>With Best Wishes:</i></p> <p>RAKHI SARKAR BASIRHAT</p> <p>N-24-76</p>	<p><i>With Best Wishes:</i></p> <p>BAPI GANGULY</p> <p>N-24-81</p>
<p><i>With Best Wishes:</i></p> <p>AVIJIT DUTTA</p> <p>N-24-80</p>	<p><i>With Best Wishes:</i></p> <p>Prabir Nandi</p> <p>N-24-82</p>
<p><i>With Best Compliments from:</i></p> <p>আশু ভট্টাচার্য শিমুরালী নদীয়া</p> <p>NDA-6</p>	<p><i>With Best Wishes:</i></p> <p>বায়ু ঘোষ রসুলাপুর, চাকদহ</p> <p>NDA-7</p>
<p><i>With Best Compliments from:</i></p> <p>রাজেন বিশ্বাস শিমুরালী নদীয়া</p> <p>NDA-8</p>	<p><i>Space Donated by:</i></p> <p>SOHEL RAHAMAN Mining Lessee DIMDIMA, KHANVARTI, MURTI, PAGLI & SUKNA RIVER MADARIHAT, ALIPURDUAR</p> <p>ALP-7</p>

<p><i>With Best Compliments from :</i></p> <p>ଓয়েষ্ট বেঙ্গল প্রোগ্রেসিভ 'ল' ক্লার্কস ওয়েল ফেয়ার এ্যাসোসিয়েশন</p> <p>ডুমি ও ডুমি সঞ্চার ব্যবসা কুশমাণ্ডি কুশমাণ্ডি বুক ইউনিট, দক্ষিণ দিনাজপুর</p> <p>DD-1</p>	<p><i>With Best Wishes :</i></p> <p>MANIKUL ONLINE CENTER Prop: Manikul Islam</p> <p>Mob: 6295914271 P.O. + P.S. : Kushmandi Dist: Dakshin Dinajpur Pin : 733132</p> <p>DD-2</p>
<p><i>With Best Compliments from :</i></p> <p>Safik Online Center Prop: Safik Jaman</p> <p>Vill: Paschim Mollapara P.O: Manikore, P.S: Kushmandi Dist: Dskshin Dinajpur, Pin: 733132, Mob: 7063562117</p> <p>DD-10</p>	<p><i>With Best Wishes :</i></p> <p>RESMA ONLINE CENTER Prop: Arsed Ali</p> <p>Vill : Ujil Dangapara P.O: Araji Panishala, P.S: Kushmandi Dist: Dakshin Dinajpur Pin : 733132, Mob: 9064701386</p> <p>DD-12</p>
<p><i>With Best Compliments from :</i></p> <p>Rony and Land PROP. ABHISHEK MONDAL (REGS. LAW CLERK & DEED WRITER) ADDRESS: NAUL, SHYAMPUR, HOWRAH MOB: 8514954078</p> <p>HAW-20</p>	<p><i>With Best Compliments from :</i></p> <p>Maity Land Solutions PRO. S. MAITY</p> <p><i>Land Records & Registration Related Work Done here</i> SHYAMPUR, HOWRAH MOB: 7872092797</p> <p>HAW-22</p>
<p><i>With Best Compliments from :</i></p> <p>Subrata Dhara (CONSULTANT) BL.&L.R.O. AMTA-I, HOWRAH PH: 7584952662</p> <p>HAW-81</p>	<p><i>With Best Compliments from :</i></p> <p>S.D. Group জায়গা ত্রয় ও বিক্রয় করার একমাত্র বিশ্বস্ত প্রতিষ্ঠান MOB : 9932759260/ 9733835299 / 964743600 মুক্তমারী: পশ্চিম মেদিনীপুর W.MID-31</p>

With Best
Compliments from :

A WELL WISHER

With Best
Compliments from :

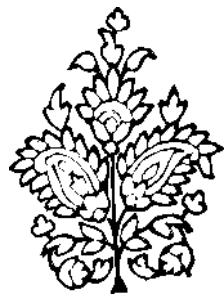
Saipul Mondal

ଶ୍ରୀ

୬୫

ବିଶେଷ ସଂଖ୍ୟା

With Best
Compliments from :

SRI JOYDEEP ROY
&
REJWAN SK.

MSD-12

Best Compliments from

“ଭୂମି ପୁଏଁ”

ଏହି ସ୍ଥାନେ ହାଓଡ଼ା ଜେଲାର ବିଭିନ୍ନ ବ୍ଲକ୍‌ରେ ଓ ସେ କୋନ ମୌଜାର ଯାବତୀଯ ଜଗି ସଂକ୍ରାନ୍ତ ବିଷୟରେ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରା ହୁଏ । ଏହାଡ଼ା ଦଲିଲ ରେଜିസ୍ଟ୍ରିକରଣ, ବାଡ଼ୀ ତୈୟାରୀର ନକ୍ଷା ଅନୁମୋଦନ ଏବଂ ଫ୍ଲ୍ୟାଟ, କାରଖାନା, ଗୋଡ଼ାଉନ, ଦୋକାନ ସର, ମିଉଟେଶନ, କନଭାରସାନ, ହାଲ ସାର୍ଚିଂ ଓ ପର୍ଚା କରା ହୁଏ ।

ଏବଂ ସେ କୋନ ଜମିର ଓ ବାଡ଼ୀର କ୍ରଯେର କ୍ଷେତ୍ରେ ତଥ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ ଦେଓଯା ହୁଏ ।

ସତତତାହି ଆମାଦେର ମୂଳଧନ ।

ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରାଥମିକ

ଆଫିସ ପ୍ରସତ୍ତ୍ଵ

ଅସୀମ କୁମାର ଧର (Govt. Regd.) ଆନ୍ଦୁଲ ରୋଡ
ପାକୁଡ଼ତଳା ବାସଟ୍ୟାନ୍, ଦୁଇଲ୍ୟା, ସାଁକରାଇଲ, ହାଓଡ଼ା

ମୋ : 7278331329 / 8017022388

ବି.ଏସ୍.: ଏଥାନ ଠାତି ଯତ୍ନ ରହଣରେ ଜେରଞ୍ଚ ଓ ଲ୍ୟାନ୍କିନେଶନ ବଞ୍ଚା ହୁଏ ।

HAW-1

*Best
compliments
from*

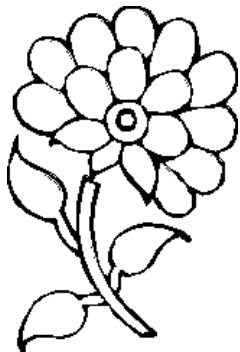
Ganesh Chandra Sapui
SAKRAIL

With Best
Compliments from :

A WELL WISHER

*Best
Compliments
from*

ମଣ୍ଡଳ ପାଓୟାରଟିଲାର ସାର୍ଭିସ ସେନ୍ଟାର

ପ୍ରୋ: ଅଧୀର ମଣ୍ଡଳ

ଫୋନ: ୯୮୩୬୨୨୪୬୨୬

ଏଥାନେ ଚାଷେର ଜନ୍ୟ ଯାବତୀର ସଞ୍ଚାରିତ ଭାଡା ପାଓୟା ଯାଇ

With Best
Compliments from :

ABHISHEK PRAMANIK

Law Clerk
Kulpi B.L. & L.R.O. Office
Kulpi, South 24 Pgs
Ph : 9932874972
8918334363

West Bengal Law Clerks State Council

Best Compliments from

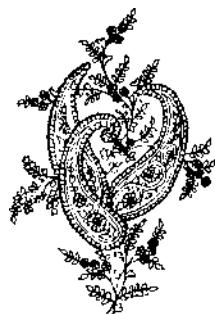
Md. Abdul Chiddique
M.A. Chiddique

With Best
Compliments from :

Well Wisher

With Best Compliments from :

SOUMEN ENTERPRISE

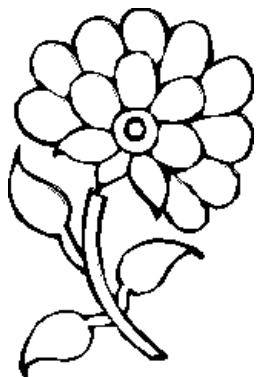
Building Developer

sarajit Mondal

PROPRIETOR

MOB: 9830215950
SREE PALLY ROAD, NETAJI PALLY,
NOAPARA, BARASAT
KOLKATA-700125

With Best Compliments from :

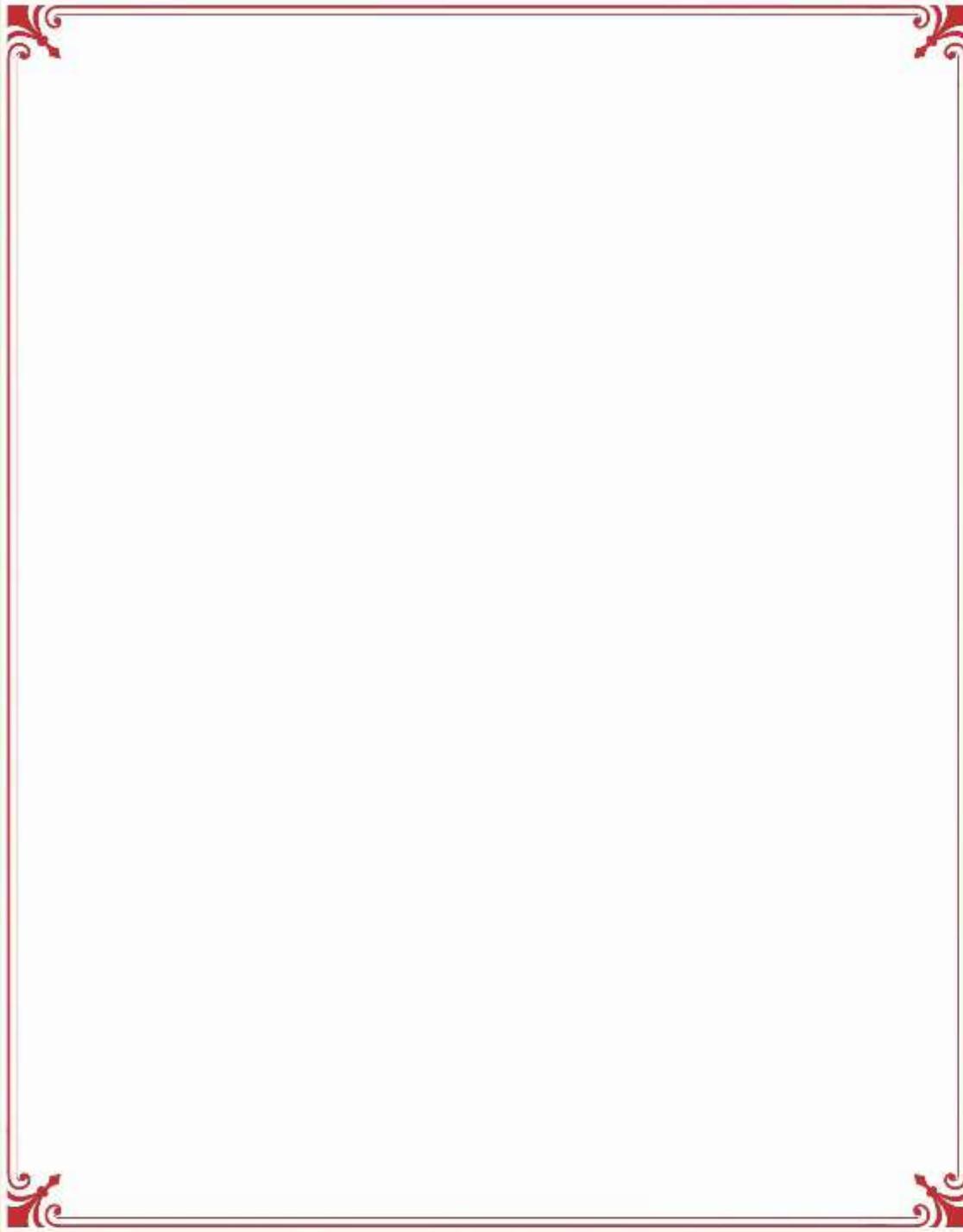

SUBASH LAHA
Paschim Burdwan

চতুর্থ বর্ষ

আলো

বিশেষ সংখ্যা ২০২২

সম্পাদক : অম্বান দে
এ্যাসোসিয়েশন অব ল্যাণ্ড এণ্ড ল্যাণ্ড রিফর্মস অফিসার্স, ওয়েস্ট বেঙ্গল

- এর পক্ষে সাধারণ সম্পাদক কৃশানু দেব কর্তৃক প্রকাশিত
মুদ্রণে : ভোলানাথ রায়, মোঃ ৯৮৩১১৬৮৬০৯